गाउँ शिक्षा योजना

खत्याड गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा

रामतडी, मुगु

(२०८२/२०८३–२०९२/२०९३)

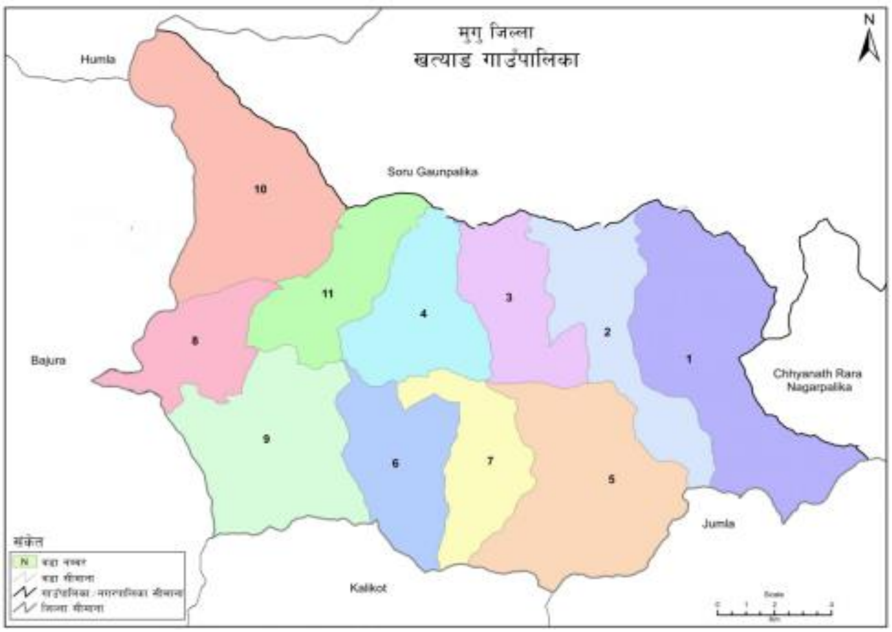

<u>प्रकाशक</u>

खत्याड गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा

रामतडी, मुगु

मेरो भनाई

"हाम्रो गाउँपालिका, हाम्रो भविष्य" हाम्रो गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई बलियो र दिगो बनाउने लक्ष्यका साथ, हामीले यस शिक्षा योजना तयार पारेका छौँ । यो योजना बालबालिका, शिक्षक, र विद्यालयलाई आवश्यक स्रोतसाधन तथा पूर्वाधार उपलब्ध गराई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न केन्द्रित छ ।

हामी सबैलाई थाहा छ कि शिक्षित समाजले मात्र प्रगतिको मार्ग प्रशस्त गर्न सक्छ । यस योजनामार्फत हामीले विद्यालय स्तरोन्नति, शिक्षण पद्धतिको सुधार, र आर्थिक तथा अन्य रूपमा कमजोर तथा जोखिममा रहेका बालबालिका तथा विद्यार्थीहरूलाई सहयोगको व्यवस्था गर्नेछौँ, साथै हाम्रो गाउँपालिकाको समृद्धि र भविष्य शिक्षा प्रणालीको सुदृढीकरणसँग जोडिएको छ । यस शिक्षा योजनाले गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच प्रदान गर्न, विद्यार्थीहरूलाई प्रोत्साहन गर्न र शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न महत्वपूर्ण योगदान दिनेछ । गुणस्तरीय शिक्षा नै हाम्रो गाउँपालिकाको समृद्धि र परिवर्तनको आधार हो । यो योजनाबाट हाम्रो गाउँपालिकाका जनशक्तिले उज्ज्वल भविष्यको निर्माण गर्न सक्नेछन् । त्यसैले हामी सामुदायिक विद्यालयहरूको स्तर उकास्न, प्रत्येक बालबालिकालाई शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्न र आधुनिक शिक्षण पद्धतिको उपयोग गर्न कटिबद्ध छौँ । यो योजना गाउँपालिकाको हरेक नागरिकको सहयोगबाट मात्र सफल हुन सक्छ । त्यसैले, यो अभियानलाई सफल बनाउन सबैलाई हातेमालो गरिदिन समेत अनुरोध गर्दछु ।

गाउँपालिका लगायत सरोकारवाला सवैको सहयोग र सहभागिताले मात्रै यो योजना सफल हुनेछ । शिक्षामा लगानी भनेको हाम्रो भविष्यमा लगानी हो । त्यसैले सबैलाई यस अभियानमा हातेमालो गर्न आग्रह गर्दछु ।

अज बहादुर शाही
अध्यक्ष
खत्याड गाउँपालिका, मुगु

दुई शब्द

आदरणीय आमाबुबा, शिक्षकगण, विद्यार्थी र सम्पूर्ण गाउँपालिकावासीहरू, शिक्षा हाम्रो समाजको मेरुदण्ड हो । शिक्षाको माध्यमबाट मात्रै हामी हाम्रो गाउँपालिका र समग्र देशलाई समृद्धितर्फ उन्मुख गर्न सक्छौं । यस उद्देश्यलाई पूरा गर्न, हाम्रो गाउँपालिकाले शिक्षा योजनालाई प्राथमिकतामा राखेको छ,साथै शिक्षा विकास हाम्रो गाउँपालिकाको प्राथमिकता हो। यस शिक्षा योजनाले गाउँपालिकाभरका विद्यार्थीहरूका लागि समान र गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्ने लक्ष्य राख्नको साथै सबै विद्यार्थीले गुणस्तरीय र सुरक्षित अध्ययन वातावरण पाउनकालागि **विद्यालयहरूको भौतिक संरचना सुधार** गर्ने सबै बालबालिकालाई शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउन विशेष कार्यक्रम लागू गरिनेछ। विशेष गरी विपन्न र दूरदराजका क्षेत्रका लागि , **विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गर्ने,** विद्यार्थीहरूलाई प्रविधिमा आधारित आधुनिक शिक्षामा संलग्न गराउन **डिजिटल शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्ने र** शिक्षकहरूको नियमित तालिम र सीप विकासका लागि **शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि** कार्यक्रम सञ्चालनलाइ जोड दिएको छ। शिक्षा सबैका लागि, उज्ज्वल भविष्य हाम्रो लागि भन्ने मूल मन्त्रलाई आत्मसात् गर्दै हामी हाम्रा सबै स्रोत र साधनलाई परिचालन गर्दैछौँ। सबैलाई यस अभियानमा सक्रिय सहभागिताको लागि अनुरोध गर्दछु । यो योजना सफल बनाउन सबैको सहकार्य र प्रतिबद्धता आवश्यक छ। म सम्पूर्ण गाउँपालिकावासीलाई अपिल गर्न चाहन्छु कि, आफ्नो तर्फबाट सक्दो सहयोग गर्नुहोस् र आफ्नो बालबालिकालाई शिक्षामा संलग्न गराउनुहोस् ।

यो योजना केवल सरकारको नभई सम्पूर्ण समुदायको साझेदारीमा आधारित छ। हामी सबै मिलेर मात्रै हाम्रा बालबालिकाहरूको उज्ज्वल भविष्य सुनिश्चित गर्न सक्छौं । त्यसैले, यो अभियानमा शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, सामाजिक संघसंस्था र गैरसरकारी संस्थाहरूको योगदानलाई उच्च सम्मानका साथ स्वीकार गर्दै हामी अगाडि बढ्नेछौँ । विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षकहरू, अभिभावकहरू, र अन्य सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्दै, हामी विद्यालयहरूको भौतिक, प्राविधिक र पठन-पाठनको गुणस्तर सुधार गर्न लागिरहेका छौँ। साथै गाउँपालिकाको १० वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना निमार्ण गर्नमा विशेष सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने टेक्सेस नेपाललाइ धन्यवाद दिन चाहान्छु। अन्तमा, शिक्षा योजनाले हाम्रो गाउँपालिकालाई समृद्ध, शिक्षित र आत्मनिर्भर बनाउनेछ भन्ने मेरो दृढ विश्वास छ ।

धन्यवाद ।

सरिता रोकाया
उपाध्यक्ष
खत्याड गाउँपालिका, मुगु

मेरो भनाई

"गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्र सुधार हाम्रो प्रमुख प्राथमिकता हो, किनकि शिक्षाले समृद्धि र दिगो विकासको आधारशीला तयार गर्दछ। यो शिक्षा योजना गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न, बालबालिकाको सर्वांगीण विकासलाई प्रोत्साहन गर्न, र शिक्षण-शिक्षण प्रक्रियामा नवीनतम प्रविधिको प्रयोग गर्न केन्द्रित छ।

यस योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि समुदाय, शिक्षक, अभिभावक, र सरोकारवाला संस्थाहरूको सहकार्य अत्यावश्यक छ । हामीले गाउँपालिकाको शिक्षा प्रणालीलाई सुदृढ बनाउन आर्थिक, प्राविधिक र प्रशासनिक स्रोतहरूको समुचित उपयोग गरिरहेका छौँ । दीगो विकासको अवधारणा अनुरुप समाजवाद उन्मुख संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीलाई स्थानीय तहदेखि नै सुदृढ गर्न र स्थानीय नेतृत्वको विकास गर्दै स्थानीय शासन पद्धतिलाई मजबुत बनाउँदै लैजान स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ जारी भई उक्त ऐनको दफा ११ को “ज” मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा शीर्षक अन्तर्गत २३ वटा बुँदामा स्थानीय तहको शिक्षा सम्बन्धी अधिकारलाई विस्तृतिकरण गरिएको छ। प्रारम्भिक शिक्षा तथा आधारभूत तहमा बालबालिकाको शैक्षिक पहुँच वृद्धि गर्ने, भर्ना भएका बालबालिकाको माध्यमिक शिक्षा अनिवार्य परिपुर्ति गराउने प्रयास स्वरुप शैक्षिक निरन्तरताको अभियानलाई विभिन्न किसिमका कार्यक्रम मार्फत स्थायित्व प्रदान गर्नु महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । विभिन्न कारणले पढाई छाड्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गरी अभिभावक सचेतना मार्फत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच वृद्धि गर्न र राष्ट्रिय तथा स्थानीय आवश्यकता बमोजिम स्तरयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादनमा सहजीकरण गर्नु हामी सबैको दायित्व हो।

शिक्षाले व्यक्तिको सर्वाङ्गिण विकास गरी समाज रुपान्तरणमा अहम् भूमिका गर्दछ। रोजगारमूलक, गुणस्तरीय, व्यावहारिक एवम् जीवनोपयोगी शिक्षाको माध्यमबाट सीपयुक्त, दक्ष र सिर्जनशील मानव संसाधनको विकास गरी परिवार, समाज र राष्ट्रको आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुर्याइरहेको छ। अत: शिक्षा प्रणाली भनेको स्थानीय, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशअनुकूल आवश्यक दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न राष्ट्रले अँगालेको एक शैक्षिक पद्धति हो । उल्लेखित शिक्षा प्रणालीलाई व्यवस्थित गरी गाउँपालिकाको शैक्षिक उन्ययनको लागि आवधिक शिक्षा योजनाको आवश्यक मसुस स्वरुप निर्माण गरिएको छ। शिक्षा केवल विद्यालयको विषय होइन, यो समुदायको साझा जिम्मेवारी हो । यो अभियानमा प्रत्येक सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता र निरन्तर समर्थनले मात्रै हामीले अपेक्षित नतिजा प्राप्त गर्न सक्छौं। म समुदायका सबै तह र तप्काका व्यक्तिहरूलाई यो शिक्षा योजना सफल बनाउन हातेमालो गर्न आग्रह गर्दछु । हामी सबै मिलेर मात्रै गाउँपालिकाको प्रत्येक बालबालिकाका लागि शिक्षाको उज्यालो बाटो खोल्न सक्षम हुनेछौँ।"

नन्दकृष्ण पाध्याय

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

खत्याड गाउँपालिका, मुगु

दुई शब्द

"समृद्धिका लागि गुणस्तरीय शिक्षा" – खत्याड गाउँपालिकाको यो दूरदृष्टि केवल नीतिगत अभिलेख मात्र नभई, हाम्रो पालिकाको सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणको मुख्य आधारशिला हो। १० वर्षे गाउँ शिक्षा योजनाको तर्जुमा गर्दै गर्दा, हामीले भविष्यको खत्याडलाई **'शैक्षिक उत्कृष्टता' (Educational Excellence)** को केन्द्रका रूपमा स्थापित गर्ने दृढ सङ्कल्प लिएका छौं।

यस योजनाले विद्यालयमा **'सिकाईको सक्षमता' (Learning Proficiency)**, **'नतिजामुखी शिक्षण' (Result-oriented Teaching)** र **'व्यवहारमा रूपान्तरण' (Behavioral Transformation)** लाई मुख्य ध्येय बनाएको छ। हामी **'पढ्दै, कमाउँदै र सिक्दै' (Earn while you learn)** को अवधारणालाई शैक्षिक पद्धतिको अभिन्न अङ्ग बनाउँदै, सीपमूलक तथा प्राविधिक शिक्षाको प्रवर्द्धनमा केन्द्रित छौँ, जसले हाम्रा विद्यार्थी तथा युवाहरूलाई प्रतिस्पर्धी विश्व बजारमा उभिन 'आत्मनिर्भर' बनाउनेछ।

हाम्रो प्राथमिकतामा **'डिजिटल साक्षरता' (Digital Literacy)** सहितका प्रविधिमैत्री कक्षाकोठा, शिक्षकको **'व्यावसायिक विकास' (Professional Development)**, र खेलकुदका माध्यमबाट अनुशासित एवम् स्वस्थ नागरिक निर्माण गर्ने अभियान रहेको छ।

यस महाअभियानको सफलता पालिकाको सुदृढ नीति, शिक्षकको समर्पण, अभिभावकको निरन्तर निगरानी र विद्यार्थीको लगनशीलताको **'सह-अस्तित्व' (Synergy)** मा निहित छ। भौतिक पूर्वाधारको निर्माणसँगै **'मानवीय पूँजीको विकास' (Human Capital Development)** नै हाम्रो वास्तविक उपलब्धि हुनेछ।

यो १० वर्षे शिक्षा योजना खत्याडको शैक्षिक जगलाई सुदृढ पार्ने एउटा 'रणनीतिक मार्गचित्र' (Strategic Roadmap) हो। मलाई पूर्ण विश्वास छ कि हामी सबैको सामूहिक स्वामित्व र सहकार्यबाट खत्याडको शिक्षा क्षेत्रमा एक नयाँ 'शैक्षिक पुनर्जागरण' को सुरुवात हुनेछ। आउनुहोस्, ज्ञान, सीप र मूल्य मान्यतासहितको पुस्ता निर्माण गर्दै समृद्ध खत्याडको परिकल्पनालाई साकार पारौं।

(थानेश्वर जैसी)
वरिष्ठ शिक्षा अधिकृत

विषय सूची

योजनाको सारांश x

परिच्छेद १ परिचय 1

१.१ भौगोलिक अवस्थिति 1

१.२ जनसाङ्ख्यिक संरचना 1

१.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था 5

१.४ आर्थिक अवस्था 5

१.५ शैक्षिक अवस्था 5

१.६ **सबल पक्षहरू** 12

१.७ **शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू** 12

१.८ **अवसरहरू** 14

१.९ **चुनौतीहरू** 14

परिच्छेद २ दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण 15

२.१ दूरदृष्टि 15

२.२ लक्ष्य 15

२.३ उदेश्य 15

२.४ रणनीतिहरू 15

२.६ अपेक्षित उपलब्धि 17

२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण 17

परिच्छेद ३ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्र 20

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा 20

३.१.१ परिचय 20

३.१.२ वर्तमान अवस्था 20

३.१.३ उदेश्य 21

३.१.४ रणनीतिहरू 21

३.१.५ प्रमुख **उपलब्धि** तथा नतिजा 22

३.२ आधारभूत शिक्षा 24
३.२.१ परिचय 24
३.२.२ वर्तमान अवस्था 24
३.२.३ उद्देश्य 25
३.२.४ रणनीतिहरू 25
३.२.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 26
३.३ माध्यमिक शिक्षा 29
३.३.१ परिचय 29
३.३.२ वर्तमान अवस्था 29
३.३.३ उद्देश्य 30
३.३.४ रणनीतिहरू 30
३.३.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 31
३.४ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ 33
३.४.१ परिचय 33
३.४.२ वर्तमान अवस्था 34
३.४.३ उद्देश्य 34
३.४.४ रणनीतिहरू 35
३.४.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 35
परिच्छेद ४ अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरू 38
४.१ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन 38
४.१.१ परिचय 38
४.१.२ वर्तमान अवस्था 38
४.१.३ उद्देश्य 38
४.१.४ रणनीतिहरू 39
४.१.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 39

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास 41
४.२.१ परिचय 41
४.२.२ वर्तमान अवस्था 41
४.२.३ उद्देश्य 41
४.२.४ रणनीतिहरू 42
४.२.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 42
४.३ समता र समावेशीकरण 44
४.३.१ परिचय 44
४.३.२ वर्तमान अवस्था 44
४.३.३ उद्देश्य 45
४.३.४ रणनीतिहरू 45
४.३.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 45
४.४ विद्यालय दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई कार्यक्रम 47
४.४.१ परिचय 47
४.४.२ बर्तमान अवस्था 47
४.४.३ उद्देश्यहरू 48
४.४.४ रणनीतिहरू 48
४.४.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 48
४.५ आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा 49
४.५.१ परिचय 49
४.५.२ वर्तमान अवस्था 50
४.५.३ उद्धेश्य 50
४.५.४ रणनीति 50
४.५.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 51
४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास 52

४.६.१ परिचय ... 52
४.६.२ वर्तमान अवस्था ... 52
४.६.३ उद्देश्य ... 52
४.६.४ रणनीतिहरू ... 53
४.६.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा ... 53
४.७ विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि ... 54
४.७.१ परिचय ... 54
४.७.२ वर्तमान अवस्था ... 55
४.७.३ उद्देश्य ... 55
४.७.४ रणनीतिहरू ... 55
४.७.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा ... 55
परिच्छेद ५ विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन ... 57
५.१ संस्थागत क्षमता विकास ... 57
५.१.१ परिचय ... 57
५.१.२ वर्तमान अवस्था ... 58
५.१.३ उद्देश्य ... 58
५.१.४ रणनीतिहरू ... 58
५.१.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा ... 59
५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध ... 60
५.२.१ परिचय ... 60
५.२.२ वर्तमान अवस्था ... 61
५.२.३ उद्देश्यहरू ... 61
५.२.४ रणनीतिहरू ... 61
५.२.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा ... 62
५.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ... 62

५.३.१ परिचय 62
५.३.२ वर्तमान अवस्था 63
५.३.३ उद्देश्य 63
५.३.४ रणनीतिहरू 63
५.३.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 64
परिच्छेद ६ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन 65
६.१ परिचय 65
६.२ वर्तमान अवस्था 65
६.३ उद्देश्य 65
६.४ रणनीतिहरू 66
६.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य 66
६.८ बित्तीय योजना 67
६.९ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रगत उपक्षेत्र र अन्तरसम्वन्धित विषय क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूको बजेट विवरण . 86
परिच्छेद ७ कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण 88
७.१ परिचय 88
७.२ वर्तमान अवस्था 88
७.३ उद्देश्य 89
७.४ रणनीतिहरू 89
७.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा 90

योजनाको सारांश

गाउँ शिक्षा योजना स्थानीय तहभित्रको शिक्षा प्रणालीलाई समावेशी, गुणस्तरीय र दिगो बनाउने उद्देश्यले तयार गरिएको समग्र रणनीतिक दस्तावेज हो । यस योजनाले प्रारम्भिक बालविकासदेखि माध्यमिक तथा वैकल्पिक/आजीवन शिक्षासम्मका कार्यक्रमलाई एकीकृत ढङ्गले समेटेको छ । योजनाको प्रमुख उद्देश्यहरूमा शिक्षामा पहुँच र समता विस्तार, सिकाइ उपलब्धि सुधार, शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, विद्यालय शासन र व्यवस्थापन सुदृढीकरण, प्रविधिको प्रभावकारी उपयोग, तथा सुरक्षित र बालमैत्री वातावरण निर्माण समावेश छन् ।

योजना तयार गर्दा तथ्याङ्क विश्लेषण, विद्यालय अवस्था अध्ययन, सरोकारवालासँग परामर्श तथा स्थानीय आवश्यकता पहिचानलाई आधार बनाइएको छ । यसले विद्यालय भर्ना र निरन्तरता, ड्रपआउट न्यूनीकरण, लक्षित समूह (बालिका, दलित, अपाङ्गता भएका बालबालिका, सीमान्तकृत समुदाय) का लागि विशेष कार्यक्रम तथा औपचारिक/वैकल्पिक शिक्षालाई प्राथमिकता दिएको छ ।

कार्यान्वयन रणनीतिमा स्पष्ट लक्ष्य, परिणाम सूचक, वार्षिक कार्ययोजना, जिम्मेवारी बाँडफाँड र अनुगमन-मूल्याङ्कन व्यवस्था समावेश गरिएको छ । स्थानीय स्रोत परिचालन, अन्तर-तह समन्वय, समुदाय सहभागिता र सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई जोड दिइएको छ ।

समग्रमा, यो शिक्षा योजना स्थानीय तहको शैक्षिक रूपान्तरणका लागि मार्गदर्शक दस्तावेज हो । योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सबै बालबालिकालाई समान अवसर, गुणस्तरीय सिकाइ र जीवनोपयोगी सीप प्रदान गर्दै सामाजिक न्याय र दिगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

क) विषय प्रवेश

संविधानतः संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षा क्षेत्रको योजना, व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय तहमा निहित भएको छ । नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ तथा विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी विद्यमान कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थाले स्थानीय तहलाई आफ्ना भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भअनुसार शिक्षा नीति तथा योजना निर्माण गर्ने स्पष्ट अधिकार र दायित्व प्रदान गरेको छ । यस सन्दर्भमा स्थानीय शिक्षा योजना स्थानीय तहको शिक्षा विकासको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण मानिन्छ ।

स्थानीय शिक्षा योजना भनेको स्थानीय तहभित्रका बालबालिका, युवा तथा वयस्कहरूको समावेशी, गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले तयार गरिने दीर्घकालीन तथा मध्यकालीन योजना हो । यस योजनाले प्रारम्भिक बाल विकासदेखि माध्यमिक तह, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्मका सबै आयामलाई समेट्दै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित लक्ष्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा बजेटको स्पष्ट खाका प्रस्तुत गर्दछ । साथै, यसले संघीय तथा प्रदेशस्तरीय शिक्षा नीति, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP) तथा दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4) सँग स्थानीय शिक्षा विकासलाई समन्वयात्मक रूपमा अघि बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ ।

स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया तथ्यमा आधारित, सहभागीमूलक र समावेशी हुनुपर्दछ । यस क्रममा विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, समुदाय, सरोकारवाला निकाय तथा विषयगत विज्ञहरूको सार्थक सहभागिता सुनिश्चित गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसले शिक्षा क्षेत्रमा विद्यमान असमानता, पहुँचको समस्या, गुणस्तरका चुनौती, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाल, अपाङ्गता मैत्री पूर्वाधार, डिजिटल शिक्षा, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् प्रतिरोधी शिक्षा प्रणाली जस्ता समसामयिक विषयहरूलाई सम्बोधन गर्न सहयोग गर्दछ ।

यसरी तयार गरिने स्थानीय शिक्षा योजनाले स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रमा लगानीको प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, स्रोत साधनको प्रभावकारी परिचालन गर्ने तथा नतिजामूलक कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्ने आधार प्रदान गर्दछ । दीर्घकालीन दृष्टि, स्पष्ट लक्ष्य र मापनयोग्य सूचकहरूसहितको स्थानीय शिक्षा योजनामार्फत स्थानीय तहले आफ्ना नागरिकका लागि समावेशी, गुणस्तरीय र दिगो शिक्षा प्रणाली निर्माणतर्फ ठोस कदम चाल्न सक्नेछ ।

ख) शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

शिक्षा सामाजिक, आर्थिक तथा मानवीय विकासको आधारस्तम्भ हो। गुणस्तरीय, समावेशी र जीवनोपयोगी शिक्षा बिना दिगो विकास सम्भव हुँदैन। संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षा क्षेत्रको योजना, व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको सन्दर्भमा शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य झनै बढेको छ। स्पष्ट दृष्टि, लक्ष्य र रणनीतिबिना सञ्चालन गरिने शैक्षिक कार्यक्रमहरू अपेक्षित नतिजा दिन नसक्ने हुँदा व्यवस्थित शिक्षा योजना अपरिहार्य भएको छ।

शिक्षा योजना निर्माणको प्रमुख आवश्यकता स्थानीय सन्दर्भ, आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा शिक्षा विकासलाई अगाडि बढाउनु हो। देशभर शिक्षा क्षेत्रमा भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक विविधता विद्यमान छ। एकै किसिमको नीति र कार्यक्रमले सबै स्थानका समस्या समाधान गर्न नसक्ने भएकाले स्थानीय तथ्याङ्क, विद्यालयको अवस्था, सिकाइ उपलब्धि, पहुँच र निरन्तरताको अवस्था, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार तथा स्रोत साधनको यथार्थ मूल्याङ्कनका आधारमा शिक्षा योजना तयार गर्नु आवश्यक हुन्छ। यसले स्थानीय समस्यालाई पहिचान गरी समाधानमुखी हस्तक्षेप सुनिश्चित गर्दछ।

शिक्षा योजना निर्माणको अर्को महत्वपूर्ण औचित्य सीमित स्रोत साधनको प्रभावकारी र पारदर्शी उपयोग हो। शिक्षा क्षेत्रमा लगानी बढ्दै गए तापनि स्रोतको सही प्राथमिकता निर्धारण हुन नसक्दा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको छैन। शिक्षा योजनाले स्पष्ट प्राथमिकता, कार्यक्रम र बजेटबीचको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी स्रोतको दोहोरोपन घटाउने र नतिजामूलक लगानी सुनिश्चित गर्ने आधार प्रदान गर्दछ। साथै, यसले विकास साझेदार तथा अन्य सरोकारवालासँग समन्वय र सहकार्य गर्न सहज बनाउँछ।

समावेशीता, समानता र सामाजिक न्याय प्रवर्द्धन गर्नु पनि शिक्षा योजना निर्माणको प्रमुख औचित्य हो। बालबालिकाको पहुँचबाहिर रहने अवस्था, लैङ्गिक विभेद, जातीय तथा सामाजिक बहिष्करण, अपाङ्गता, गरिबी र भौगोलिक कठिनाइका कारण सिर्जित असमानतालाई सम्बोधन गर्न लक्षित रणनीति आवश्यक हुन्छ। शिक्षा योजनाले GESI उत्तरदायी कार्यक्रमहरू समावेश गरी पछाडि परेका तथा जोखिममा रहेका समूहको शिक्षामा पहुँच, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ।

त्यसैगरी, शिक्षा योजनाले शिक्षा प्रणालीको गुणस्तर सुधार र दिगोपन सुनिश्चित गर्दछ। शिक्षकको पेशागत विकास, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, शिक्षण-सिकाइ प्रक्रिया, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन प्रणाली, डिजिटल शिक्षा र नवप्रवर्तनलाई योजनाबद्ध रूपमा अघि बढाउन शिक्षा योजना आवश्यक हुन्छ। साथै जलवायु परिवर्तन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र आपत्कालीन अवस्थामै पनि सिकाइ निरन्तरता कायम राख्ने शिक्षा प्रणाली निर्माणका लागि दीर्घकालीन सोच र तयारी शिक्षा योजनामार्फत मात्र सम्भव हुन्छ।

यसरी, शिक्षा योजना निर्माण स्थानीयदेखि राष्ट्रिय लक्ष्यसम्मको सेतुका रूपमा कार्य गर्दछ। यसले विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP), दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4) तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीतिसँग स्थानीय शिक्षा विकासलाई समन्वय गर्दै उत्तरदायी, प्रभावकारी र परिणाममुखी शिक्षा प्रणाली निर्माण गर्न स्पष्ट दिशा प्रदान गर्दछ। त्यसैले, गुणस्तरीय, समावेशी र दिगो शिक्षा सुनिश्चित गर्न शिक्षा योजना निर्माण आवश्यक मात्र नभई अत्यन्त औचित्यपूर्ण कार्य हो।

ग) योजना निर्माण प्रक्रिया

शिक्षा योजना निर्माण गर्दाका देहाय बमोजिमका सामग्रीहरूलाई आधार लिएर योजना निर्माण गरिएको थियो।

- क) नेपालको संविधान
- ख) सोह्रौँ आवधिक योजना
- ग) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- घ) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन २०७७
- ङ) राष्ट्रिय/प्रादेशिक/स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच
- च) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावली

छ) विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना

ज) राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६,

झ) दिगो विकास लक्ष्य

ञ) स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८

ट) स्थानीय तहको मध्यकालिन खर्च संरचना

ठ) राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०७८

ड) राजनीतिक दलको घोषणापत्र

ढ) विद्यालय सुधार योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम आदि त्यसै गरी योजना निर्माणको क्रममा देहाय बमोजिमका प्रक्रियाहरू अवलम्वन गरिएको थियो ।

बैठकका निर्णयहरू र उपस्थितिहरू अनुसूचीमा समावेश गर्ने ।

क) कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय

ख) योजना निर्माण समितिको गठन

ग) योजना निर्माण कार्यदल गठन

घ) सरोकारवालाहरूको भेलाको उपस्थिति र निर्णय

ङ) प्रथम मस्यौदा तयारी

च) योजनाको अन्तिम रूप

छ) योजनाको मूल्याकंन

ज) योजनाको स्वीकृति र कार्यान्वयनको अवस्था

ग) योजनाको दस्तावेजको स्वरूप

यस योजनाको पहिलो परिच्छेदमा स्थानीय तहको पृष्ठभूमि, शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू चुनौतीहरू र अवसरहरू उल्लेख गरिएको छ । दोस्रो परिच्छेदमा यस योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू र प्रमुख अपेक्षित उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद तीनमा विद्यालय क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रगत योजनाका खाका समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका उपक्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ रहेका छन् । परिच्छेद चारमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरू समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका अन्तरसम्बन्धित विषयहरूमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा, विद्यालय भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि रहेका छन् ।

परिच्छेद पाँचमा विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत आवश्यक संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका समावेश गरिएको छ । परिच्छेद ६ मा योजनाका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने विषय प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद सातमा योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षा गरिएका समग्र नतिजाहरू र मुख्य मुख्य सूचकहरू उल्लेख गरिएको छ ।

यस योजना निर्माण प्रक्रियामा TECSES Project को प्राविधिक तथा प्रक्रियागत सहयोग प्राप्त भएको छ । परियोजनाको सहयोगमा योजना निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित, सहभागितामूलक तथा नतिजामुखी बनाउन आवश्यक सहजीकरण, परामर्श, तथ्याङ्क विश्लेषण,

क्षमता अभिवृद्धि तथा प्राविधिक मार्गदर्शन उपलब्ध गराइएको थियो। यस सहयोगले स्थानीय तहको शिक्षा अवस्थाको यथार्थ विश्लेषण, प्राथमिकता निर्धारण, रणनीति विकास तथा कार्यान्वयनयोग्य कार्यक्रम तर्जुमा गर्न महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ।

परिच्छेद १

परिचय

१.१ भौगोलिक अवस्थिति

खत्याड गाउँपालिका कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत मुगु जिल्लामा अवस्थित छ। मुगु जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र नं. १ को केही भागहरू (साविक गा.वि.स.: सुकाढीक, ह्याङ्ग्लु, सुकाढिक, कोटडाँडा, गम्था, खमाले, श्रीकोट र सेरी) खत्याड गाउँपालिकाको वि.सं. २०७३ सालमा गठन भएको हो । खत्याड गाउँपालिका नेपालको कर्णाली प्रदेशको मुगु जिल्लाको दक्षिणपश्चिम भागमा अवस्थित छ । साथै यो गाउँपालिकाको केन्द्र खत्याड गाउँपालिका वडा नं. ७ स्थित रामतडीलाई निर्धारण गरिएको छ। यस गाउँपालिकाको पूर्वमा मुगु जिल्लाको छायाँनाथ रारा नगरपालिका र जुम्ला जिल्लाको कनकासुन्दरी गाउँपालिका, पश्चिममा बाजुरा जिल्लाको हिमाली गाउँपालिका र स्वामी कार्तिक खापर गाउँपालिका, उत्तरमा मुगु जिल्लाको सोरू गाउँपालिका र दक्षिणमा कालिकोट जिल्लाको पलाता पर्दछ। ११ वटा वडा रहेको यो गाउँपालिका समुद्रि सतहका करिव २५०० मिटर सम्मको उचाईमा रहेको खत्याड गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थितिका हिसावले २९ डिग्री २६ मिनेट १५ सेकेण्ड देखि २९ डिग्री ३७ मिनेट २० सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश र ८१ डिग्री ४५ मिनेट ५५ सेकेण्ड देखि ८२ डिग्री २ मिनेट ४५ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरमा रही पूर्व र उत्तर लामो र दक्षिण पश्चिम केही साँघुरो प्रकृतिको आकार भई खेस्मालिका, खेतीमाई र तर्मालिका धार्मिक क्षेत्रको छत्रछायाँमा २८१.१२ वर्ग किलो मिटर क्षेत्रमा फैलिएको छ । यस गाउँपालिकामा प्रति वर्ग किलोमीटरमा ६७ जना बसोबास गर्दछन्। यो गाउँपालिका ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय महत्वको रारा ताल जाने मुख्य पद मार्ग खत्याड गाउँपालिका पनि हो । यसका अलावा साविक गम्था गाविसमा रहेको खेस्मालिका भगवतीको मन्दिर पनि यसै क्षेत्रमा पर्दछ । खेशमालिकाको चुचुरोबाट रारा ताल, बाजुरा विमानस्थल, छायाँनाथ, सैपाल हिमाल, बडिमालिका लगायतका प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको सहजै अवलोकन गर्न सकिन्छ। यहाँका धार्मिक महत्व राखेका अन्य तिर्थस्थलहरू तर्मालिका देवी, कवा मष्टा, दुल्लेन्नी माई, खिउरा मष्टा आदी समेत विद्यमान छन्। भौगालिक विषेशता समान रहेको साविक ७ वटा गाविस रहेको खत्याड क्षेत्रलाई गाउँपालिकाको नामाकरण गरिएको देखिन्छ।

भौगोलिक रूपमा अति दुर्गम रहेको हुँदा एउटा वडाबाट अर्को वडामा पुग्न धेरै समय लाग्दछ। खेस्मालिका, खेतीमाई, तर्मालिका गुफा र नेपालको सुन्दर ताल रारा क्षेत्रको समीपता वातावरणीय दृष्टिले महत्वपूर्ण भए पनि सहज सडक यातायातको पहुँच अभावका कारण यो गाउँपालिकामा पुग्न सहज छैन। रणनीतिक रूपमा यस गाउँपालिकाहुदै रार ाताल रहेको स्थानसम्म सडकको पहुँच विस्तार गर्न सकेको खण्डमा गाउँपालिकाको आर्थिक विकासको प्रचुर सम्भावना छ।

१.२ जनसाङ्ख्यिक संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कुल जनसङ्ख्या १८,८३२ रहेको छ। महिला ९,३१९ (४९.४८%) र पुरूष ९,५१३ (५०.५२%) छन्। घरधुरी सङ्ख्या ३,५२५ रहेको छ। जातिगत रूपमा क्षेत्रीको जनसङ्ख्या १०,४६१ जना (५५.५५ प्रतिशत) , विश्वकर्मा २,९५० जना (१५.६७ प्रतिशत), ठकुरी २,१०३ जना (११.१७ प्रतिशत), ब्राह्मण १,५०७ जना (८.०० प्रतिशत), मिजार १,१६८ जना (६.२० प्रतिशत), परियार ५११ जना (२.७१ प्रतिशत), सन्यासी/दशनामी ५८ जना (०.३१ प्रतिशत), कुमाल ४२ जना (०.२२ प्रतिशत), अन्य ३२ जना (०.१७ प्रतिशत) रहेको छ। कुल क्षेत्रफल २८१.१२ वर्गकिलोमिटरमा फैलिएको खत्याड गाउँ पालिकाको औषत जनघनत्व ६६.९९ प्रति वर्गकिलोमिटर रहेको छ। पालिकाको वडा नं. ३ मा सबैभन्दा बढी जनघनत्व, प्रति वर्ग किलोमिटर १११.७४ जनसङ्ख्या छ भने, सबैभन्दा कम जनघनत्व वडा नं. १ मा प्रति वर्ग किलोमिटर २१.७७ जनसङ्ख्या रहेको छ। गाउँपालिकाको औसत पररवार आकार ५.३ जना रहेको छ।

तालिका: १ गाउँपालिकाको वडागत जनसङ्ख्या वितरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	पुरुष	महिला	जम्मा जनसङ्ख्या	परिवारको आकार
१	१६५	४८०	४२७	९०७	५.५

२	२७१	७२१	७२१	१४४२	५.३
३	३७७	१०००	१०४६	२०४६	५.४
४	४२२	११७८	११२१	२२९९	५.४
५	३८०	९९१	९५०	१९४१	५.१
६	२३४	६७०	६६६	१३३६	५.७
७	३८७	९३६	९२०	१८५६	४.८
८	३०५	८४१	८५३	१६९४	५.६
९	३५०	१०६८	१०३१	२०९९	६
१०	२६४	७०१	६७५	१३७६	५.२
११	३७०	९२७	९०९	१८३६	५
	३५२५	९५१३	९३१९	१८८३२	५.३

(राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)

खत्याड गाउँपालिकाको कूल जनसङ्ख्या मध्ये ०-१४ वर्ष उमेर समुहको जनसङ्ख्या ३७.१८ % रहेको छ। त्यसैगरी १५-३९ वर्ष उमेर समुहको जनसङ्ख्या २.५८ % छ। ४०-६९ वर्ष उमेरको जनसङ्ख्या २०.२९ % र ७० तथा सो भन्दा माथि उमेरको जनसङ्ख्या मात्र ३.७% रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)। गाउँपालिकामा युवा जनशक्तिको अवस्था हेर्दा युवा उमेर समुह (१५-३९ वर्ष उमेर समुह) को जनसङ्ख्या सबभन्दा बढी देखिन्छ।

तालिका: २ गाउँपालिकामा उमेर समुह अनुसारको जनसङ्ख्या

उमेर समुह	**पुरुष**	**महिला**	**जम्मा जनसङ्ख्या**
०-४	९३१	१०६२	१९९३
५-९	११८७	१२२४	२४११
१०-१४	१२५२	१३४७	२५९९
१५-१९	१०२७	१०२६	२०५३
२०-२४	९२४	७९५	१७१९
२५-२९	६५२	६३९	१२९१
३०-३४	५६९	५८५	११५४
३५-३९	५०८	४६०	९६८
४०-४४	४३५	४००	८३५
४५-४९	३९६	३९९	७९५
५०-५४	३३४	३७७	७११
५५-५९	२६९	२६४	६३३
६०-६४	२८७	२८३	५७०

६५-६९	१८५	२११	३९६
७०-७४	२२२	२०६	४२८
७५-८९	८२	७२	१५४
८०-८४	२८	३९	६७
८५-९०	११	१६	२७
९०-९४	१४	६	२०
९५ माथि	६	२	८
कुल जनसङ्ख्या	**९३१९**	**९५१३**	**१८८३२**

(राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)

उपरोक्त तालिकाले उमेर समूहअनुसारको लैङ्गिक जनसंख्या संरचना प्रस्तुत गरेको छ। समग्र रूपमा कुल जनसंख्या १८,८३२ रहेकोमा पुरुष ९,३१९ र महिला ९,५१३ रहेका छन्, जसले महिलाको जनसंख्या पुरुषभन्दा केही बढी रहेको देखाउँछ। उमेर समूहगत रूपमा हेर्दा ०–१४ वर्ष समूहमा जनसंख्या अत्यधिक रहेको छ, जहाँ ०–४ वर्षमा १,९९३, ५–९ वर्षमा २,४११ र १०–१४ वर्षमा २,५९९ जनसंख्या रहेको छ। यसले बाल तथा किशोर उमेर समूहको हिस्सा उच्च रहेको र पालिकाको जनसंख्या संरचना युवा उन्मुख रहेको संकेत गर्दछ। १५–२४ वर्ष उमेर समूहमा पनि उल्लेखनीय जनसंख्या रहेको छ, जसले शिक्षा, सीप विकास तथा रोजगारीका अवसरको आवश्यकता बढ्दो रहेको देखाउँछ। २०–२४ वर्ष उमेर समूहमा पुरुषको संख्या महिलाभन्दा बढी देखिए पनि अधिकांश अन्य उमेर समूहमा महिला जनसंख्या तुलनात्मक रूपमा बढी रहेको पाइन्छ। २५ वर्षपछिका उमेर समूहहरूमा क्रमशः जनसंख्या घट्दै गएको देखिन्छ, जसले सक्रिय श्रमशक्ति उमेर समूहको अनुपात सीमित हुँदै गएको संकेत गर्दछ। वृद्ध उमेर समूह (६५ वर्ष माथि) मा पनि उल्लेखनीय जनसंख्या रहेको छ, विशेषगरी ६५–६९ र ७०–७४ उमेर समूहमा क्रमशः ३९६ र ४२८ जनसंख्या रहेको देखिन्छ, जसले वृद्धमैत्री स्वास्थ्य तथा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको आवश्यकता औंल्याउँछ। समग्र रूपमा हेर्दा पालिकामा बालबालिका तथा युवा जनसंख्या उच्च रहेकोले शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, सीप विकास तथा रोजगारीमुखी योजनामा विशेष प्राथमिकता दिनु आवश्यक देखिन्छ भने वृद्धजनको संख्या क्रमशः बढ्दै गएको सन्दर्भमा सामाजिक संरक्षण तथा स्वास्थ्य सेवाको दायरा पनि विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता स्पष्ट देखिन्छ।

तालिकाः ३ २०७८ र २०८८ सम्मको प्रक्षेपित बिद्यालय र अन्य उमेर समुहको जनसंख्या

उमेर समूह	२०७८ को जनगणना	प्रक्षेपित जनसंख्या						
		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	२०८८
३	४१९	४३१	४३४	४३७	४४०	४४३	४४६	४४९
४	४९५	५०६	५०९	५१३	५१७	५२०	५२४	५२८
५	४६३	४७६	४७९	४८३	४८६	४९०	४९३	४९६
५-९	२४११	२४७९	२४९७	२५१४	२५३२	२५४९	२५६७	२५८५
१०-१२	१५५९	१६०३	१६१४	१६२६	१६३७	१६४८	१६६०	१६७२
५-१२	३९७०	४०८२	४१११	४१४०	४१६९	४१९८	४२२७	४२५७
१३-१४	१०४०	१०६९	१०७७	१०८४	१०९२	११००	११०७	१११५
१५-१६	८९२	९१७	९२४	९३०	९३७	९४३	९५०	९५६
१३-१६	१९३२	१९८७	२००१	२०१५	२०२९	२०४३	२०५७	२०७२
५+	१६८३९	१७३१५	१७४३७	१७५५९	१७६८२	१७८०५	१७९३०	१८०५६
१५-२४	३७७२	३८७९	३९०६	३९३३	३९६१	३९८८	४०१६	४०४५
१५+	११८२९	१२१६४	१२२४९	१२३३५	१२४२१	१२५०८	१२५९५	१२६८४

जम्मा	१८८३२	१९३६५	१९५००	१९६३७	१९७७४	१९९१३	२००५२	२०१९३

माथि तालिकामा २०७८ सालको जनगणनाका आधारमा विभिन्न उमेर समूहको जनसंख्यालाई २०८२ देखि २०८८ सम्मको प्रक्षेपित जनसंख्या प्रस्तुत गरिएको छ। समग्र रूपमा पालिकाको कुल जनसंख्या २०७८ मा १८,८३२ रहेकोमा २०८८ सम्म बढेर २०,१९३ पुग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ, जसले क्रमिक जनसंख्या वृद्धिदरलाई संकेत गर्दछ । विद्यालय उमेर समूह अन्तर्गत ५–१२ वर्ष उमेरका बालबालिकाको संख्या २०७८ मा ३,९७० रहेकोमा २०८८ सम्म ४,२५७ पुग्ने अनुमान गरिएको छ, जसले आगामी वर्षहरूमा विद्यालय भर्ना तथा शैक्षिक सेवा विस्तारको आवश्यकता बढ्ने देखाउँछ। त्यसैगरी १३–१६ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या १,९३२ बाट बढेर २,०७२ पुग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ, जसले आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा विद्यार्थी सङ्ख्या क्रमशः वृद्धि हुने संकेत गर्दछ। १५–२४ वर्ष उमेर समूह ३,७७२ बाट बढेर ४,०४५ पुग्ने अनुमान गरिएकोले युवा जनसंख्या निरन्तर बढ्दो अवस्थामा रहेको देखिन्छ, जसका लागि प्राविधिक शिक्षा, सीप विकास तथा रोजगारीमुखी कार्यक्रमको आवश्यकता अझ बढी रहनेछ। १५ वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या ११,८२९ बाट १२,६८४ पुग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ भने ५ वर्षभन्दा माथिको कुल जनसंख्या १६,८३९ बाट १८,०५६ पुग्ने देखिन्छ। प्रारम्भिक बालविकास उमेर समूह (३–५ वर्ष) मा पनि निरन्तर वृद्धि देखिएकोले प्रारम्भिक बाल शिक्षा, पोषण तथा बालमैत्री सेवाको माग बढ्ने स्पष्ट हुन्छ। समग्र रूपमा जनसंख्या वृद्धिको प्रवृत्तिले शिक्षा, स्वास्थ्य, पूर्वाधार तथा सामाजिक सेवामा दीर्घकालीन योजना र स्रोत व्यवस्थापनको आवश्यकता थप बलियो बनाएको देखिन्छ।

खत्याड गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको ८.७% जनसङ्ख्यामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिन्छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू मध्ये शारीरिक अपाङ्गता सबै भन्दा बढी ४९.९७%, न्यून दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता १३.७१%, बहिरोपन ७.१९% र न्यून श्रवणशक्ति भएको जनसङ्ख्या ७.१३%, रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)। पालिकामा अपाङ्गता विवरण निम्नानुसार रहेको छ।

तालिकाः ४ अपाङ्गताको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
शारीरक अपाङ्गता	८२०	४९.९७
न्यून दृष्टियुक्त	२२५	१३.७१
दृष्टि विहीन	६१	३.७२
बहिरोपन	११८	७.१९
मनोसामाजिक अपाङ्गता	१७	१.०४
न्यून श्रवणशक्ति	११७	७.१३
बहिरोपन एवम् दृष्टि विहीन	३१	१.८९
मानसिक वा मनोसामाजिक	९७	५.९१
बौद्धिक अपाङ्गता	१३	०.७९
अटिजम	१४	०.८५
बहु अपाङ्गता	१२८	७.८
जम्मा	१६४१	१००

१.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

ऐतिहासिक महत्वको सिंजा क्षेत्रको साँस्कृतिक विशेषता बोकेको यस क्षेत्रमा खस सभ्यता तथा हिन्दु सँस्कृतिको अनुपम संगम स्थलका रूपमा रहेको छ। क्षेत्री, ब्राम्हण, दलित जातीको मिश्रित बसोवास रहेको यस गाउँपालिकामा मुख्य कामकाजी तथा बोलिचालीको भाषा नेपाली रहेको पाइन्छ। धार्मिक रूपमा हिन्दु धर्मालम्बीहरूको उच्च बाहुल्यता रहेको यो क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरूमा कृष्णाष्टमी, तिज, जनैपुर्णिमा, दशै, तिहार, माघे सक्रान्ती, चैते दशैं, साउन पुर्णिमा, माघ पुर्णिमा, विजय पुर्णिमा, महाशिवरात्री आदि रहेका छन्। धार्मिक तथा भाषिक रूपमा करिव एकरूपता रहेको यो क्षेत्रमा चाडपर्वका समयमा गरिने बिभिन्न क्रियाकलापहरूले यहाँको सामाजिक र साँस्कृतिक उत्कृष्टता झल्काउने गर्दछन्। भेषभुषाका रूपमा पुरूषहरूले मुख्य रूपमा दौरा, सुरूवाल, टोपी तथा कोट र महिलाले गुन्यु चोली, पटुकी र बुलाकी लगाउने गर्दछन्। यस गाउँपालिकामा खेस्म मालिका, कवा मष्टो, खिउरा मष्टो, दुल्लेन्नी, सिउडेल्ली, साईनामष्टो, तर्मालिका, महादे मष्टा, निलकण्ठ, भवानी मष्टा, खोदाई, खोपाडे, जल मन्दिर जस्ता मन्दिर महत्वपूर्ण सांस्कृतिक सम्पदाहरू हुन्।

खत्याड गाउँपालिकाको सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था विविधतायुक्त र गतिशील छ। न्यून साक्षरता, बहुजातीय संरचना र ऐतिहासिक पहिचान यसको मुख्य विशेषता हुन्। तर सामजिक सञ्जालको तिव्र प्रयोग, सांस्कृतिक क्षयको जोखिम र सामाजिक असमानता जस्ता चुनौतीहरू पनि देखिन्छन्। तसर्थ, समावेशी विकास नीति, सांस्कृतिक संरक्षण कार्यक्रम र लैङ्गिक समानतामा केन्द्रित पहलहरू आवश्यक देखिन्छन्।

१.४ आर्थिक अवस्था

खत्याड गाउँपालिका विकट हिमाली क्षेत्र भएकाले यसको अर्थतन्त्र मुख्यतः कृषि क्षेत्रमा केन्द्रित रहेको छ। परम्परागत कृषि गतिविधिका कारण मानव जनजीवनमा उल्लेख्य सुधार भएको देखिदैन। खत्याड गाउँपालिकाको आर्थिक अवस्था अवसर र चुनौती दुवै पक्षबाट प्रभावित छ। एकातर्फ, कृषि प्रणालीमा लगानी, रोजगारी र उद्यमशीलताका सम्भावना बढाएको छ भने अर्कोतर्फ असंगठित श्रम बजार, सीप र बजार मागबीच असन्तुलन तथा आय असमानता जस्ता समस्या विद्यमान छन्। तीव्र र केही हदसम्म बसाई सराईले दीर्घकालीन आर्थिक योजना र दिगोपनामा असर पार्न सक्ने जोखिम पनि देखिन्छ। त्यसैले स्थानीय सरकारले सीपमूलक तथा प्राविधिक शिक्षा प्रवर्द्धन, साना तथा मझौला उद्यम विकास, महिला तथा युवामुखी उद्यमशीलता कार्यक्रम सञ्चालन र उत्पादनमुखी क्षेत्र विस्तारमा विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ। व्यवस्थित कृषि प्रणाली, दिगो पूर्वाधार विकास र स्थानीय स्रोत-साधनको अधिकतम उपयोग गर्न सके खत्याड गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रलाई थप सबल, समावेशी र प्रतिस्पर्धात्मक बनाउन सकिन्छ।

यस गाउँपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा खेस्मालिका मन्दिर, खेतीमाई र तर्मालिका गुफा मनोरथ तिर्थस्थल र रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज प्रमुख रूपमा रहेका छन्। यस क्षेत्र भएर बग्ने प्रमुख नदीमा खत्याड खोला प्रमुख रूपमा रहेको छ। यस गाउँपालिका क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय ख्याती प्राप्त राराताल समेत पर्दछ।

१.५ शैक्षिक अवस्था

खत्याड गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्था संरचनागत विस्तार र गुणस्तर सुधारको चरणमा रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा ५ वटा सामुदायिक माध्यमिक (कक्षा १-१२) विद्यालय, ७ वटा सामुदायिक माध्यमिक (कक्षा १-१०) विद्यालय, ४ वटा सामुदायिक आधारभूत (कक्षा १-८) विद्यालय, ८ वटा सामुदायिक आधारभूत (कक्षा १-५) विद्यालय, १३ वटा सामुदायिक आधारभूत (कक्षा १-३) विद्यालय, ९ वटा समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र (७ वटा स्थानीय तह, २ वटा स्वीकृत दरवन्दीबाट संचालनमा) २ वटा संस्थागत विद्यालय (कक्षा १-५) र ६ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालनमा हुनु शिक्षामा पहुँचको दृष्टिले सकारात्मक आधार हो। यसले आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक पहुँच सुनिश्चित गर्न सहयोग पुगेको देखिन्छ। तर भौगिलिक विकटताका कारण विद्यालय समायोजन र दरवन्दि मिलान कार्य शुरू गर्न असहजताका कारण विद्यालय भवन, कक्षा कोठा, खेलमैदान तथा प्रयोगशाला जस्ता भौतिक पूर्वाधार सबै विद्यालयमा समान रूपमा पर्याप्त छैनन् भन्ने संकेत पाइन्छ। गाउँपालिकाले आफ्नो शिक्षा नीतिमा **शत प्रतिशत भर्ना दर** पुऱ्याउने र विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा ल्याउने लक्ष्य राखेको छ।

फ्ल्यास रिपोर्ट २०८१ अनुसार गाउँपालिकामा जम्मा ४४ बालविकास केन्द्र सञ्चालित रहेका छन्, जसमा ८४७ (छात्रा ३७१ र छात्र ४७६) बालबालिकाहरू भर्ना भएका छन् । बालविकास केन्द्रमा बालबालिकाहरूको अनुपात १९.३ रहेको देखिन्छ । बालविकास केन्द्रहरूको लैङ्गिक सूचकाङ्क ०.८ रहेको छ । बालविकास केन्द्रहरूमा दलित बालबालिकाहरूको सङ्ख्या २८३ (छात्रा १३२ र छात्र १५१) रहेको छ भने जनजाती समुदायका बालबालिकाको सङ्ख्या ६ (छात्रा २ र छात्र ४) रहेको छ । बालविकास केन्द्रहरूमा बालबालिकाको खुद भर्ना दर ८९.५ छ भने कुल भर्नादर ५८.० रहेको छ । कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका ४५३ बालबालिकाहरू मध्ये ३६५ बालबालिका (अर्थात ८०.६ प्रतिसत) बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित भर्ना भएको देखिन्छ । जम्मा सञ्चालित बालविकास केन्द्रहरू मध्ये ८ ओटामा शिक्षक निर्देशिका, २० ओटामा बालबालिकासँग सम्बन्धित सामग्रीहरू, ११ ओटामा बुक कर्नर, ५ ओटामा पाठ्यक्रम, ४ ओटामा स्थानीय पाठ्यक्रम र १५ ओटामा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध रहेको अवस्था देखिन्छ । बालविकास केन्द्रहरूमा अपाङ्गता पहिचान भएका ६ जना बालकालिकाहरू भर्ना भएको देखिन्छ, जसमध्ये ५ जना शारीरिक अपाङ्गता र १ जना स्वर तथा भाषा सम्बन्धि अपाङ्गता भएका बालबालिका रहेका छन् । यस तथ्याङ्कले बालविकास केन्द्रमा उपयुक्त उमेरका बालबालिकाहरूको उपस्थित न्यून रहेको तथा बालविकास केन्द्रहरूमा आवश्यक सामग्रीहरूको व्यवस्था हुन नसकेको देखिन्छ ।

तालिका: ५ विद्यार्थी विवरण (कक्षा १-१२)

जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या				दलित विद्यार्थी सङ्ख्या			जनजाती विद्यार्थी सङ्ख्या		
कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	२९८	३२०	६१८	८३	१११	१९४	१	०	१
२	२५०	२३७	४८७	८५	७६	१६१	०	१	१
३	२४३	२२७	४७०	८१	६८	१४९	२	०	२
४	२४२	२३९	४८१	६८	७१	१३९	०	२	२
५	२३१	२०५	४३६	७२	६४	१३६	०	१	१
कक्षा १-५	१२६४	१२२८	२४९२	३८९	३९०	७७९	३	४	७
६	२४३	२२०	४६३	७२	६३	१३५	३	३	६
७	२०९	२५२	४६१	५८	७१	१२९	१	१	२
८	२९१	२६६	५५७	७६	७६	१५२	०	१	१
कक्षा ६-८	७४३	७३८	१४८१	२०६	२१०	४१६	४	५	९
९	१९०	१९८	३८८	२७	३०	५७	०	१	१
१०	१५१	१७०	३२१	१८	३६	५४	०	०	०
कक्षा ९-१०	३४१	३६८	७०९	४५	६६	१११	०	१	१
११	९५	१०७	२०२	८	१५	२३	०	०	०
१२	१६९	१४८	३१७	१८	४०	५८	१	०	१
कक्षा ११-१२	२६४	२५५	५१९	२६	५५	८१	१	०	१

दिइएको तालिकाले विभिन्न तहमा अध्ययनरत कुल विद्यार्थी, दलित विद्यार्थी तथा जनजाति विद्यार्थीको लैङ्गिक अवस्थासहितको विवरण प्रस्तुत गरेको छ । समग्र रूपमा आधारभूत तह (कक्षा १–५) मा २,४९२ विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन्, जसमा छात्र १,२६४ र छात्रा १,२२८ रहेका छन्, जसले लैङ्गिक समानता लगभग सन्तुलित रहेको देखाउँछ। यस तहमा दलित विद्यार्थीको सङ्ख्या ७७९ रहेको

छ, जुन कुल विद्यार्थी सङ्ख्याको उल्लेखनीय हिस्सा हो, र छात्र तथा छात्राको सहभागिता लगभग समान रहेको पाइन्छ। तर जनजाति विद्यार्थीको सङ्ख्या अत्यन्त न्यून भई केवल ७ रहेको देखिन्छ । कक्षा ६–८ मा कुल १,४८१ विद्यार्थीमध्ये ४१६ जना दलित विद्यार्थी रहेका छन् भने जनजाति विद्यार्थी केवल ९ जना रहेका छन् । यस तहमा पनि छात्रा र छात्रको सहभागिता सन्तुलित देखिन्छ। माध्यमिक तह (९–१०) मा कुल विद्यार्थी सङ्ख्या ७०९ मा झरेको छ, जसमा दलित विद्यार्थी १११ जना रहेका छन् भने जनजाति विद्यार्थीको उपस्थिति लगभग नगण्य देखिन्छ। कक्षा ११–१२ मा कुल विद्यार्थी सङ्ख्या ५१९ पुगेको छ, जसमा दलित विद्यार्थी ८१ जना मात्र रहेका छन्, जसले माथिल्लो तहमा जाँदा विशेषगरी सीमान्तकृत समुदायका विद्यार्थीको निरन्तरता घट्दै गएको संकेत गर्दछ। समग्र रूपमा विद्यालयमा छात्रा सहभागिता सन्तोषजनक देखिए पनि जनजाति समुदायको अत्यन्त न्यून प्रतिनिधित्व तथा उच्च कक्षातर्फ जाँदा दलित विद्यार्थी सङ्ख्यामा आएको कमीले समावेशी शिक्षा, पहुँच विस्तार, छात्रवृत्ति तथा लक्षित शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम आवश्यक रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

तालिका: ६ विद्यार्थी भर्ना प्रबृत्ति

कक्षा	कुल भर्नादर			खुद भर्नादर		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
बालविकास	८५.२	८३.१	८९.५	६१.१	५५.३	५८.०
१-५	११०.६	१२४.५	११७.१	९५.९	९६.०	९६.०
६-८	११६.५	१०८.४	११२.३	९३.७	९०.९	९२.३
१-८	११२.७	११७.९	११५.२	९५.१	९३.९	९४.५
९-१०	९५.८	९२.०	९३.८	८८.८	८६.०	८७.३
११-१२	६६.५	५६.७	६१.३	४८.१	५०.२	४९.२
९-१२	८०.३	७३.३	७६.६	६७.३	६७.१	६७.२

दिइएको तालिकाले विभिन्न तहमा विद्यार्थी भर्ना प्रवृत्तिलाई कुल भर्नादर (Gross Enrolment Rate) तथा खुद भर्नादर (Net Enrolment Rate) का आधारमा प्रस्तुत गरेको छ, जसले विद्यालय पहुँच, उमेरअनुकूल भर्ना तथा शैक्षिक सहभागिताको अवस्था स्पष्ट गर्दछ। समग्र रूपमा आधारभूत तहमा भर्ना अवस्था सन्तोषजनक देखिए पनि माथिल्लो तहतर्फ जाँदा भर्ना दरमा क्रमिक गिरावट देखिएको छ। बालविकास तहमा कुल भर्नादर ८९.५ प्रतिशत र खुद भर्नादर ५८.० प्रतिशत रहेकोले प्रारम्भिक बाल शिक्षामा अझै सबै लक्षित उमेर समूहका बालबालिका समेटिन नसकेको संकेत गर्दछ। कक्षा १–५ मा कुल भर्नादर ११७.१ प्रतिशत तथा खुद भर्नादर ९६.० प्रतिशत रहेको छ, जसले उमेरभन्दा माथि वा तलका विद्यार्थीहरूको पनि उल्लेखनीय सहभागिता रहेको देखाउँछ। कक्षा ६–८ मा कुल भर्नादर ११२.३ प्रतिशत र खुद भर्नादर ९२.३ प्रतिशत रहेको छ भने समग्र आधारभूत तह (१–८) मा कुल भर्नादर ११५.२ प्रतिशत तथा खुद भर्नादर ९४.५ प्रतिशत रहेकोले आधारभूत शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिता उच्च रहेको देखिन्छ। माध्यमिक तह (९–१०) मा कुल भर्नादर ९३.८ प्रतिशत र खुद भर्नादर ८७.३ प्रतिशतमा झरेको छ, जसले आधारभूत तहपछि विद्यार्थी टिकाइ तथा निरन्तरतामा केही चुनौती रहेको संकेत गर्दछ। उच्च माध्यमिक तह (११–१२) मा कुल भर्नादर ६१.३ प्रतिशत र खुद भर्नादर ४९.२ प्रतिशत मात्र रहेकोले यस तहमा विद्यार्थीको पहुँच र निरन्तरतामा उल्लेखनीय कमी देखिन्छ। समग्र माध्यमिक तह (९–१२) मा कुल भर्नादर ७६.६ प्रतिशत र खुद भर्नादर ६७.२ प्रतिशत रहेको छ, जसले उच्च तहमा जाँदा विद्यार्थी विद्यालय बाहिरिने वा अध्ययन निरन्तरता घट्ने प्रवृत्ति रहेको संकेत गर्दछ। लैङ्गिक दृष्टिकोणबाट अधिकांश तहमा छात्रा र छात्रबीचको भर्ना अन्तर न्यून देखिए पनि केही तहमा छात्राको सहभागिता तुलनात्मक

रूपमा राम्रो रहेको पाइन्छ। समग्र रूपमा विद्यालय भर्ना अवस्था आधारभूत तहमा सकारात्मक भए पनि बालविकास तथा उच्च माध्यमिक तहमा पहुँच विस्तार, उमेरअनुकूल भर्ना र विद्यार्थी टिकाइका लागि लक्षित हस्तक्षेप आवश्यक देखिन्छ। माध्यमिक तह (११–१२) मा खुद भर्नादर ६१.३% र कुल भर्नादर ४९.२% मात्र रहेको छ । यो सबैभन्दा कम भर्नादर भएको तह हो । छात्राको खुद भर्नादर (६६.५%) छात्रभन्दा उल्लेखनीय रूपमा बढी छ । कुल भर्नादरमा भने छात्र (५०.२%) छात्राभन्दा केही अगाडि छन् । यसले आर्थिक अवस्था, रोजगारी, वैदेशिक रोजगार, तथा उच्च शिक्षाप्रतिको सीमित पहुँचका कारण विद्यार्थी निरन्तरता कमजोर भएको संकेत गर्दछ । समग्र माध्यमिक तह (९–१२) खुद भर्नादर ७६.६% र कुल भर्नादर ६७.२% रहेको छ । आधारभूत तहको तुलनामा माध्यमिक तहमा उल्लेखनीय गिरावट देखिन्छ । छात्राको खुद भर्नादर छात्रभन्दा राम्रो भए पनि समग्र अवस्था सन्तोषजनक छैन।

समग्रमा आधारभूत तह (१–८) मा विद्यालय पहुँच र भर्ना अवस्था राम्रो देखिन्छ । माध्यमिक र विशेष गरी उच्च माध्यमिक तहमा भर्नादर घट्दै गएको छ । अधिकांश तहमा छात्राको सहभागिता छात्रसरह वा केही बढी देखिएकोले लैङ्गिक समानतामा सुधार भएको संकेत मिल्छ । बालविकास र उच्च माध्यमिक तहमा विशेष ध्यान आवश्यक देखिन्छ । विद्यार्थी टिकाइराख्न छात्रवृत्ति, करियर परामर्श, अभिभावक सचेतना तथा गुणस्तरीय शिक्षामा जोड दिनु आवश्यक छ ।

खत्याड गाउँपालिकामा कक्षा १ मा नयाँ भर्ना हुने बालबालिकाको खुद भर्नादर ११७.७ प्रतिशत रहेको छ, जसमा छात्राको १०६.६ प्रतिशत र छात्रको १३०.९ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरी, कुल भर्नादर ९४.३ प्रतिशत रहेको छ, जहाँ छात्रा र छात्र दुवैको दर समान रूपमा ९४.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । कक्षा ५ सम्मको टिकाउ दर ८६.५ प्रतिशत रहेको छ, जसमा छात्राको ८६.७ प्रतिशत र छात्रको ८६.२ प्रतिशत रहेको छ । कक्षा ८ सम्म पुग्दा टिकाउ दर ८४.४ प्रतिशत रहेको छ, जहाँ छात्राको टिकाउ दर ८७.७ प्रतिशत तथा छात्रको ८१.६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यसैगरी, कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर ८८.८ प्रतिशत रहेको छ, जसमा छात्राको ८८.९ प्रतिशत र छात्रको ६८.६ प्रतिशत रहेको छ । साथै, ५–१२ वर्ष उमेर समूहका कुल २२७ जना बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेको अवस्था देखिन्छ, जसमा ९७ जना बालक र १३० जना बालिका रहेका छन् । यस तथ्याङ्कले विद्यालय भर्ना तथा टिकाउ दर सन्तोषजनक भए तापनि विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको संख्या अझै चुनौतीका रूपमा रहेको संकेत गर्दछ ।

विद्यार्थी भर्ना दर सन्तोषजनक भए पनि केही बालबालिका विद्यालय बीचैमा छोड्ने समस्या कायम छ । गरिबी, पारिवारिक अवस्था, बसाइँसराइ र सिकाइप्रतिको अभिरूचि जस्ता कारणले ड्रपआउट दर प्रभावित हुन सक्छ । "भर्ना शतप्रतिशत" र "ड्रपआउट शून्य" लक्ष्य हासिल गर्न सामाजिक परिचालन, छात्रवृत्ति, दिवा खाजा तथा पोसाक कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक देखिन्छ । सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि शिक्षक क्षमता, नियमित मूल्याङ्कन प्रणाली र प्रविधि एकीकरण अपरिहार्य छन् ।

तालिकाः ७ लैङ्गिक समता सूचकको स्थिति

तह	आधारभूत			माध्यमिक		
कक्षा	कक्षा १-५	कक्षा ६-८	कक्षा १-८	कक्षा ९-१०	कक्षा ११-१२	कक्षा ९-१२
सबै विद्यार्थी	१.०३	१.०१	१.०२	०.९३	१.०४	०.९७
दलित विद्यार्थी	१.००	०.९८	०.९९	०.६८	०.४७	०.५९
जनजाती विद्यार्थी	०.७५	०.८०	०.७८	०.००	०.००	१.००

अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको विद्यालयमा उपस्थिति हेर्दा आधारभूत तह कक्षा १-५ मा २० (छात्रा ४ र छात्र १६) जना विद्यार्थी, आधारभूत तह कक्षा ६-८ मा ९ (छात्रा ३ र छात्र ६) जना विद्यार्थी, माध्यमिक तह कक्षा ९-१० मा ७ (छात्रा ३ र छात्र ४) जना विद्यार्थी भर्ना भएको देखिन्छ भने माध्यमिक तह कक्षा ११-१२ मा भने अपाङ्गता भएका विद्यार्थी भर्ना भएको देखिदैन । अधिकांश विद्यार्थीहरू

शारीरिक अपाङ्गता भएको देखिन्छ भने न्यून सङ्ख्यामा मात्र बौद्धिक अपाङ्गता, बहिरोपन, दृष्टि विहीन, न्यून दृष्टि, बहिरो तथा अन्धोपन, भाषिक अपाङ्गता, मनोसामाजिक र बहु अपाङ्गता रहेको स्थिति देखिन्छ।

लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सन्दर्भमा कुल साक्षरता दर उच्च भए पनि पुरूष र महिलाबीचको अन्तरले समान अवसर सुनिश्चित गर्न अझै प्रयास आवश्यक रहेको देखाउँछ। अपाङ्गता भएका विद्यार्थी, दलित तथा सीमान्तकृत समूहलाई छात्रवृत्ति, विशेष शिक्षण सामग्री र समावेशी पूर्वाधार उपलब्ध गराउने नीति सकारात्मक छ। शारीरिक, दृष्टि, श्रवण वा अटिजम जस्ता विभिन्न प्रकृतिका अपाङ्गताअनुसार सहयोगको व्यवस्था गर्ने योजना समावेशी शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि महत्वपूर्ण आधार हो।

तालिकाः ८ कक्षा उत्तीर्ण हुने, कक्षा छाड्ने र कक्षा दोहोऱ्याउने दर

कक्षा	कक्षा उत्तीर्ण दर			कक्षा दोहोऱ्याउने दर			कक्षा छोड्ने दर		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	७८.५	७४.०	७६.२	१६.७	१९.४	१८.१	४.८	६.७	५.८
२	७३.१	८१.४	७७.१	१९.३	१३.१	१६.३	७.६	५.५	६.६
३	७३.२	७३.७	७३.४	१९.१	१७.५	१८.४	७.७	८.८	८.२
४	७७.२	८०.२	७८.६	१५.४	१६.४	१५.९	७.५	३.४	५.५
५	८०.३	७०.५	७८.८	१४.४	१८.५	१६.३	५.२	११.०	७.९
१-५	७६.५	७६.०	७६.२	१७.०	१७.१	१७.१	६.५	६.९	६.७
६	७९.८	७६.६	७८.३	१३.६	१७.०	१५.२	६.६	६.४	६.५
७	८२.५	८४.०	८३.३	१४.२	१२.८	१३.४	३.३	३.२	३.३
८	६७.५	७३.१	७०.१	३२.५	२५.४	२९.१	०.०	१.५	०.७
६-८	७५.८	७७.९	७६.८	२१.१	१८.५	१९.८	३.१	३.६	३.३
९	९९.३	९८.८	९९.०	२.७	३.५	३.१	३.७	१.०	२.३
१०	७८.५	७८.५	७८.५	०.०	०.०	०.०	०.७	१.२	१.०
९-१०	९६.१	९७.०	९६.६	१.५	१.९	१.७	२.४	१.१	१.७

दिइएको तालिकाले विभिन्न कक्षामा छात्रा र छात्रको कक्षा उत्तीर्ण दर, कक्षा दोहोऱ्याउने दर तथा कक्षा छोड्ने दरको अवस्था प्रस्तुत गरेको छ। समग्र रूपमा आधारभूत तह (१–५) मा कक्षा उत्तीर्ण दर ७६.२ प्रतिशत रहेको छ भने कक्षा दोहोऱ्याउने दर १७.१ प्रतिशत र कक्षा छोड्ने दर ६.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ, जसले प्रारम्भिक तहमा सिकाइ उपलब्धि सन्तोषजनक भए पनि दोहोऱ्याउने तथा विद्यालय छोड्ने समस्या अझै विद्यमान रहेको संकेत गर्दछ। कक्षा १ मा छात्राको उत्तीर्ण दर छात्रभन्दा उच्च भए पनि कक्षा २ र ४ मा छात्रको उत्तीर्ण दर बढी देखिन्छ। कक्षा ५ मा छात्रको कक्षा छोड्ने दर ११ प्रतिशत रहेकोले यस तहमा विद्यालय निरन्तरतामा चुनौती रहेको देखिन्छ। आधारभूत तह (६–८) मा समग्र उत्तीर्ण दर ७६.८ प्रतिशत रहेको छ भने दोहोऱ्याउने दर १९.८ प्रतिशत र छोड्ने दर ३.३ प्रतिशत रहेको छ। विशेषगरी कक्षा ८ मा दोहोऱ्याउने दर २९.१ प्रतिशत पुगेकोले यो तहमा सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। माध्यमिक तह (९–१०) मा समग्र उत्तीर्ण दर ९६.६ प्रतिशत रहेको छ, जुन अत्यन्त उच्च उपलब्धि हो। यस तहमा दोहोऱ्याउने दर केवल १.७ प्रतिशत र छोड्ने दर पनि १.७ प्रतिशत मात्र रहेकोले माध्यमिक तहमा विद्यार्थी टिकाइ तथा शैक्षिक उपलब्धि राम्रो रहेको देखिन्छ।

समग्र रूपमा छात्रा र छात्रबीच ठूलो असमानता नदेखिए पनि केही कक्षामा छात्रको विद्यालय छोड्ने दर बढी रहेकोले विद्यार्थी टिकाइ, सिकाइ सहजीकरण तथा शैक्षिक परामर्शमा थप ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ।

तालिकाः ९ शिक्षक सङ्ख्या र प्रवृत्ति

तह	सामुदायिक बिद्यालयमा स्वीकृत र राहत दरबन्दीका शिक्षक सङ्ख्या						सामुदायिक बिद्यालयका सबै प्रकारका शिक्षक सङ्ख्या (पालिका र निजी श्रोतबाट नियुक्त शिक्षक समेत)					सबै प्रकारका बिद्यालयको शिक्षक सङ्ख्या (संस्थागतको समेत)			
	दरबन्दी	राहत	जम्मा	महिला	महिला %	बिद्यार्थी शिक्षक अनुपात	जम्मा	महिला	पुरुष	पालिकाको स्रोतबाट नियुक्त सङ्ख्या	महिला %	जम्मा	महिला	पुरुष	महिला %
आधारभूत (१-५)	९८	९	१०७	२३	२१.५	२१.३	११७	२६	९१	१०	२२.२	११७	२६	९१	२२.२
आधारभूत (६-८)	३३	५	३८	५	१५.१	३८.६	५०	६	४४	१२	१२.०	५०	६	४४	१२.०
माध्यमिक (९-१०)	२६	९	३५	१	२.८	१९.९	३६	१	३६	१	२.७	३६	१	३५	२.७
माध्यमिक (११-१२)	५	१६	२१	१	४.७	११.८	२१	१	२०	०	४.७	२१	१	२०	४.७

दिइएको तालिकाले विभिन्न तहमा सामुदायिक तथा समग्र विद्यालय प्रणालीमा शिक्षक उपलब्धता, महिला शिक्षकको प्रतिनिधित्व तथा विद्यार्थी–शिक्षक अनुपातको अवस्था स्पष्ट गर्दछ। आधारभूत तह (कक्षा १–५) मा स्वीकृत तथा राहत दरबन्दी गरी १०७ जना शिक्षक कार्यरत रहेका छन्, जसमा २३ जना (२१.५%) महिला शिक्षक रहेका छन् र विद्यार्थी–शिक्षक अनुपात २१.३ रहेको देखिन्छ, जसले तुलनात्मक रूपमा शिक्षक उपलब्धता सन्तोषजनक रहेको संकेत गर्दछ। पालिकाको स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकसमेत समावेश गर्दा शिक्षक सङ्ख्या ११७ पुगेको छ, तर महिला सहभागिता २२.२ प्रतिशतमा सीमित रहेको छ। आधारभूत तह (६–८) मा शिक्षक सङ्ख्या ३८ बाट बढेर सबै स्रोतसमेत जोड्दा ५० पुगेको देखिए पनि महिला शिक्षकको सहभागिता १२ प्रतिशत मात्र रहेको छ, साथै विद्यार्थी–शिक्षक अनुपात ३८.६ रहेकोले शिक्षक अभावको अवस्था देखिन्छ। माध्यमिक तह (९–१०) मा ३५ दरबन्दी तथा राहत शिक्षक रहेकामा महिला शिक्षक केवल १ जना (२.८%) रहेका छन्, जसले लैङ्गिक प्रतिनिधित्व अत्यन्त कमजोर रहेको देखाउँछ; यद्यपि विद्यार्थी–शिक्षक अनुपात १९.९ रहेकोले संख्यात्मक रूपमा शिक्षक व्यवस्थापन अपेक्षाकृत सहज देखिन्छ। कक्षा ११–१२ मा २१ जना शिक्षक कार्यरत रहेकामा महिला शिक्षकको संख्या केवल १ (४.७%) रहेको छ भने विद्यार्थी–शिक्षक अनुपात ११.८ रहेकोले शिक्षक उपलब्धता पर्याप्त देखिए पनि महिला सहभागिता अत्यन्त न्यून रहेको अवस्था उजागर हुन्छ। समग्र रूपमा हेर्दा शिक्षक उपलब्धताको दृष्टिले आधारभूत तह अपेक्षाकृत सुदृढ देखिए पनि माथिल्लो तहमा महिला शिक्षकको अत्यन्त न्यून प्रतिनिधित्व तथा केही तहमा उच्च विद्यार्थी–शिक्षक अनुपातले गुणस्तरीय, समावेशी तथा लैङ्गिक सन्तुलित शिक्षा व्यवस्थापनका लागि लक्षित शिक्षक व्यवस्थापन, महिला शिक्षक प्रोत्साहन तथा विषयगत दरबन्दी सुदृढीकरण आवश्यक रहेको संकेत गर्दछ।

शिक्षक व्यवस्थापनका दृष्टिले विषयगत शिक्षक अभाव प्रमुख चुनौतीका रूपमा देखिएको छ, विशेष गरी विज्ञान, गणित र अंग्रेजी जस्ता विषयमा। यसले सिकाइ उपलब्धिमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्न सक्छ। महिला शिक्षकहरूको नेतृत्व विकास तालिम र अनुसन्धान प्रवर्द्धनका कार्यक्रम सकारात्मक पहल भए पनि तिनको प्रभावकारिता विद्यालयस्तरमा देखिन निरन्तर अनुगमन आवश्यक छ।

सञ्चालित ४१ विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधारको अवस्था समग्र रूपमा मिश्रित देखिन्छ। विद्यालयहरूमा विद्युत् सुविधा १० विद्यालयमा मात्र उपलब्ध रहेको छ भने कम्प्युटर सुविधा १३ विद्यालयमा सीमित रहेको छ। खानेपानीको सुविधा २० विद्यालयमा, पुस्तकालय १६ विद्यालयमा र छात्रा शौचालय २९ विद्यालयमा उपलब्ध रहेको देखिन्छ। यस्तै, पानीसहितको शौचालय १७ विद्यालयमा

मात्र रहेकोले आधारभूत सरसफाइ तथा स्वच्छता पूर्वाधार अझै पर्याप्त नभएको संकेत गर्दछ । सूचना तथा प्रविधिको पहुँचतर्फ हेर्दा इन्टरनेट सुविधा १५ विद्यालयमा र ICT ल्याब १३ विद्यालयमा मात्र उपलब्ध रहेको छ, जसले डिजिटल शिक्षण सिकाइ विस्तारमा अझै सीमितता रहेको देखाउँछ । संस्थागत व्यवस्थापनका दृष्टिले विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक गरेका विद्यालय ३७ तथा सामाजिक परीक्षण गरेका विद्यालय पनि ३७ रहेका छन् भने आर्थिक लेखापरीक्षण गरेका विद्यालय ३२ रहेका छन्, जसले व्यवस्थापकीय अभ्यास अपेक्षाकृत राम्रो रहेको देखाउँछ । तथापि, छात्रा सञ्जाल गठन केवल ५ विद्यालयमा मात्र भएको र विद्यालय नर्सको व्यवस्था १ विद्यालयमा मात्र रहेकोले विद्यार्थीमैत्री तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी सेवा कमजोर अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता हेर्दा शिक्षक निर्देशिका २३ विद्यालयमा, बालबालिकाका लागि शैक्षिक सामग्री २२ विद्यालयमा, बुक कर्नर १२ विद्यालयमा, पाठ्यक्रम १२ विद्यालयमा मात्र उपलब्ध रहेको छ भने स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण तथा कार्यान्वयन ३० विद्यालयमा भएको देखिन्छ । यसका साथै सन्दर्भ सामग्री २० विद्यालयमा उपलब्ध रहेको पाइन्छ। समग्र रूपमा हेर्दा विद्यालयहरूको व्यवस्थापकीय अभ्यास सन्तोषजनक भए पनि भौतिक पूर्वाधार, ICT पहुँच, स्वास्थ्य सेवा तथा शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धतामा अझै उल्लेखनीय सुधार आवश्यक रहेको देखिन्छ । वातावरणमैत्री तथा बालमैत्री पूर्वाधार निर्माण, सुरक्षित खानेपानी, समावेशी शौचालय र हरित विद्यालय अवधारणा लागू गर्ने प्रयासले सिकाइ वातावरण सुधारतर्फ संकेत गर्दछ । तर सबै विद्यालयमा आधुनिक प्रयोगशाला, कम्प्युटर ल्याब र इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध नभएकाले प्रविधिमा असमानता देखिन्छ ।

शिक्षा क्षेत्रमा बजेट वृद्धि, स्मार्ट प्रविधि प्रयोग, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विस्तार र निजी क्षेत्रसँग साझेदारी गर्ने नीति दीर्घकालीन रूपमा सकारात्मक सम्भावना बोकेको छ । यदि यी कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिए भने सिकाइ उपलब्धि सुधार, रोजगारीसँग शिक्षा जोड्ने अवसर र समावेशी गुणस्तरीय शिक्षा प्रणाली विकास हुने सम्भावना उच्च देखिन्छ ।

तालिका: १० वडागत साक्षरता अवस्था

वडा नं.	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
१	८३०	६४.८२	४३१	७२.१६	३९९	५६.८९
२	१२८२	६७.४७	६४३	७५.८९	६३९	५९.००
३	१८०९	६९.५४	८८१	७७.९८	९२८	६१.५३
४	२०५४	७०.२०	१०५०	८०.१०	१००४	५९.८६
५	१७२१	६४.९०	८६६	७१.३६	८५५	५८.३६
६	११८५	८३.७१	५८७	८९.६१	५९८	६२.१५
७	१५२७	७०.९२	७५९	८१.२९	७६८	६०.६८
८	१५२७	७०.९२	७५९	८१.२९	७६८	६०.६८
९	१८९०	७१.२२	९५३	८०.६९	९३७	६१.५८
१०	१२१९	७०.१४	६११	७९.८७	६०८	६०.३६
११	१६८५	६५.९९	८५२	७५.५९	८३३	५६.१८
जम्मा	१६८३९	६९.९५	८४५१	७८.७०	८३८८	६१.१३

(राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)

माथि तालिकाले वडागत रूपमा साक्षर जनसंख्या तथा लैङ्गिक आधारमा साक्षरता प्रतिशतको अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ । पालिकामा कुल १६,८३९ जना साक्षर जनसंख्या रहेको छ, जसमा पुरुष ८,४५१ र महिला ८,३८८ रहेका छन् । कुल साक्षरता दर ६९.९५ प्रतिशत रहेको छ भने पुरुष साक्षरता दर ७८.७० प्रतिशत र महिला साक्षरता दर ६१.१३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ, जसले पुरुषको तुलनामा

महिलाको साक्षरता स्तर उल्लेखनीय रूपमा कम रहेको संकेत गर्दछ। वडागत रूपमा हेर्दा वडा नं. ६ मा सबैभन्दा उच्च कुल साक्षरता दर ८३.७१ प्रतिशत रहेको छ, जहाँ पुरुष साक्षरता दर ८९.६१ प्रतिशत पुगेको छ, जबकि महिला साक्षरता दर ६२.१५ प्रतिशत रहेको छ। यसैगरी वडा नं. ४, ७, ८, ९ र १० मा पनि साक्षरता दर ७० प्रतिशतभन्दा माथि रहेको देखिन्छ। यसका विपरीत वडा नं. १, ५ र ११ मा कुल साक्षरता दर तुलनात्मक रूपमा न्यून रहेको छ। सबै वडामा पुरुष साक्षरता दर महिलाको भन्दा उच्च रहेको देखिन्छ, जसले लैङ्गिक शैक्षिक असमानता अझै विद्यमान रहेको स्पष्ट पार्दछ। विशेषगरी वडा नं. १ र ११ मा महिला साक्षरता दर क्रमशः ५६.८९ प्रतिशत र ५६.१८ प्रतिशत मात्र रहेकोले महिला शिक्षामा थप लक्षित कार्यक्रम आवश्यक देखिन्छन्। समग्र रूपमा हेर्दा पालिकामा साक्षरता दर सन्तोषजनक अवस्थामा पुगे पनि महिला साक्षरता वृद्धि, वयस्कहरूका लागि शिक्षा तथा पछाडि परेका वडामा शैक्षिक पहुँच विस्तारका लागि विशेष पहल आवश्यक रहेको देखिन्छ।

१.६ सबल पक्षहरू

खत्याड गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा उल्लेखनीय सकारात्मक तथा असल अभ्यासहरू कार्यान्वयनमा ल्याएको देखिन्छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले प्रदान गरेको अधिकारको प्रभावकारी उपयोग गर्दै आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क र अनिवार्य बनाउने दिशामा विद्यार्थी भर्ना अभियान, विशेष छात्रवृत्ति कार्यक्रम, दिवा खाजा तथा विद्यालय पोसाक वितरण जस्ता लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिएका छन्। यी कार्यक्रमहरूले गरिब, विपन्न तथा सीमान्तकृत परिवारका बालबालिकालाई विद्यालयमा टिकाइ राख्न महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका छन्।

विद्यालय वातावरण सुधारका लागि बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा वातावरणमैत्री पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिइएको छ। सुरक्षित खानेपानी, समावेशी शौचालय र हरित परिसर निर्माणले विद्यालयलाई सिकाइअनुकूल बनाउने दिशामा सकारात्मक परिणाम देखाउन थालेको छ।

शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि प्रविधि एकीकरणमा विशेष ध्यान दिइएको छ। स्मार्ट बोर्ड, कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला विस्तार, इन्टरनेट जडान तथा डिजिटल सामग्रीको प्रयोगले आधुनिक शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया प्रवर्द्धन गरेको छ।

समावेशी शिक्षाको क्षेत्रमा महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित तथा अन्य सीमान्तकृत समूहलाई विशेष प्राथमिकता दिइएको छ। अपाङ्गताका प्रकृतिअनुसार सहायक सामग्री, छात्रवृत्ति तथा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिएको छ। महिला शिक्षकहरूको नेतृत्व विकास तालिमले विद्यालय व्यवस्थापन र शैक्षिक नेतृत्वमा लैङ्गिक सन्तुलन कायम गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ।

यसका अतिरिक्त, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको सक्रियता बढाई वयस्क साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनोपयोगी सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। विद्यालयस्तरमा नियमित शैक्षिक अनुगमन, उपलब्धि परीक्षण, अभिभावक शिक्षक अन्तरक्रिया, अतिरिक्त क्रियाकलाप, विज्ञान प्रदर्शनी तथा प्रतिभा पहिचान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी सिकाइ उपलब्धि सुधारमा ध्यान दिइएको छ। प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विस्तार गरी युवाहरूलाई स्वरोजगार र उद्यमशीलतातर्फ उन्मुख गराउने पहल पनि अघि बढाइएको छ।

समग्रमा, खत्याड गाउँपालिकाले शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, समावेशीकरण र दिगोपनालाई एकसाथ सम्बोधन गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ। यदि यी कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन, निरन्तर अनुगमन र स्रोत व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न सकियो भने स्थानीय स्तरमै गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षा प्रणाली विकासको नमुना स्थापित हुनसक्ने सम्भावना प्रबल रहेको छ।

१.७ शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू

खत्याड गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रका विद्यमान समस्याहरूलाई देहाय बमोजिम विश्लेषण गरिएको छ।

क) समतामूलक पहुँच र सहभागिता

विद्यालय भर्ना दर सन्तोषजनक भए पनि गरिबी, पारिवारिक अवस्था, बसाइँसराइ र चेतनाको अभावका कारण केही बालबालिकाहरू बीचैमा विद्यालय छोड्ने समस्या कायम छ। अपाङ्गता भएका, दलित, सीमान्तकृत तथा कठिन परिवेशमा रहेका बालबालिकालाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा अर्थपूर्ण सहभागिता गराउनु अझै चुनौतीपूर्ण छ। अभिभावक शिक्षाको अभावले घर-विद्यालय समन्वय कमजोर

भएको देखिन्छ। समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न लक्षित सहयोग, सामाजिक परिचालन र अभिभावक सशक्तीकरण कार्यक्रमलाई सुदृढ बनाउनु आवश्यक छ।

ख) गुणस्तर र सान्दर्भिकता

शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा परम्परागत घोकन्ते पद्धतिको प्रभाव अझै देखिन्छ। विद्यार्थी केन्द्रित, खोजमूलक र प्रयोगात्मक शिक्षण अभ्यास सीमित छन्। विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा प्रयोगात्मक अभ्यास र अनुसन्धान संस्कृति विकास हुन नसक्दा सिकाइ सैद्धान्तिक रूपमा सीमित भएको छ। स्थानीय सन्दर्भ समेट्ने पाठ्यक्रम विकासमा ढिलाइ हुँदा शिक्षा र स्थानीय आवश्यकता बीचको सम्बन्ध कमजोर भएको देखिन्छ। यसले जीवनोपयोगी सीप विकासमा चुनौती सिर्जना गरेको छ।

ग) शिक्षक व्यवस्थापन

विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा विषयगत शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त छैन। विशेषगरी विज्ञान, गणित र अंग्रेजी विषयमा दक्ष शिक्षक अभावले सिकाइ उपलब्धिमा प्रत्यक्ष असर पारेको छ। शिक्षकहरूको निरन्तर पेशागत विकास, प्रविधि-मैत्री तालिम र समावेशी शिक्षण रणनीतिसम्बन्धी कार्यक्रम अपर्याप्त छन्। शिक्षा क्षेत्रमा राजनीतिक हस्तक्षेप र नियुक्ति प्रक्रियामा हुने विवादले स्थायित्व र पेशागत मनोबलमा नकारात्मक प्रभाव पार्ने सम्भावना देखिन्छ।

घ) भौतिक पूर्वाधार

धेरै विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, सुरक्षित भवन, पुस्तकालय र पर्याप्त फर्निचर जस्ता आधारभूत सुविधा अझै अपर्याप्त छन्। कतिपय भवनहरू जीर्ण अवस्थामा रहेकाले विद्यार्थीको सुरक्षामा जोखिम देखिन्छ। आधुनिक शिक्षणका लागि आवश्यक कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला, स्मार्ट बोर्ड र उच्च गतिको इन्टरनेट सुविधा अधिकांश सामुदायिक विद्यालयमा सीमित छन्। यसले डिजिटल शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियामा असमानता सिर्जना गरेको छ।

ङ) पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणाली

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण भएकोमा बालबालिकाका लागि स्थानीय विषयको पाठ्यपुस्तक निर्माण गरी प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ढिलाइ भएको छ। सिकाइ उपलब्धिको वैज्ञानिक, तथ्यमा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली कमजोर देखिन्छ। विद्यालयहरूको शैक्षिक तथा प्रशासनिक गतिविधिको नियमित अनुगमन र फिडब्याक प्रणाली पर्याप्त सुदृढ छैन। परीक्षा केन्द्रित अभ्यास हाबी हुँदा सिर्जनात्मकता र आलोचनात्मक सोच विकासमा अपेक्षित प्रगति हुन सकेको छैन।

च) समता र समावेशीकरण

अपाङ्गता भएका, दलित तथा सीमान्तकृत बालबालिकाको पूर्ण र अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्न अझै संरचनागत सुधार आवश्यक छ। लैङ्गिक साक्षरता अन्तर, सामाजिक विभेद र आर्थिक असमानताले शिक्षामा समान अवसर प्राप्तिमा अवरोध सिर्जना गरेका छन्। समावेशी पूर्वाधार, सहायक सामग्री र संवेदनशील शिक्षक तयारी अपर्याप्त हुँदा समावेशी शिक्षाको प्रभाव सीमित हुन सक्छ।

छ) विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापन

विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीचको समन्वय सुदृढ नहुँदा योजना कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता कमी देखिन्छ। पारदर्शी बजेट व्यवस्थापन, सहभागितामूलक योजना निर्माण र जवाफदेहिता प्रणाली पूर्ण रूपमा संस्थागत हुन सकेको छैन। अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र कमजोर हुँदा विद्यालय सुधार योजना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्ने अवस्था देखिन्छ। विद्यालयहरूको शैक्षिक र प्रशासनिक क्रियाकलापको **चुस्त अनुगमन तथा वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणाली**को अभाव छ। शैक्षिक सत्र र शैक्षिक क्यालेन्डरलाई नियमित र व्यवस्थित बनाउन नसक्दा सिकाइ प्रक्रिया प्रभावित हुने गरेको छ। माध्यमिक र प्राविधिक शिक्षालाई गुणस्तरीय र सुविधासम्पन्न बनाउन आवश्यक पर्ने **लगानी र बजेटको व्यवस्थापन** चुनौतीपूर्ण रहेको छ।

समग्रमा हेर्दा खत्याड गाउँपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच विस्तार र नीतिगत प्रतिबद्धता सकारात्मक भए पनि गुणस्तर, समावेशीकरण, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार सुदृढीकरण र सुशासनका क्षेत्रमा थप सुधार अपरिहार्य देखिन्छ। प्रभावकारी योजना, स्रोतको उचित उपयोग र समुदायमा आधारित उत्तरदायित्व प्रणाली विकास गर्न सके यी समस्यालाई अवसरमा रूपान्तरण गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ।

१.८ अवसरहरू

संविधान र कानुनी व्यवस्थाअनुसार शिक्षा स्थानीय तहको अधिकारभित्र परेपछि स्थानीय सरकारले आफ्नै योजनाअनुसार गुणस्तरीय शिक्षा प्रवर्द्धन गर्न सक्ने अवसर प्राप्त भएको छ। यससँगै शिक्षा क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गर्ने क्षमता र तीन तहको सरकार तथा अन्य सङ्घ संस्थाबाट सहकार्य र स्रोत जुटाउने वातावरण पनि उपलब्ध छ। सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार भएसँगै डिजिटल शिक्षण–सिकाइ, अनलाइन सामग्री र शिक्षक-विद्यार्थी समन्वयमा सहजता आएको छ। स्थानीय पाठ्यक्रम विकासका क्रममा वातावरण संरक्षण, हरित विद्यालय निर्माण, जलवायु परिवर्तन र जीवनोपयोगी विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने भएकाले शिक्षा केवल सैद्धान्तिक नभई व्यवहारिक र वर्तमान चुनौतीसँग सुसंगत हुने सम्भावना बढेको छ। त्यस्तै, स्थानीय स्तरमा विद्यमान रैथाने ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई पाठ्यक्रम र सिकाइ अभ्यासमा आन्तरिकीकरण गर्न सकिनु विद्यार्थीको सांस्कृतिक र सामाजिक सन्दर्भसँग शिक्षा जोड्ने अवसर दिन्छ। साथै, वैकल्पिक सिकाइको सहजीकरणमार्फत प्रत्येक विद्यार्थीले सिक्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न सकिने भएकाले पहुँच, समावेशीकरण र गुणस्तर एकसाथ बढाउने वातावरण तयार भएको छ। यस प्रकार, कानुनी अधिकार, स्रोत व्यवस्थापन, प्रविधि र स्थानीय ज्ञानको उपयोगले खत्याड गाउँपालिकाको शिक्षा प्रणालीलाई दिगो, समावेशी र जीवनोपयोगी बनाउन महत्त्वपूर्ण अवसर प्रदान गरेको छ।

१.९ चुनौतीहरू

खत्याड गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच, गुणस्तर र समावेशीकरण सुनिश्चित गर्न थुप्रै चुनौती र अवसरको सामना गर्दै आएको देखिन्छ। लैङ्गिक, भाषिक, भौगोलिक, आर्थिक, शारीरिक अपाङ्गता, जात/जाति र अन्य सामाजिक विविधताका कारण सबै बालबालिकालाई समान रूपमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न अझै प्रयास आवश्यक छ। जनसाङ्ख्यिकीय प्रवृत्ति, जन्म दर, बसाइँसराइ, भौगोलिक विकटता र स्थानीय बनौटका कारण व्यवहारिक विद्यालय नक्साङ्कन तथा शिक्षक दरबन्दीको न्यायोचित वितरण आवश्यक छ, जसले विद्यार्थी र शिक्षक दुवैको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्दछ। विद्यालयमा थप आर्थिक व्यवस्थापन गर्न कठिनाई हुँदा निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनमा पूर्णता दिन चुनौती देखिन्छ। दक्ष जनशक्तिको अभावले पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङ्कन प्रणाली सुधार तथा सूचना सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगमा बाधा पुऱ्याउँछ। साथै, विपत्का अवस्थाहरू जस्तै बाढी, पहिरो वा अन्य आपतकालीन परिस्थितिमा वैकल्पिक माध्यमबाट सिकाइ अवसर उपलब्ध गराउने रणनीति आवश्यक छ। जनसाङ्ख्यिक विविधताका कारण आजीवन सिकाइ कार्यक्रममा समान अवसर र विविधता सुनिश्चित गर्नुपर्छ। सबै विद्यालयमा तोकिएअनुसारको भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्न आर्थिक स्रोत संकलन आवश्यक छ, साथै जलवायु परिवर्तन र त्यसको असर कम गर्ने उपायहरू अपनाउनु दिगो शिक्षा प्रणालीका लागि अनिवार्य छ। यी सबै चुनौती र अवसरलाई व्यवस्थित रूपमा सम्बोधन गर्दा खत्याड गाउँपालिकामा समावेशी, दिगो र गुणस्तरीय शिक्षा प्रणाली विकास गर्न सकिने सम्भावना उच्च रहेको छ।

परिच्छेद २

दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ दूरदृष्टि

"खत्याड गाउँपालिकाको इच्छाः समृद्धिका लागि गुणस्तरीय शिक्षा"

२.२ लक्ष्य

पहूँच, समता र सक्षमता अभिबृद्धि गरी सीपयुक्त, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक एवम जीवनोपयोगी शिक्षा मार्फत सक्षम जनशक्ति उत्पादनको आधार सुनिश्चित गर्ने,

२.३ उदेश्य

१. सबै बालबालिकालाई शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,

२. सबै बालबालिकाको शिक्षामा गुणस्तरीय र सान्दर्भिकता सुनिश्चित गर्नु,

३. औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित व्यक्तिहरूका लागि अनौपचारिक सिकाइको वातावरण सुनिश्चित गर्नु,

४. विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नु।

२.४ रणनीतिहरू

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

१. आधारभूत शिक्षालाई सबै बालबालिकाका लागि अनिवार्य र निःशुल्क बनाउँदै पहुँचयोग्य र समतामूलक बनाउने,

२. विद्यालय जानबाट वञ्चित बालबालिकाहरूको पहिचान गर्न तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने र शैक्षिक सत्रको सुरूमा "विद्यार्थी भर्ना घरदैलो अभियान" सञ्चालन गर्ने,

३. गरिब, विपन्न, दलित र सीमान्तकृत समूहका बालबालिकालाई विद्यालयमा आकर्षित गर्न र टिकाइराख्न दिवा खाजा, छात्रवृत्ति र पोसाक वितरण गर्ने,

४. विकट क्षेत्र वा अध्ययन गर्ने वातावरण नभएका बालबालिकाहरूका लागि आवश्यकता अनुसार छात्रावासको व्यवस्था गर्ने,

५. अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि उनीहरूको अवस्था अनुसार (शारीरिक, सुनाइ, दृष्टि, अटिजम आदि) ब्रेल, साङ्केतिक चित्र र ह्विलचेयर जस्ता सामग्री र विशेष छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने,

६. अपाङ्गता भएका, सीमान्तकृत वा विशेष आवश्यकताका बालबालिकाका लागि समावेशी सिकाइ वातावरण उपलब्ध गराउने,

७. बालबालिकाको शिक्षामा अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाउन अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई अभियानकै रूपमा सञ्चालन गर्ने,

८. शिक्षकहरूलाई नवीनतम् शिक्षण पद्धति र प्रविधिमा अभ्यस्त गराउन नियमित र नतिजामुखी तालिम प्रदान गर्ने र उनीहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने,

९. विद्यालय पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणमा जलवायु-उत्थानशीलता र वातावरणमैत्री पूर्वाधार सुनिश्चित गर्न ।

उद्देश्य २ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

१. शिक्षकहरूलाई नवीनतम् शिक्षण पद्धति र प्रविधिमा अभ्यस्त गराउन नियमित र नतिजामुखी तालिम प्रदान गर्ने र उनीहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने,

२. शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन स्मार्ट बोर्ड, कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला र इन्टरनेट सुविधाको विस्तार गर्ने,

३. शिक्षाको गुणस्तर कायम गर्न नतिजमा आधारित अनुगमन तथा वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्ने,

४. पाठ्यक्रमलाई स्थानीय आवश्यकता, संस्कृति र जीवनोपयोगी सीपसँग मेल खाने गरी अनुकूल बनाउने,

५. विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने,

६. शिक्षण सिकाइमा खोजमूलक, प्रयोगात्मक, विद्यार्थीकेन्द्रित र क्रियाकलाप आधारित सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने,

७. शिक्षकलाई नवीनतम शिक्षण विधि, ICT प्रयोग, समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षण तालिम प्रदान गर्ने,

८. नियमित मूल्याङ्कन र फिडब्याक प्रणालीको माध्यमबाट सिकाइ उपलब्धि र गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने,

९. विद्यालयमा पर्याप्त पाठ्यपुस्तक, डिजिटल सामग्री, स्मार्ट बोर्ड, कम्प्युटर ल्याब र प्रयोगशालाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।

उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

१. अनलाइन प्लेटफर्म, भिडियो क्लास, मोबाइल एप्लिकेशन र रेडियो/टेलिभिजन माध्यमबाट वैकल्पिक सिकाइ पहुँच विस्तार गर्ने,

२. प्रत्येक वडामा इन्टरनेट सुविधा सहित कम्तीमा एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने,

३. एक वडा एक पुस्तकालय/वाचनालय" को अवधारणा अनुसार प्रत्येक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आबद्ध रहने गरी पुस्तकालयहरू स्थापना गर्ने,

४. गाउँस्तरमा एक मुख्य पुस्तकालय स्थापना गरी वडाका पुस्तकालयहरूलाई एउटै सञ्जालमा जोड्ने,

५. परम्परागत र मौलिक ज्ञान, दर्शन र प्राकृतिक विज्ञानलाई सङ्ग्रह र सूचीकरण गरी संरक्षण गर्ने,

६. प्रत्येक टोलमा नागरिकहरूको सिकाइको चाहना पूरा गर्न र "जीवन पर्यन्त सिकाइ" लाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्न स्थानीय बौद्धिक समाज गठन गर्ने,

७. समुदायको समन्वय र सहयोगमा टोल-टोलमा प्रौढ कक्षाहरू सञ्चालन गर्ने र उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिलाई मापन गर्ने सूचकहरू विकास गरि कार्यान्वयन गर्ने,

८. अनौपचारिक शिक्षा र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको भूमिका प्रभावकारी बनाएर यस गाउँपालिकालाई **"पूर्ण साक्षर पालिका"** घोषणा गर्ने ।

उद्देश्य ४ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

१. शिक्षकहरूको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र परीक्षा परिणामसँग आबद्ध गर्ने,

२. शैक्षिक पेसामा संलग्न जनशक्तिमा जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न परिणाममा आधारित जवाफदेहिता प्रणालीको विकास गर्ने,

३. प्रधानाध्यापक छनोट प्रणालीलाई योग्यता र क्षमताका आधारमा हुने गरी परिमार्जन गर्ने,

४. विव्यसको भूमिका र जिम्मेवारीलाई समयसापेक्ष परिमार्जन गरी विद्यालयलाई स्वचालित र सफल संस्थाका रूपमा विकास गर्ने,

५. विद्यालयप्रति समुदायको अपनत्व बढाउन विद्यालय समुदाय सहकार्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

६. विद्यालय र विद्यार्थीको विस्तृत विवरणका लागि एकीकृत तथ्याङ्क प्रणालीको विकास र सुदृढीकरण गर्ने,

७. सम्पूर्ण सूचनालाई सुरक्षित राख्न र 'रियल टाइम' मा प्राप्त गर्न Cloud Data Management र स्वचालित संयन्त्रको विकास गर्ने,

८. निजी (संस्थागत), गुठी र सहकारी विद्यालयहरूको स्थापना, अनुमति, सञ्चालन र आर्थिक पारदर्शिताको नियमित अनुगमन र नियमन गर्ने,

९. शैक्षिक जनशक्ति र नेतृत्व तहका लागि स्पष्ट आचारसंहिता निर्माण गरी लागू गर्ने,

१०. गाउँपालिकाभरि रहेका शिक्षक दरबन्दीको अध्ययन गरी दरबन्दी मिलान र पुनर्वितरण गर्ने,

११. प्रधानाध्यापक, व्यवस्थापन समिति, शिक्षक र कर्मचारीहरूका लागि नियमित तालिम र नेतृत्व विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

१. सबै बालबालिकालाई शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ,

२. सबै बालबालिकाको शिक्षामा गुणस्तरीय र सान्दर्भिकता सुनिश्चित भएको हुनेछ,

३. औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित व्यक्तिहरूका लागि वैकल्पिक, अनौपचारिक, खुला र निरन्तर सिकाइको वातावरण सुनिश्चित भएको हुनेछ।

४. विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा व्यवस्थापन सुनिश्चित भएको हुनेछ

२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

तालिकाः ११ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष	२०८४	२०८७	२०९२
		२०८२			
	१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा				
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	८९.५	९१	९५	१००
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	८०.६	८२	८९	१००
२.	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)				
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	९४.३	९६.३	९७.३	९८.३
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	११७.७	११०.७	१०७.७	१००.०
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	९६	९७	९८	९९
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	११७.१	११०.७	१०७.७	१००.०

२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)		११७	११३	१०९	१०५
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)		६५	७०	८०	९०
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)		८६.५	८८.५	९०.५	९२.५
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)		८०	८५	९०	९५
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५) मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)		३१	२६	२१	१६
२.१	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*		१.०३	१.००	१.००	१.००
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)		९४.५	९५.५	९६.५	९७.५
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)		११५.५	११२.५	११०.५	१०५.५
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)		८४.४	८६.४	८८.४	९०.४
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर*(%)		८१.२७	८४.५	८७.५	९०.५
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*		१.०३	१.००	१.००	१.००
२.१६	कक्षा ३ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा				
		गणित				
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा				
		गणित				
		अंग्रेजी				
२.१८	कक्षा ८ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा				
		गणित				
		विज्ञान				
२.१९	विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिका* (%)		७.४	५.५	३.५	१.५
२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)		२४.६७	२९.५	३४.५	३९.५
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)					
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)		७६.६	८०.६	८५.६	९०.६
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)		६७.७	७०.६	७५.६	८०.६
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)		०.९१	०.९३	०.९५	०.९७
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)		९८.५	१००	१००	१००
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)		६८.८	७०.५	७२.५	७४.५
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)		२५	३०	३५	४०
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)		११.५९	१२.५	१३.५	१४.५

३.८	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा अध्ययनरत विद्यार्थी मध्ये विज्ञान र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विषयमा भर्ना भएका विद्यार्थी सङ्ख्या*(%)					
३.९	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि* (अङ्कमा)	नेपाली भाषा	६९	७५	८०	९५
		गणित	६३	७०	७५	९०
		विज्ञान	५८	६५	७१	९०
		अंग्रेजी	६६	७५	८२	९५
४. जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा						
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)		५९.९२	६२.५	६५.५	६७.५
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)		७०.७१	७२.५	७४.५	७६.५
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)		९५.९९	९७.९९	९८.९९	१००
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)		०.६६	०.७०	०.८०	०.९०
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास तालिम						
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)		४	५	७	१०
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा (कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह) उत्तीर्णजनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)		६०	८०	९०	१००
६. सुशासन तथा व्यवस्थापन						
६.१	आधारभूत तह (कक्षा१-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		२२.८६	२४.००	२६.००	३०.००
६.२	आधारभूत तह (कक्षा६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		४१.९	३८.०	३५.०	३०.०
६.३	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		२७.४७	२८.०	२९.०	३०.०
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		१६.६४	२०.०	२५.०	३०.०
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात		१७.६९	२०.०	२५.०	३०.०
७. **शिक्षामा लगानी**						
७.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)		१९	२१	२३	२५
७.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)		२८	३०	३२	३५
७.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)		२९	३१	३१	३३

परिच्छेद ३

विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्र

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय

चार वर्ष उमेरका बालबालिकाको सर्वाङ्गीण (शारीरिक, मानसिक, वौद्धिक, सामाजिक र संवेगात्मक) विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाका लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला हो । बालबालिकाले अहिले सिकेको कुरा नै भविष्यको सिकाइको जग हुने भएकाले यस तहमा बालबालिकालाई "सिक्नका लागि सिक्ने" (Learning to Learn) अभिप्रायले मनोरञ्जनात्मक तरिकाले सिकाउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । बालविकास शिक्षाले खेल र वातावरणबाट प्राप्त अनुभवको माध्यमबाट बालबालिकामा अन्तर्निहित क्षमताको अभिवृद्धि गराई उनीहरूलाई भविष्यमा असल जीवनयापन गर्न सक्षम तुल्याउने गर्दछ । बालविकास शिक्षाले बालबालिकालाई आफ्नो परिवेशमा उपलब्ध अनुभवहरूमा सकारात्मक दृष्टि राखी मानसिक विकास गर्न तथा स्वस्थ रहन मद्दत गर्ने, सहयोगी, स्वावलम्बी, स्वतन्त्र, इमान्दार र समाजमा मिलेर रहन प्रेरित गर्ने, नैतिक, सामाजिक र शारीरिक विकासमा टेवा दिने, सामाजिक, प्राकृतिक र धार्मिक वातावरणप्रति सकारात्मक भावनाको विकासमा सहयोग गर्ने, सिर्जनात्मक प्रतिभा प्रस्फुरण गर्न विभिन्न क्रियाकलापहरूमा संलग्न गराउने, भाषिक सचेतना जगाउने र दैनिक क्रियाकलापहरूमा उपयुक्त भाषा प्रयोग गर्नका लागि सुन्ने, बोल्ने, पढ्ने र लेख्ने सिपप्रति अभिरुचि जगाउने तथा प्राथमिक तहको शिक्षाका लागि तयारी गर्ने क्रममा सिकाइमा अभिरुचि बढाउन भाषा, साहित्य, गणित, विज्ञान, कलाप्रति सकारात्मक सोच विकास गरी ती विषयहरूको प्रारम्भिक अवधारणाको जग बसाल्ने कार्य गर्दछ ।

नेपालको संविधानको धारा ३९ (३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिनु र शिक्षा ऐन २०२८ को नवौँ संशोधनले बालविकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाकै अङ्गको रूपमा मान्यता दिनुले यसको आवश्यकता र महत्व थप पुष्टि भएको छ । बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक एवं नैतिक सृजनात्मक पक्षको विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला भएकोले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु आवश्यक भएको छ । यसै कुरालाई मध्यनजर गरेर यस पालिकाले निर्माण गरेको यस शिक्षा योजनामा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकामा हाल जम्मा ४८ वटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन्, जसमा सामुदायिकतर्फ ४६ र संस्थागत विद्यालयतर्फ २ केन्द्र रहेका छन् । यी केन्द्रहरूमा कुल ५ जना बालबालिका अध्ययनरत रहेका छन्, जसमध्ये ४३१ जना छात्र र ३४४ जना छात्रा रहेका छन् । यस उमेर समूहको अनुमानित कुल जनसंख्या ४९२ रहेको आधारमा सहजै देखिने भर्नादर १५३.८६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ, जसले पहुँच विस्तार भएको संकेत गरे पनि शतप्रतिशत लक्ष्य अझै हासिल हुन बाँकी रहेको देखाउँछ ।

बालविकास कार्यक्रम पूरा गरी कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने बालबालिकाको संख्या ५४० रहेको छ । यसमध्ये एक वर्षको बालविकास अनुभवसहित कक्षा १ मा जाने बालबालिकाको ८०.६ प्रतिशत रहेको छ । अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गरेका बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि र कक्षागत अनुकूलन क्षमता तुलनात्मक रूपमा राम्रो देखिएको छ, जसले बालविकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता पुष्टि गर्दछ ।

समावेशी पहुँचको दृष्टिले दलित बालबालिकाको संख्या २४७ (४२.९५ प्रतिशत) र अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संख्या १० रहेको छ । यी तथ्याङ्कले समावेशी सहभागिता बढ्दो क्रममा रहेको देखाए पनि जनसंख्या अनुपातअनुसार अझ सुधारको आवश्यकता रहेको देखिन्छ । विशेषगरी अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि सहायक सामग्री, पहुँचयोग्य भौतिक संरचना तथा प्रशिक्षित जनशक्ति व्यवस्था सुदृढ गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

बालविकासका न्यूनतम सक्षमता मापदण्ड पूरा गरेका संस्थागत विद्यालयको संख्या २ रहेको छ, जुन कुल संस्थागत विद्यालयको १०० प्रतिशत हो। न्यूनतम सक्षमता अन्तर्गत सुरक्षित कक्षाकोठा, खेलमैत्री सिकाइ सामग्री, प्रशिक्षित सहजकर्ता, बालमैत्री शौचालय र सुरक्षित खानेपानी जस्ता सूचकहरू समावेश गरिएका छन्। हाल यी मापदण्ड पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भएका केन्द्रहरूको अनुपात सीमित रहेको देखिएकाले गुणस्तर सुधारका लागि थप लगानी र अनुगमन आवश्यक देखिन्छ।

समग्रमा हेर्दा खत्याड गाउँपालिकामा प्रारम्भिक बालविकासको पहुँच विस्तार सन्तोषजनक देखिए पनि गुणस्तर, समावेशिता र न्यूनतम सक्षमता सुनिश्चिततामा अझ रणनीतिक हस्तक्षेप आवश्यक रहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ।

तालिका: ११ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षासँग सम्बन्धित विवरण

जम्मा बालविकास		जम्मा बालबालिका			दलित बालबालिका			अपाङ्गता भएका बालबालिका		
प्रकार	संख्या	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	४४	३९७	३३५	७३२	१२६	११७	२४३	४	२	६
संस्थागत	२	१६	९	२५	१	३	४	१	३	४
जम्मा	४६	४१३	३४४	७५७	१२७	१२०	२४७	५	५	१०

खत्याड गाउँपालिकाले प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षालाई बालबालिकाको नैसर्गिक अधिकारको रूपमा लिएको छ। यसले ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र सर्वाङ्गीण विकास सुनिश्चित गर्ने आधार तयार गर्दछ। गाउँपालिकाले प्रारम्भिक बाल विकासलाई विद्यालय शिक्षासँग पूर्ण रूपमा एकीकृत गरी प्रत्येक विद्यालयमा अनिवार्य गर्ने नीति लागू गरेको छ, जसले बालबालिकाको सिकाइको निरन्तरता र गुणस्तर सुनिश्चित गर्दछ। हाल खत्याड गाउँपालिकामा बाल विकास केन्द्रहरूमा भौतिक र शैक्षिक पूर्वाधारको कमी देखिएको छ। धेरै केन्द्रहरूमा बालमैत्री वातावरण, खेल सामग्री, श्रव्य-दृश्य सिकाइ सामग्री र पर्याप्त शिक्षण उपकरणको अभाव रहेको छ। यद्यपि, गाउँपालिकाले यी केन्द्रहरूको स्तरोन्नति गर्ने योजना बनाएको छ र निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने सम्भावनाहरूलाई आफ्नो सबल पक्षको रूपमा लिएको छ।

३.१.३ उदेश्य

१. बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास सुनिश्चित गर्न प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु।

२. सबै बालबालिकालाई समावेशी, पहुँचयोग्य र गुणस्तरीय प्रारम्भिक शिक्षा उपलब्ध गराउनु।

३. बाल विकास केन्द्रहरूलाई बालमैत्री, सुरक्षित र वातावरणमैत्री बनाउनु।

३.१.४ रणनीतिहरू

१. सबै बालबालिकाको पहुँचका लागि सङ्घीय सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने।

२. बाल विकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्ग बनाउने।

३. निजी क्षेत्रलाई समेत केन्द्र स्थापना र सञ्चालनमा प्रोत्साहित गर्दै न्यूनतम मापदण्डमा नियमित निगरानी र मूल्याङ्कन गर्ने।

४. अति विपन्न, दलित, सीमान्तकृत र अपाङ्ग बालबालिकालाई पहुँच सुनिश्चित गर्दै निःशुल्क भर्ना अभियान सञ्चालन।

५. कार्यक्रमको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण र आवश्यकता अनुसार नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने।

६. जटिल भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, लोपोन्मुख तथा सिमान्तकृत समुदायका बालबालिकाका लागि विभिन्न नमूनाहरू विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

७. पाठ्यक्रमको परिमार्जन तथा अनुकूलन गर्ने ।

८. लागत सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने ।

९. कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजि क्षेत्र र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाउने ।

१०. ऐन र कार्यविधीमा उल्लेख भए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गर्ने ।

११. कार्यरत जनशक्तिको वृत्ति विकास तथा क्षमता विकास गर्ने ।

१२. स्थानीय तहको आवश्यकतामा आधारित हुने गरी प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाका लागि सुपरिवेक्षण र सहजीकरणका लागि थप छुट्टै अधिकार सम्पन्न संयन्त्र बनाउने ।

१३. पाठ्यक्रम र मापदण्ड तथा ढाँचाहरूलाइ समयानुकुल स्थानीयकरणकालागि समायोजन तथा परिमार्जन गर्ने ।

१४. भौगोलिक विकटता र अपाङ्गता भएका तोकिएका उमेर समूहलाई सम्बोधन गर्ने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्ने ।

३.१.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) **अपेक्षित उपलब्धि**

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

२. लक्षित उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज, समावेशी र समान पहुँच उपलब्ध हुनेछ ।

३. सबै बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पूर्ण अनुभव हासिल गरी आवश्यक सक्षमता विकासपछि कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर प्राप्त गर्नेछन् ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा खुद भर्ना दर	१६७.३	१६०.३	१५५.३	१५०.३	१४५.३	१४०.३
२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर	८९.५	९१.५	९३.५	९५.५	९७.५	१००.०
३	तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा केन्द्रको संख्या	५८.०	६०.०	६२.०	६४.०	६६.०	६८.०
४	कक्षा १ मा बालविकासको अनुभवसहित भर्ना हुने बालबालिकाको प्रतिशत	८०.६	८५.६	९०.६	९५.६	९७.६	१००.०
५	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	१९.२७	२०.०	२०.०	२०.०	२०.०	२०.०
६	नमूना तथा गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्ने बालविकास केन्द्रको संख्या	५	१०	१५	२०	२५	३०

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्रस	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	प्रारम्भिक बालविकासका सहजकर्ताहरूको पारिश्रमिक	जना	४४	४४	४४	४४	४४	२२०	२२०
२	प्रारम्भिक बालविकासमा न्यूनतम सक्षमता विकास गर्न प्रति विद्यार्थी एकाइ लागतका आधारमा अनुदान	जना	८४७	८६०	८८०	८९०	९००	४३७७	४३७७
३	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	५
४	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	१	०	१	०	१	३	७
५	अनाथ, असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	५०
६	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था	केन्द्र	२	२	२	२	२	१०	१०
७	बालविकस केन्द्रका सहजकर्ताका लागि क्षमताविकास कार्यक्रम सञ्चालन	जना	४४		४४		४४	१३२	१३२
८	कृषि, स्वास्थ्य र महिला तथा बालबालिका शाखासँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५
९	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	जना	८४७	८६०	८८०	८९०	९००	४३७७	४३७७
१०	पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
११	पूर्वाधार, सिकाई क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाई तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार	केन्द्र	४	४	४	४	४	२०	२०
१२	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन	पटक	३	३	३	३	३	१५	१५
१३	वृद्धि अनुगमन र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध	पटक	३	३	३	३	३	१५	१५
१४	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	केन्द्र	१	१	१	१	१	५	५
१५	अभिभावक शिक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	५
१६	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली	पटक	१	१	१	१	१	५	५
१७	सहयोगी (आया) को व्यवस्था	केन्द्र	३	३	३	३	३	१५	१५

१८	नमुना प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्तालाई पुरस्कारको व्यवस्था	जना	५	५	५	५	५	२५	२५
१९	प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताको थप कोटाको व्यवस्था	जना	२	२	२	२	२	१०	१०
२०	५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन गरी केन्द्रहरूको आवश्यकताको पहिचान	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२१	राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड अनुसार प्रत्येक केन्द्रमा पोषण, खेल मैदान, सयन कक्ष, श्रव्य–दृश्य सामग्री र बालमैत्री वातावरण निर्माण	केन्द्र	१	१	१	१	१	५	५
२२	वडा र टोलमा बालबालिकाको खेलकुद र सामाजिक विकासका लागि सुरक्षित बालउद्यान निर्माण	संख्या	२	२	२	२	२	१०	१०
२३	उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने शिक्षक र सुसारेहरूलाई मूल्याङ्कनका आधारमा पुरस्कृत	जना	१	१	१	१	१	५	५
२४	बालविकासका सहजकर्ता र आयाको तालिम	जना	१		१		१	३	३
२५	बालविकास कक्षाका लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५

३.२ आधारभतू शिक्षा

३.२.१ परिचय

सामान्यतया आधारभूत शिक्षा भन्नाले ५ वर्ष देखि १२ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाहरूलाई कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म दिइने शिक्षालाई बुझाउँछ । आधारभूत शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवनयापन र सामाजिक समायोजनमा सहयोग गर्दछ । यसले व्यक्तिलाई जीवनपर्यन्त सिकाइको मार्ग प्रशस्त गरी सामाजिक र आर्थिक रुपान्तरणमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ । आधारभूत शिक्षाले बालबालिकामा अन्तर्निहित प्रतिभाको विकास गर्नुपर्दछ । यसको मूल उद्देश्य राष्ट्र प्रेम र लोकतन्त्रमा विश्वास गरी राष्ट्रियताको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने, अधिकार र कर्तव्यको पालनासहित स्वतन्त्रताको सम्मान गर्ने, सामाजिक र प्राकृतिक वातावरणप्रति सचेत भइ मानवीय मूल्य र मान्यताअनुकूल व्यवहार गर्ने कर्तव्यनिष्ठ नागरिक उत्पादन गर्नु हो । यस तहको शिक्षा ग्रहण गरिसकेका बालबालिकाहरू आफ्ना विचार आदानप्रदान एवम् दैनिक जीवनमा आइपर्ने व्यावहारिक समस्या समाधान गर्न सक्षम, स्वावलम्बी, परिश्रमी, वैज्ञानिक सुझबुझ भएका, स्वास्थ्यप्रति सचेत र नैतिकवान हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

नेपालको संविधान ले आधारभूत शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ । संविधानको धारा ३१ अनुसार प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क प्राप्त गर्ने अधिकार छ । यसले राज्यलाई सबै बालबालिकाका लागि समान, समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध गराउने दायित्व प्रदान गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति ले आधारभूत शिक्षालाई १–८ कक्षासम्म परिभाषित गर्दै समावेशी, जीवनोपयोगी तथा सीपमुखी शिक्षामा जोड दिएको छ । नीति अनुसार सबै बालबालिकाको पहुँच, सहभागिता, निरन्तरता र सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु राज्यको प्राथमिकता हो।त्यसैगरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन ले आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । यस ऐनले अभिभावकलाई बालबालिकालाई विद्यालय पठाउने जिम्मेवारी तोकेको छ भने राज्यलाई आवश्यक पूर्वाधार, शिक्षक र स्रोत-साधन उपलब्ध गराउने कानुनी दायित्व दिएको छ। यसरी संविधान, नीति र ऐनले आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गर्दै कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट मार्गनिर्देशन गरेका छन् ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा आधारभूत शिक्षा प्रवाहको विश्लेषण गर्दा, हाल जम्मा विद्यार्थी संख्या ३५८५ छन् जसमा छात्रको सङ्ख्या १८२८ रहेको छ । शिक्षक दरबन्दी १२५ र शिक्षक–विद्यार्थी अनुपात २८.५ रहेको देखिन्छ । विद्यार्थीमध्ये दलित ११३२, जनजाति १८ र अपाङ्गता भएका बालबालिका ३९ रहेका छन् । आधारभूत तहमा कुल भर्नादर ११५.२ (कक्षा १-५ मा कुल भर्नादर ११७.१ र कक्षा ६-८ मा ११२.३) रहेको छ भने खुद भर्नादर ९४.५ (कक्षा १-५ मा ९६.० र कक्षा ६-८ ९२.३) रहेको छ ।

केही विद्यालयमा पूर्वाधार, जस्तै कक्षा कोठा, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान र सूचना तथा सञ्चार प्रविधि पर्याप्त छैन । यी चुनौतीहरूले गुणस्तरीय शिक्षा र समावेशी वातावरणको सुनिश्चिततामा प्रभाव पार्न सक्छ। तथ्यानुसार सुधार, स्रोत व्यवस्थापन र शिक्षक तालिमको आवश्यकता देखिन्छ ।

तालिका ः १२ आधारभुत शिक्षासँग सम्बन्धित विवरण

जम्मा विद्यालय संख्या		जम्मा विद्यार्थी			दलित विद्यार्थी			अपाङ्गता भएका विद्यार्थी		
प्रकार	संख्या	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	३७	१६५०	१७६३	३४१३	५५३	५७५	११२८	२२	१३	३५
संस्थागत	२	१०७	६५	१७२	३	१	४	३	१	४
जम्मा	३९	१७५७	१८२८	३५८५	५५६	५७६	११३२	२५	१४	३९

खत्याड गाउँपालिकाले आधारभूत शिक्षालाई समतामूलक, पहुँचयोग्य र गुणस्तरीय बनाउने नीति अवलम्बन गरेको छाखत्याड गाउँपालिकामा केही बालबालिका अझै विद्यालय बाहिर रहेका छन् । सामुदायिक विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, पुस्तकालय, खेलमैदान तथा सूचना प्रविधि (इन्टरनेट, कम्प्युटर ल्याब) जस्ता पूर्वाधारको अभाव देखिएको छ । विषयगत शिक्षकको कमी, परम्परागत शिक्षण पद्धति तथा सीमित सिकाइ सामग्रीका कारण शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा चुनौती रहेको छ ।

३.२.३ उद्देश्य

१. आधारभूत शिक्षालाई सबै बालबालिकाका लागि **पहुँचयोग्य, समतामूलक, निःशुल्क र अनिवार्य** बनाउनु ।

२. सिकाइ उपलब्धि र शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्नु ।

३. आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, जलवायु उत्थानशील, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।

३.२.४ रणनीतिहरू

१. विशेष भर्ना तथा पुनःभर्ना अभियान सञ्चालन गर्ने,

२. विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गर्ने

३. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था र कार्यविधि तर्जुमा गर्ने,

४. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाका लागि आवश्यक आर्थिक तथा अन्य स्रोतको सुनिश्चितता गर्ने,

५. विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने तथा विद्यालयहरूको पुनर्वितरण र समायोजन गर्ने,

६. विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको पर्याप्तता सुनिश्चित गर्ने,

७. विद्यार्थीकेन्द्रित, क्रियाकलापमा आधारित तथा व्यवहारमुखी शिक्षण-सिकाइ पद्धति अवलम्बन गर्ने,

८. कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षण अवलम्बन गर्ने,

९. मूल्याङ्कनलाई शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा प्रयोगमा ल्याउने,

१०. विद्यार्थीलाई आवश्यक शैक्षिक सहयोग उपलब्ध गराई सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने,

११. अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा सुधार गर्ने,

१२. दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यवहारिक सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा समावेश गर्ने,

१३. शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक तथा प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही बनाउने,

१७. आवश्यक शिक्षक तालिम, तयारी तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

१८. शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने,

१९. शिक्षामा कार्यरत सबै जनशक्तिको क्षमता विकास र उत्प्रेरणा व्यवस्थापन गर्ने,

२०. विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय र व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गरी नतिजाप्रति जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने,

२१. विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्ध सहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्ने,

२२. विद्यालयलाई बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरणयुक्त बनाउने,

२३. सबै विद्यालयहरूमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउने,

२४. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

२५. विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउने,

२६. स्थानीय परिवेशअनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने तथा भाषिक र सामाजिक–सांस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्ने,

२७. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीजस्ता परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने,

२८. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गरी शिक्षालाई आधुनिक, सहज र प्रभावकारी बनाउने।

३.२.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. आधारभूत शिक्षा सबै बालबालिकाका लागि पहुँचयोग्य, समतामूलक, निःशुल्क र अनिवार्य भएको हुनेछ।

२. सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि भई शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ।

३. आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित भएको सुनिश्चित गरिएको हुनेछ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	आधारभूत तहको खुद भर्नादर	९४.५	९५.५	९६.५	९७.५	९८.५	९९.५

२	आधारभूत तहको कूल भर्नादर	११५.२	११२.२	११०.२	१०८.२	१०५.२	१००.०
३	न्यूनतम सक्षमता (PMEC) पूरा गरेका विद्यालयको संख्या	७०	७५	८०	८५	९०	९५
४	आधारभूत तहको सिकाइ उपलब्धि प्रतिशत	५०	५५	६०	६५	७०	७५
५	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	२३.१	२४.१	२५.१	२६.१	२७.१	२८.१
६	शिक्षक वेसागत विकास र सहायता प्रणाली निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय	५	१०	१५	२०	२५	३०

ग) **प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य**

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	आधारभूत तहका स्वीकृत दरवन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षकका लागि तलब भत्ता	जना	६८	६८	६८	६८	६८	३४०	३४०
२	विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८)	जना	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	२४०
३	सिकाइका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी सामग्री व्यवस्थापन	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	२४५
४	सुधारात्मक शिक्षण अनुदान	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	२४८
५	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका विद्यार्थीको पोर्टफोलियोको लागि अनुदान	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	२५०
६	शिक्षण सिकाइ सामग्री, डिजिटल सिकाइ सामग्री तथा Book Corner व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान (कक्षा १-५)	विद्यालय	२९	२९	२९	२९	२९	१४५	१४५
७	शिक्षण सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान (कक्षा ६-८)	विद्यालय	१६	१६	१६	१६	१६	८०	१००
८	कक्षा १-५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तकका लागि अनुदान (स्थानीय विषय/मातृभाषाको समेत)	जना	२१२१	२१२१	२१२१	२१२१	२१२१	१०६०५	१०६०५
९	कक्षा ६-८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तक अनुदान (स्थानीय विषय/मातृभाषाको समेत)	जना	१३४८	१३४८	१३४८	१३४८	१३४८	६७४०	६७४०
१०	सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-५	विद्यालय	२९	२९	२९	२९	२९	१४५	१४५
११	सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-८	विद्यालय	१६	१६	१६	१६	१६	८०	१००
१२	आधारभूत विद्यालयहरूलाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक, सामाजिक परीक्षण तथा आर्थिक लेखा परिक्षण, विद्यार्थी रिपोर्ट कार्ड, विद्यालय तथ्याङ्कन व्यवस्थापन,	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	२००

	बुलेटिन प्रकासनल, अभिभावक शिक्षा एवम् अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि गैर अनुदान								
१३	विद्यालयमा इन्टरनेट जडान तथा सञ्चालन खर्च	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	१८५
१४	हाल सञ्चालनमा रहेका बहुकक्षा MGML सञ्चालन	विद्यालय	०	०	०	१	१	२	५
१५	लक्षित बालबालिकाको तथ्याङ्क सङ्कलन र अद्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१६	लक्षित समूहका लागि विशेष छात्रवृत्ति व्यवस्था	जना	५	५	५	५	५	२५	३५
१७	आवश्यकता अनुसार छात्रावास सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन	पटक	१	०	०	०	०	१	२
१८	पोसाक र शैक्षिक सामग्रीमार्फत प्रोत्साहन कार्यक्रम	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००
१९	समुदायको सहभागितामा घरदैलो भर्ना अभियान सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२०	सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर सुधारका लागि सूचक विकास र असल अभ्यास विस्तार	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२१	स्थानीय बाल अधिकार समिति गठन र सक्रिय	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	१८५
२२	अभिभावक शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	१८५
२३	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२४	कक्षागत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२५	आधारभुत तहका बालबालिकाहरूका लागि सिकाइ सामग्री व्यवस्था	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	१८५
२६	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार विकास	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	३७
२७	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२८	आधारभूत तहका शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम	जना	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००
२९	आधारभुत विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार	विद्यालय	७	७	७	७	७	३५	३७
३०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	१८५
३१	अपाङ्गता तथा विशेष अवस्थाका बालबालिकाहरूको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	जना	२९	२९	२९	२९	२९	१४५	२००

३२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३३	विद्यार्थीहरूको लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०
३४	उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था	जना	१५	१५	१५	१५	१५	७५	१५०
३५	आधारभुत तहमा शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षकको तलब व्यवस्थापन	जना	८	१०	१२	१५	१७	२०	३०
४६	स्थानीय तहबाट नपुग शिक्षक व्यवस्थापन	जना	२९	२९	३५	४०	४२	४५	५०
३६	दलित, छात्रा, सिमान्तकृत तथा अपाङ्ग विद्यार्थीको लागि छात्रवृत्ति	जना	२५०२	२५०२	२५०२	२५०२	२५०२	१२५१०	१२५१०
३७	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
३८	आधारभूत परीक्षा सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३९	सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका (कक्षा १-३) लागि कार्यसञ्चयिका / पोर्टफोलियो निर्माण र वितरण	जना	४३४	४३४	४३४	४३४	४३४	२१७०	२१७०

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको वर्तमान संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकालाइ माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरिय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसवाट सिर्जनशिलता रचनात्मकता, अध्ययनशिलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी सिपयुक्त एवम् उत्पादनशिल जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ।

श्रमप्रति सकारात्मक भावना भएका सिपमूलक जनशक्ति उत्पादन गर्ने माध्यमिक तहको शिक्षालाई साधारण, व्यवसायिक र संस्कृत गरी तीन धारमा बाँडिएको छ। विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयन सँगै कक्षा (९-१२) मा प्राविधिक तथा व्यवसायिकधारको सुरूवातगरिएको छ। यो तहको शिक्षा कामको संसाधन प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो। नेपालको शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसारको पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन वि.स. २०७७ वाट प्रारम्भ भएको छ।

विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखिनै परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सिपका वारेमा अध्ययन अध्यापन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनसिलता अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा माध्यमिक शिक्षा प्रवाहको विश्लेषण गर्दा, हाल विद्यार्थी संख्या ११०९, शिक्षक दरबन्दी ४१ र शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात २७.०४ रहेको देखिन्छ। विद्यार्थीमध्ये दलित १५६, र अपाङ्गता भएका बालबालिका १४ रहेका छन्। केही विद्यालयमा पूर्वाधार, जस्तै कक्षा कोठा, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान र सूचना तथा सञ्चार प्रविधि पर्याप्त

छैन। यी चुनौतीहरूले गुणस्तरीय शिक्षा र समावेशी वातावरणको सुनिश्चिततामा प्रभाव पार्न सक्छ। तथ्यानुसार सुधार, स्रोत व्यवस्थापन र शिक्षक तालिमको आवश्यकता देखिन्छ।

यस्ता कमजोरीहरूको सुधार, शिक्षक उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु र समग्र सिकाइ वातावरण सुदृढ पार्नु आवश्यक छ।

तालिकाः १३ माध्यमिक शिक्षासँग सम्बन्धित विवरण

जम्मा विद्यालय संख्या		जम्मा विद्यार्थी			दलित विद्यार्थी			अपाङ्गता भएका विद्यार्थी		
प्रकार	संख्या	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	१२	५७९	५३०	११०९	९६	६०	१५६	७	७	१४
संस्थागत	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जम्मा	१२	५७९	५३०	११०९	९६	६०	१५६	७	७	१४

नेपालको संघीय संरचना र शैक्षिक नीतिअनुसार कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षा मानिएको खत्याड गाउँपालिकाले माध्यमिक शिक्षालाई सक्षम, कर्मठ, नैतिकवान र पौरखी मानव स्रोत उत्पादन गर्ने आधारका रूपमा परिभाषित गरेको छ।गाउँपालिकाको साक्षरता दर उच्च भए पनि माध्यमिक तहमा पहुँच र गुणस्तर सुधारको आवश्यकता रहेको छ।विषयगत शिक्षकको अभाव, विज्ञान तथा कम्प्युटर प्रयोगशालाको कमी र इन्टरनेट सुविधा अपर्याप्त रहेको छ।

३.३.३ उद्देश्य

१. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,

२. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु

३. विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित बनाउनु

३.३.४ रणनीतिहरू

१. विद्यालयहरूको नक्साङ्कन तथा संरचनागत सुधार गरी पूर्ण माध्यमिक संरचनामा रूपान्तरण गर्ने

२. सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको पुनर्वितरण, समायोजन तथा आवश्यकता अनुसार स्थापना गर्ने

३. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने

४. माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाउने

५. विपन्न तथा लक्षित समूहका लागि छात्रवृत्ति र विशेष अनुदानको व्यवस्था गर्ने

६. विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

७. वैकल्पिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

८. सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने

९. माध्यमिक तहमा दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने

१०. शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गर्ने

११. शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

१२. शिक्षण-सिकाइ पद्धतिमा सुधार गर्ने

१३. हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्ने

१४. स्मार्ट बोर्ड, इन्टरनेट तथा श्रव्य-दृश्य सामग्रीको प्रयोग विस्तार गर्ने

१५. विद्यालयहरूलाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीप्रति उत्थानशील बनाउने

१६. विज्ञान विषय अध्ययनका लागि आवश्यक पूर्वाधारसहितको व्यवस्था गर्ने

१७. थप विद्यालयहरूमा विज्ञान संकाय विस्तारका लागि अध्ययन तथा लगानी गर्ने

१८. व्यावसायिक, कृषि, सङ्गीत वा आयुर्वेद जस्ता विशिष्टीकृत विद्यालय स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने

१९. छानिएका विद्यालयलाई अङ्ग्रेजी माध्यमबाट नमूना विद्यालयका रूपमा विकास गर्ने

२०. यौन शिक्षा, आत्मरक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

२१. सदाचार, अनुशासन र समाजसेवा समेटिएको नैतिक शिक्षा कार्यक्रम लागू गर्ने

२२. सफल व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया तथा प्रेरणादायी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

२३. सक्षम र उत्प्रेरित प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गर्ने

२४. आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही प्रणाली विकास गर्ने

३.३.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाका लागि पहुँच सुनिश्चित हुने

२. शिक्षाको सान्दर्भिकता तथा गुणस्तरमा उल्लेखनीय सुधार आउने।

३. सबै बालबालिकाले नि:शुल्क माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाउने।

४. खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने।

५. सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पुरा गरेको हुने।

६. विद्यार्थीहरूको दक्षता, शारीरिक तथा मानसिक विकासमा योगदान पुऱ्याउने।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा कुल भर्ना दर	८७.३	८८.३	८९.३	९०.३	९१.३	९२.३
२	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा कुल भर्ना दर	४९.२	५०.२	५१.२	५२.२	५३.२	५४.२
३	विज्ञान विषयमा अध्ययनरत विद्यार्थी सँख्या	६१	७०	८२	८९	९३	१००
४	न्यूनतम सिकाइ सवलीकरण मापदण्ड (Minimum Enabling Conditions) पूरा गरेका माध्यमिक विद्यालय सँख्या	१२	१२	१२	१२	१२	१२

५	माध्यमिक विद्यालयमा लैङ्गिक समता सूचक	०.९१	०.९२	०.९३	०.९४	०.९५	०.९६
६	माध्यमिक तहको सिकाइ उपलब्धि प्रतिशत						
७	शिक्षक पेसागत विकास र सहायता प्रणाली निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय संख्या	१२	१२	१२	१२	१२	१२

ग) **प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य**

क्र.स.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान (विशेष शिक्षा परिषद अन्तर्गतका शिक्षक/कर्मचारी,प्राविधिक धारका प्रशिक्षकसमेत)	जना	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०
२	विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान माध्यमिक विद्यालय (कक्षा १-१२) (१ जना सहयोगी र १ जना लेखा कर्मचारी)	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००
३	शिक्षण सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका (कक्षा ९-१२)	विद्यालय	१२	१२	१२	१२	१२	६०	६०
४	प्राविधिक धार (कक्षा ९-१२) सञ्चालित विद्यालयलाई प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५	१५
५	कक्षा ९-१० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तक अनुदान	जना	७०९	७०९	७०९	७०९	७०९	३५४५	३५४५
६	कक्षा ११-१२ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तक अनुदान	जना	२३७	२३७	२३७	२३७	२३७	११८५	११८५
७	सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-१०	विद्यालय	७	७	७	७	७	३५	३५
८	सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-१२	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	२५
९	माध्यमिक तह सञ्चालित विद्यालयहरूलाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक, सामाजिक परीक्षण तथा आर्थिक लेखा परिक्षण, विद्यार्थी रिपोर्ट कार्ड, विद्यालय तथ्याङ्कन व्यवस्थापन, बुलेटिन प्रकासन, अभिभावक शिक्षा एवम् अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि अनुदान	विद्यालय	१२	१२	१२	१२	१२	६०	६०
१०	प्राविधिक विषय अध्यापन हुने विद्यालयलाई ल्याव सामग्री सहयोग अनुदान	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५	१५
११	खुला विद्यालय सञ्चालन अनुदान माध्यमिक	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	५
१२	प्राविधिक धारतर्फ कक्षा ११ सञ्चालन गर्ने विद्यालयलाई ल्याव व्यवस्थापन अनुदान	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५	१५

१३	नमुना विद्यालयको शैक्षिक तथा व्यवस्थापकीय योजना कार्यान्वन	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	५
१४	विपन्न र लक्षित समूहका लागि निःशुल्क शिक्षा र विशेष छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	५०
१५	आवश्यकता अनुसार व्यावसायिक, सङ्गीत, आयुर्वेद वा कृषि विद्यालय स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन	पटक	१		१			२	२
१६	स्मार्ट बोर्ड, इन्टरनेट र श्रव्य–दृश्य सामग्री प्रयोग सम्बन्धी शिक्षक तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	५
१७	किशोर–किशोरीको यौन शिक्षा, आत्मरक्षा र मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	१२	१२	१२	१२	१२	६०	६०
१८	सदाचार, अनुशासन, करूणा र समाजसेवा समेटिएको नैतिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	१२	१२	१२	१२	१२	६०	६०
१९	सफल व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया र प्रेरणादायी कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५
२०	थप विद्यालयहरूमा विज्ञान संकाय विस्तारका लागि अध्ययन र लगानी गर्ने	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	५
२१	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण, समायोजन र स्थापना	पटक	१		१		१	३	३
२२	विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण र समावेशी पूर्वाधार निर्माण	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१०
२३	शिक्षक पेसागत विकास र अभिप्रेरणा कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५
२४	वैकल्पिक र अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	५
२५	शैक्षिक उपलब्धि न्यून भएका सामुदायिक विद्यालयका लागि अभिभावक सचेतना कार्यक्रम	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५	१५
२६	विद्यालयमा अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	१२	१२	१२	१२	१२	६०	६०
२७	एसइइ दिएका विद्यार्थीहरूका लागि व्यवसायिक तथा प्राविधिक सिप सम्बन्धी तालिम	जना	३८७	३८७	३८७	३८७	३८७	१९३५	१९३५
२८	खेलकुद शिक्षक र सङ्गित शिक्षक व्यवस्था	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१०
२९	STEAM Education सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	विद्यालय	१२	१२	१२	१२	१२	६०	६०

३.४ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ

३.४.१ परिचय

सिकाइ निरन्तर प्रक्रिया हो । यो जीवन पद्धतिसँग गाँसिएको हुन्छ । समयक्रमसँगै मानिसको सिकाइ औपचारिक, अनौपचारिक र अरितीक माध्यमबाट हुन्छ । अनौपचारिक शिक्षा जीवनपर्यन्त चलिरहन्छ । अनौपचारिक शिक्षाले विभिन्न किसिमका समूहहरूलाई सेवा प्रदान गर्ने लक्ष्य लिएको हुन्छ । सबैलाई साक्षर बनाउने दृष्टिकोणले दुर्गम र भित्री बस्तीका निरक्षरहरू, गरीबीको रेखामुनि रहेका व्यक्तिहरू, औपचारिक तथा अनौपचारिक क्षेत्रका निरक्षर कामदारहरूलाई अनौपचारिक शिक्षाका लक्षित समूहकारूपमा लिइएको छ । ती लक्षित समूहहरूका लागि अनौपचारिक शिक्षा अन्तर्गत सचेतना शिक्षा, साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा (सिपमूलक तथा आयमूलक) कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दछ । वैकल्पिक शैक्षिक अवसरको दृष्टिकोणले अनौपचारिक शिक्षाले विद्यालय नगएका वा बीचैमा विद्यालय छाडेका युवा युवति तथा केटाकेटीहरूका लागि खुला विद्यालय, स्थानीय सिपमा आधारित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दछ । यसैगरी पेसागत शिक्षाको दृष्टिकोणले अनौपचारिक शिक्षाले विशेषगरी शारीरिक श्रम गरी जीवनयापन गर्नुपर्ने समूहहरूलाई आफ्नो लक्षित समूह बनाई परामर्श सेवा, तालिम र प्राज्ञिक सहयोग गर्दछ । सामाजिक समावेशीताका दृष्टिकोणले अनौपचारिक शिक्षाले लैङ्गिक, जातीय, भौतिक र भाषिक समस्या भएका व्यक्तिहरूलाई लक्षित गरी तिनीहरूका लागि उपयोगी हुने शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दछ ।

औपचारिक पद्धति भन्दा बाहिर फरक समयमा विभिन्न उमेर समुहमा दिइने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो।यो एउटा निरन्तर प्रक्रिया जस्तो पनि हो । औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मानवजीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रक्रियाका प्रशोधन गर्न जीवनप्रयन्त अर्थात आजीवन सिकाई प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षा त्यस्तो सांस्कृतिक केन्द्र हो जहाँ सहभागीहरू आफ्ना जीवनमा आइपर्ने समस्याहरूको बारेमा छलफल र समाधानका उपायहरू खोजी निर्णय कार्यान्वयन गर्दैछन । आफ्नो जीवनको इतिहास आफै लेख्छन।तसर्थ सिकाई जीवन पद्धतिसंग जोडिएको हुनेछ । अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समुहका लागि आफ्ना लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ।निरक्षरका लागि साक्षरता साक्षरका लागि साक्षरोत्तर सिकाई अवसरका लागि स्तरबृद्धि शिक्षासंग सीप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिका सिद्धान्त, दिगो विकासको लक्ष्यमा समेत नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासंग अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले समेत योगदान गर्दछ। विभिन्न सिकाई अवस्थाको आधारमा थप सिकाई अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाई संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक छ।राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याइ अनौपचारिक वैकल्पिक परम्परागत र खुला शिक्षाको माध्यमबाट आजीवन सिकाई संस्कृतिका विकास गर्न, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने निर्धारण गरेको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

गाउँपालिकामा १५ देखि ६० वर्ष सम्मका विद्यालयको पहुँच बाहिर रहेको व्यक्तिलाई लक्षित गरी विभिन्न वर्षमा सञ्चालन गरिएको साक्षरता कक्षाहरूबाट गाउँपालिकाको १५ देखि ६० वर्ष उमेरका जनसंख्यामा कुल साक्षरता ७० प्रतिशत भन्दा माथि पुगेको छ । गाउँपालिकामा ६ वटा सिकाई केन्द्रहरू सञ्चालनमा छ । विभिन्न कारणले औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित भएका नागरिकहरूका लागि अनौपचारिक शिक्षा र वैकल्पिक सिकाइको अवसर सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखेको छ । सबै उमेर समूहलाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा जोड्दै जीवन पर्यन्त सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्य लिएको छ । औपचारिक शिक्षाबाट बाहिर रहेका नागरिकहरूलाई समेट्ने संस्थागत संरचना सुदृढ गर्न आवश्यक देखिएको छ । केही सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र पुस्तकालय सञ्चालनमा रहे पनि सबै वडामा प्रभावकारी पहुँच विस्तार गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । गैर सरकारी संस्थाहरूको समन्वय र सहकार्यमा स्रोत सुदृढीकरण आवश्यक रहेको छ । प्रौढ साक्षरता, खुला तथा दूर शिक्षामा सहभागिता बढाउन थप सहजीकरण आवश्यक रहेको छ ।

३.४.३ उद्देश्य

१. अनौपचारिक शिक्षा एवम् आजीवन सिकाइको माध्मबाट जीवनोपयोगी, सीपमूलक र निरन्तर सिकाइका कार्यक्रम विस्तार गर्नु

२. सामुदायिक सिकाई केन्द्रको सबलीकरण गरी अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु,

३. औपचारिक, अनौपचारिक तथा अतिरिक्त माध्यमबाट प्राप्त ज्ञान, सिपको अभिलेखीकरण गरी परीक्षण तथा प्रमाणीकरण गर्नु

३.४.४ रणनीतिहरू

१. घरधुरी सर्वेक्षण गरी साक्षर तथा निरक्षर जनसङ्ख्याको पहिचान र अभिलेखीकरण गर्ने

२. औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित सबै उमेर समूहलाई लक्षित गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

३. प्रत्येक वडामा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना, समायोजन तथा सुदृढीकरण गर्ने

४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई बहुउद्देश्यीय केन्द्रका रूपमा विकास गर्दै विद्युतीय पुस्तकालय, सूचना केन्द्र तथा अन्य सेवा विस्तार गर्ने

५. "एक वडा एक पुस्तकालय" अवधारणा कार्यान्वयन गरी गाउँस्तरीय पुस्तकालय सञ्जाल निर्माण गर्ने

६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गरी डिजिटल सिकाइ पहुँच बढाउने

७. प्रौढ साक्षरता, साक्षरोत्तर तथा निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम समुदायको सहकार्यमा सञ्चालन गर्ने

८. संघीय, प्रदेश सरकार तथा अन्य संघसंस्थासँग सहकार्य र साझेदारीमा कार्यक्रम विस्तार गर्ने

९. नवसाक्षर महिला तथा पुरूषलाई आयआर्जन र सीपमूलक कार्यक्रमसँग जोडेर आत्मनिर्भर बनाउने

१०. नागरिकहरूको आवश्यकता अनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडुल र भाषिक विविधताअनुसार सामग्री विकास तथा प्रयोग गर्ने

११. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, अभिलेखीकरण र प्रवर्द्धन गर्ने

१२. सरोकारवालाको समन्वयमा साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षा सञ्चालन गर्ने

१३. समुदायमा रहेका परम्परागत ज्ञान तथा सीपहरूको अभिलेखीकरण गरी परीक्षण तथा प्रमाणीकरण गर्ने

१४. अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र अभिलेखीकरण प्रणाली सुदृढ गर्ने

१५. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत आयआर्जन तथा सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

३.४.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. सबै नागरिकहरूलाई साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यान्त सिकाइको अवसर प्राप्त भएको हुनेछ ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सीप (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	६९.९५	७०.९५	७१.९५	७२.९५	७३.९५	७४.९५
२	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सीप (१५वर्ष भन्दा माथिका महिला) (%)	६१.१३	६२.१३	६३.१३	६४.१३	६५.१३	६६.१३
३	आधारभूत सुविधासम्पन्न सामूदायिक सिकाइ केन्द्रको सँख्या	५	६	७	८	९	१०
४	सामूदायिक पुस्तकालयको सँख्या	५	६	७	८	९	१०

५	गाउँपालिका भित्र सञ्चालित आयमूलक कार्यक्रमको संख्या	१२	१३	१४	१५	१६	१७
६	खुला विद्यालयको संख्या	२	३	४	४	४	४

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	खुला विद्यालय सञ्चालन (कक्षा ६-८)	ओटा	१	१	१	१	१	५	५
२	अनौपचारिक विद्यालय सञ्चालन (कक्षा १-५)	ओटा	१	१	१	१	१	५	५
३	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय सञ्चालन (कक्षा १-८)	ओटा	१	१	१	१	१	५	५
४	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय (कक्षा ९-१०)	ओटा	१	१	१	१	१	५	५
५	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन	केन्द्र	६	७	८	९	१०	४०	४०
६	पुराना सामुदायिक पुस्तकाल व्यवस्थापन	ओटा	४	५	६	७	८	३०	३०
७	युवाका लागि कानूनी साक्षरता कार्यक्रम	पटक	६	६	६	६	६	३०	३०
८	युवाहरूलाई लागु पदार्थ र दुर्व्यसनबाट जोगाउन सचेतनामूलक कार्यक्रम	पटक	६	६	६	६	६	३०	३०
९	युवा मेला तथा महोत्सव	पटक	१	१	१	१	१	५	५
१०	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र पुस्तकालयको लागि विभिन्न विधाका पुस्तक खरिद तथा वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	५
११	घरधुरी सर्वेक्षण गरी साक्षरता तथा अनौपचारिक शिक्षाको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१२	सिकाइ केन्द्रहरूमा इन्टरनेट र सूचना प्रविधि सुविधा उपलब्ध गराउने	केन्द्र	०	१	१	०	१	३	५
१३	वैकल्पिक शैक्षिक संस्थाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन र सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	५
१४	वडा र टोलमा प्रौढ साक्षरता कक्षा सञ्चालन	कक्षा	११	११	११	११	११	५५	५५
१५	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सीप विकास र आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	६	६	६	६	६	३०	३०
१६	खुला तथा दूर कार्यक्रम सञ्चालन	केन्द्र	१	१	१	१	१	५	५
१७	परम्परागत ज्ञानको संरक्षण र अभिलेखीकरण	पटक	१		१		१	३	३
१८	बहु–सञ्चार केन्द्र स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन	पटक	१	१	१	१	१	५	५

परिच्छेद ४

अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

नेपालमा विद्यमान संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, शिक्षा ऐन तथा सम्बन्धित नियम-निर्देशनले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने प्रमुख माध्यमका रूपमा लिएको छ । यी कानुनी प्रावधानअनुसार पाठ्यक्रमले विद्यार्थीको सैद्धान्तिक ज्ञानसँगै व्यवहारिक, जीवनोपयोगी सीप विकास गर्न लक्षित छ भने मूल्याङ्कन प्रणालीले सिकाइ उपलब्धि, दक्षता र सिकाइ प्रक्रियामा प्रगतिको मापन गर्दै विद्यार्थीको पूर्ण मूल्याङ्कन गर्न सुनिश्चित गर्दछ । यसले शिक्षक र विद्यालयलाई पनि जिम्मेवार बनाउँदै शिक्षा प्रणालीमा पारदर्शिता, समावेशिता र गुणस्तरीय सुधारको वातावरण सिर्जना गर्ने कार्य गर्दछ ।

नेपालमा वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा आवश्यक जगहरूसहित पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत प्रबन्धका रूपमा शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो । पाठ्यकम विकास केन्द्रको संरचनाको निरन्तरतासँगै विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास, सुधार तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य केन्द्रद्वारा भइरहेको सन्दर्भमा विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा वि.सं. २०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोहीअनुसार पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरू गरियो । यसै क्रममा वि.सं.२०७६ सालमा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार भई सो विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरू गरिएको र वि.सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरू अर्थात् कक्षा १ देखि १२ सम्म यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गरिएको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८ सम्म) मा स्थानीय पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरेको छ ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकामा हालको पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्ने प्रयास भइरहेको छ। विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता, भाषा, कला, संस्कृति, र सिप समेटिएको जसले विद्यार्थीको जीवनोपयोगी सीप, नैतिक शिक्षा, अनुशासन र समाजसेवा जस्ता विशेष पाठ्यक्रमसँग जोडिने स्थानीय पाठ्यक्रम हाल पूर्ण रूपमा लागू भएको अवस्था छ ।

मूल्याङ्कन र परीक्षा प्रणालीमा परम्परागत, केवल सैद्धान्तिक मूल्याङ्कनमा निर्भर अभ्यासलाई सुधार गर्दै वैज्ञानिक, व्यवस्थित र नतिजामुखी बनाउने प्रयास भइरहेको छ। आधारभूत र माध्यमिक तहका प्रत्येक कक्षा र विषयका लागि सिकाइ उपलब्धि मापन गर्ने सूचकहरू विकास गर्ने रणनीति लिइएको छ। शिक्षकको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र परीक्षाको परिणामसँग जोड्ने, अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष मूल्याङ्कन गर्ने, तथा प्रयोगात्मक अभ्यास र इन्टर्नसिपसमेत मूल्याङ्कनमा समावेश गर्ने व्यवस्था विकास भइरहेको छ ।

गाउँपालिकाले मूल्याङ्कन र अनुगमनलाई चुस्त बनाउन स्थानीय संयन्त्र निर्माण गर्ने र भविष्यमा माध्यमिक तहसम्मको परीक्षा स्थानीय तहबाट सञ्चालन गर्न पूर्वाधार र जनशक्ति तयार गर्ने लक्ष्य राखेको छ । यसरी, खत्याड गाउँपालिकाले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई स्थानीय परिवेश अनुकूल, समावेशी, गुणस्तरीय र नतिजामुखी बनाउन अग्रसर रहेको देखिन्छ ।

४.१.३ उद्देश्य

१. विद्यालय तहको पठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु

२. स्थानीय पाठ्यक्रम बमोजिमको पाठ्यपुस्तक निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु

३. पाठ्यक्रमले तोके बमोजिम विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नु

४.१.४ रणनीतिहरू

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने,

२. विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधिकरण गर्ने,

३. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने,

४. विपद्, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने,

५. शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिकातथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने,

६. शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गर्ने,

७. सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गर्ने,

८. विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गर्ने,

९. सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने,

१०. शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाउने,

११. स्थानीय तथा मातृभाषाको पाठ्यक्रमको पाठ्य सामग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्ने,

१२. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सृजना गर्ने,

१३. स्थानीय पाठ्यक्रमको पाठ्यपुस्तकको विकास एवमं कार्यान्यिन गर्ने,

१४. स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको लागि शिक्षकको क्षमता विकास गर्ने ।

४.१.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मकसोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार भएको हुनेछ ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	एकीकृत पाठ्यक्रम लागु गरेका विद्यालय सँख्या	३७	३७	३७	३७	३७	३७
२	परीक्षामा स्तरीकृत प्रश्न प्रयोग गर्ने विद्यालय सँख्या	२९	२९	२९	२९	२९	३७
३	स्थानीय भाषामा कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७
४	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७

५	जलवायु परिवर्तन तथा उत्थानशीलता सम्बन्धी सामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सँख्या	४	१२	१९	२७	३२	३७

ग) **प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य**

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	कक्षा १-३ मा पढाइ तथा गणित क्षेत्रका थप सिकाइ सामग्री छपाइ तथा वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२	एकीकृत पाठ्यक्रमसम्बन्धी कस्टमाइज्ड तालिम (अनलाइन समेत)	जना	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
३	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक प्रोबोधीकरण (सबै तहका सबै विषय)	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
४	स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास र छपाइ	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
५	शैक्षिक पाठ्यक्रम, पठन सामग्री तथा निर्देशिका विकास तथा छपाइ	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
६	उत्कृष्ठ नतिजा ल्याउने विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीलाई प्रोत्साहन तथा सम्मान कार्यक्रम (कक्षा ५, ८, १० र १२)	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
७	Talent-Based Learning class -TBLC / पाठ्यपुस्तकविहीन कक्षा (क्षमता, सिप तथा कलामैत्री) सञ्चालन	विद्यालय	०	२	४	५	९	२०	३७
८	सामुदायिक विद्यालयका सिकाइ क्षमता कमजोर भएका विद्यार्थीहरूका अभिभावकहरूका लागि परामर्श तथा अभिभावक सचेतनामूलक कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
९	पाठ्यक्रम कार्यान्वयनसम्बन्धी शिक्षक क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१०	शिक्षक पेसागत सहयोग	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
११	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्यांकन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
१२	आवधिक मूल्यांकन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१३	डिजिटल सामाग्री र सूचना प्रविधिको प्रयोग	विद्यालय	१२	१६	२२	२९	३२	३४	३७
१४	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
१५	माध्यम भाषाको रूपमा मातृभाषको प्रयोग	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
१६	पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

	किताब, बाह्रखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती र अन्य सामग्रीको ब्यवस्था								
१७	विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको अभिमुखिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१८	समावेशी तथा बहुभाषिक मूल्याङ्कन उपकरण विकास र प्रयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१९	विषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा पेशागत सिकाइ समुदाय गठन	विद्यालय	२	४	४	९	१०	२९	३७
२०	परीक्षा नतिजा विश्लेषण गरी सुधारात्मक कार्ययोजना कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको भूमिका निर्णायक हुन्छ। गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, प्रेरित, समर्पित र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुनु आवश्यक छ। शिक्षकको विषयगत ज्ञान, शिक्षण सिकाइमा दक्षता र नमुना व्यवहारले विद्यार्थीको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। यसका लागि शिक्षकको पेसागत विकास सुनिश्चित गर्दै विद्यालयमा प्रभावकारी शिक्षक व्यवस्थापन गर्न आवश्यक छ। प्राथमिक तहमा शिक्षक–विद्यार्थी अनुपात विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा, र माध्यमिक तहमा विषयगत मापदण्डअनुसार कायम गरिएको छ। शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि, तालिम, कार्यशाला, अवलोकन भ्रमण, मेन्टरिङ तथा प्रविधिको प्रयोगमार्फत शिक्षक पेसालाई रोजाइको पेशा बनाउने प्रयास गाउँपालिकाले गर्दै आएको छ। यसरी शिक्षक व्यवस्थापन र विकासले शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्न, शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने र कक्षाकोठामा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण-सिकाइ प्रवाह सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकाभित्रका अधिकांश विद्यालयहरूमा विषयगत शिक्षकहरूको दरबन्दी पर्याप्त नभएको देखिन्छ। विद्यार्थी संख्यासँग अनुपात मिलाएर शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण र व्यवस्थापन गर्न अहिले टड्कारो आवश्यकता छ। त्यस्तै, हाल कार्यरत शिक्षक तथा शिक्षिकाहरूका लागि नवीनतम् शिक्षण पद्धति, सूचना प्रविधि र बाल मनोविज्ञानसँग सम्बन्धित नियमित र गुणात्मक तालिमको अभाव रहेको छ। शिक्षकहरूको निरन्तर पेशागत विकासलाई अझ नतिजामुखी र नियमित बनाउन आवश्यक छ। साथै, शिक्षा क्षेत्रमा हुने राजनीतिक हस्तक्षेप र नियुक्ति विवादले शैक्षिक गुणस्तरमा ह्रास ल्याइरहेको र शिक्षक व्यवस्थापनलाई जटिल बनाएको देखिन्छ। शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग वैज्ञानिक रूपमा जोड्ने संयन्त्रको कमी भएको छ, जसले शिक्षकलाई थप जिम्मेवार, उत्तरदायी र नतिजामुखी बन्ने आवश्यकता देखाउँछ। गाउँपालिकामा दक्ष र तालिमप्राप्त शिक्षकहरूको आपूर्ति पर्याप्त छैन भने प्रधानाध्यापकहरूको छनोट प्रक्रियामा पनि योग्यता र क्षमतामाथि आधारित सुधार आवश्यक छ। यी चुनौतीहरूको समाधानका लागि गाउँपालिका शिक्षक दरबन्दी मिलान, कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार तथा प्रोत्साहन, र नियमित पुनर्ताजगी तालिमको माध्यमबाट दीर्घकालीन रणनीतिहरू लागू गर्दै आएको छ ।

४.२.३ उद्देश्य

१. विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नु,

२. विद्यालय सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेशागत विकास, शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,

३. शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता गर्नु,

४.२.४ रणनीतिहरू

१. विद्यार्थी संख्यासँग अनुपात मिलाएर तहगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान र आवश्यक अनुसार पुनर्वितरण गर्ने

२. रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा स्थानीय तहद्वारा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने

३. दक्ष र तालिमप्राप्त शिक्षकको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने र नियुक्ति प्रक्रिया पारदर्शी बनाउने

४. शिक्षकहरूको नियमित पेशागत विकासका लागि तालिम, कार्यशाला, सेमिनार, अवलोकन भ्रमण र मेन्टरिङको व्यवस्था गर्ने

५. शिक्षकलाई ICT उपकरण, स्मार्ट बोर्ड र डिजिटल शिक्षण विधि प्रयोगमा प्रशिक्षित गर्ने

६. शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह, शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक र अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टोरिङ्ग उपलब्ध गराउने

७. शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र मूल्याङ्कनसँग जोडेर वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्ने

८. उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने शिक्षकलाई पुरस्कार र प्रोत्साहन कार्यक्रममार्फत प्रेरित गर्ने

९. शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्ने

१०. प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्व, विद्यालय व्यवस्थापन, लेखा तथा संसाधन व्यवस्थापनमा तालिम प्रदान गर्ने

११. शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको पेशागत विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धति विकास गर्ने

१२. नियुक्ति र पदस्थापन प्रक्रियामा राजनीतिक हस्तक्षेप न्यूनिकरण गरी योग्यता र अनुभव आधारित निर्णय सुनिश्चित गर्ने

१३. कार्ययोजना, शैक्षिक योग्यता र अनुभवको आधारमा प्रधानाध्यापकको छनौट गर्ने

१४. नव प्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अभिमुखीकरण मार्फत जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउने

१५. शिक्षकले कक्षा काठामा विताउने समय सुनिश्चित गर्न प्रधानाध्यापक जिम्मेवार हुने

१६. शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको प्रभावकारितालाई समय-समयमा अनुगमन गरी सुधारात्मक कदम चाल्ने

४.२.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) **उपलब्धि**

१. विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन हुनेछ।

२. विद्यालय सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेशागत विकास, शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ

३. शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ताको सँख्या	४७	४७	४७	४७	४८	५०
२	आधारभूत तहमा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक (%)	६०	६५	७२	७४	८०	१००
३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत न्यूनतम योग्यता तथा तालिम प्राप्त शिक्षक (%)	४५	४८	५०	६०	८५	१००
४	सूचना तथा प्रविधिसम्बन्धी नूनतम सक्षमता भएका शिक्षक (%)	२०	२५	३०	३५	४०	६०
५	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली लागु भएका विद्यालय	५	१०	१५	२०	२५	३०

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	शिक्षक दरबन्दी तथा शिक्षक अनुदान प्राप्त नगरेका सामुदायिक विद्यालयहरूलाई गैर अनुदान	जना	५	५	५	५	५	२५	२५
२	माध्यमिक तह कक्षा (९-१०) मा अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा शिक्षण सहयोग अनुदान	जना	६	६	६	६	६	३०	३०
३	आधारभूत तह कक्षा (६-८) मा अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा शिक्षण सहयोग अनुदान	जना	५	५	५	५	५	२५	२५
४	विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा शिक्षकको निरन्तर पेशागत सहयोगका लागि मेन्टरिङ पद्धतिको कार्यान्वयन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
५	शिक्षक तालिम (नयाँ प्रवेशी, पुनर्ताजगी, शैक्षिक केन्द्रित, शैक्षिक सामग्री निर्माण, ICT र मूल्याङ्कन)	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
६	विद्यालय किशोरी पोषण, मनोपरामर्श तथा प्रजनन् शिक्षा सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
७	शिक्षक बैंक स्थापना तथा व्यवस्थापन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्त	निरन्तर
८	गाउँपालिका शिक्षण सहयोग अनुदान	जना	२९	२९	२९	३०	३०	३५	४०
९	शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण र विषयगत आवश्यकताअनुसार समायोजन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१०	शिक्षकको पेशागत क्षमता विकासका लागि कार्यशाला, तालिम, अवलोकन भ्रमण, क्लस्टर बैठक र अनलाइन फोरम सञ्चालन गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर

११	प्रधानाध्यापकलाई विद्यालय व्यवस्थापन, लेखा र स्रोत व्यवस्थापनमा तालिम प्रदान गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१२	शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको निरन्तर मूल्याङ्कन र सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
१३	एकीकृत पाठ्यक्रम प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि पठन तत्व तथा ढाँचासम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१४	शैक्षिक सामग्री निर्माण तालिम/कार्यशालाको व्यवस्था गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१५	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली विकास र कार्यान्वयन गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर

४.३ समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

शिक्षा क्षेत्रमा समता र समावेशीकरण विशेष रूपमा महत्वपूर्ण छन् । समावेशी शिक्षा प्रणालीले सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ। विद्यालयले विद्यार्थीहरूको विविध आवश्यकता अनुसार पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन र भौतिक वातावरण अनुकूल बनाउँछ । यसले विशेष आवश्यकता भएका, अपाङ्गता भएका, भाषिक वा सांस्कृतिक रूपमा फरक पृष्ठभूमिका तथा वञ्चित समुदायका बालबालिकालाई शिक्षा प्रणालीमा समावेश गर्न मद्दत गर्दछ ।

समता र समावेशीकरणको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सामाजिक न्याय, समान अवसर, मानव अधिकारको संरक्षण र दिगो विकासलाई प्रवर्द्धन गर्दछ । यसले समाजमा रहेका विभेद र असमानता कम गर्दै सबै नागरिकलाई समान रूपमा सम्मानजनक र सक्रिय जीवन जीउने अवसर प्रदान गर्दछ । त्यसैले, समता र समावेशीकरणलाई नीति, योजना र कार्यक्रमहरूको मुख्य आधारका रूपमा ग्रहण गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकाले शिक्षा तथा सामाजिक सेवामा समता र समावेशीकरणलाई प्राथमिकता दिँदै विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । गाउँपालिकामा हाल करिब ३७ वटा सामुदायिक विद्यालय र २ वटा संस्थागत विद्यालय रहेका छन्, जसमा करिब ५४५१ जना विद्यार्थी अध्ययनरत छन् । तीमध्ये छात्राको संख्या करिब ५० प्रतिशत रहेको छ भने दलित, जनजाति तथा अन्य वञ्चित समुदायका विद्यार्थीहरूको संख्या करिब २४ प्रतिशत रहेको अनुमान छ ।

गाउँपालिकाले आर्थिक रूपमा कमजोर तथा वञ्चित समुदायका विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । हालसम्म करिब १४४९ जना विद्यार्थीले छात्रवृत्ति सुविधा प्राप्त गरेका छन् । त्यसैगरी अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या करिब 63 जना रहेको छ र उनीहरूका लागि समावेशी शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्ने प्रयास भइरहेको छ ।

यद्यपि, केही विद्यालयहरूमा शिक्षक दरबन्दी, स्रोतसाधन तथा पूर्वाधारको असमानता देखिन्छ । विशेष गरी दुर्गम बस्तीका बालबालिकाको नियमित उपस्थिति, सिकाइ उपलब्धि तथा डिजिटल स्रोतमा पहुँच अझै चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

समग्रमा हेर्दा, गाउँपालिकाले समता र समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न प्रयास गरे पनि सबै समुदाय र समूहसम्म सेवाको समान पहुँच सुनिश्चित गर्न थप तथ्यमा आधारित योजना, लक्षित कार्यक्रम तथा प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक देखिन्छ ।

४.३.३ उद्देश्य

१. शिक्षा तथा सामाजिक सेवामा सबै बालबालिका र समुदायको समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै विशेषगरी वञ्चित, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता वृद्धि गर्नु

२. जात, लिङ्ग, भाषा, आर्थिक अवस्था, अपाङ्गता तथा भौगोलिक अवस्थाका कारण हुने विभेदलाई न्यूनीकरण गर्दै समावेशी, सुरक्षित र समान अवसरयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु

४.३.४ रणनीतिहरू

१. विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गर्न शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावक लगायत सबै सरोकारवालाहरूलाई नियमित अभिमुखीकरण तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

२. विद्यालयका सबै शैक्षिक तथा अतिरिक्त गतिविधिहरूमा बालबालिकाको समावेशी तथा समान सहभागिता सुनिश्चित गर्ने

३. विद्यालयमा विशेषगरी छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नका लागि 'जेन्डर फोकल पर्सन' वा गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गर्ने

४. प्रत्येक विद्यालयमा गुनासो पेटिका राखी विद्यार्थी तथा सरोकारवालाहरूका गुनासो सङ्कलन र समाधानको व्यवस्था गर्ने

५. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरू (शौचालय, र्याम्प, सुरक्षित कक्षा कोठा आदि) निर्माण तथा सुधार गर्ने

६. घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत बालबालिकासम्बन्धी आवश्यक विवरण सङ्कलन गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने र सोही आधारमा योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

७. साधारण विद्यालयमा भर्ना भएर अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका बालबालिकाका लागि स्रोत कक्षा वा आवश्यक सहयोगी सेवा उपलब्ध गराउने

८. समावेशी र समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न लक्षित विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक छात्रवृत्ति तथा अन्य सहयोग कार्यक्रम उपलब्ध गराउने

९. विशेषगरी किशोरीहरूलाई हुने विभेद, हिंसा तथा हेपाइ न्यूनीकरण गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रम, अनुगमन, निरीक्षण तथा आवश्यक अनुसन्धान सञ्चालन गर्ने र विभेद गर्ने व्यक्तिलाई कानुनी दायरामा ल्याउने

४.३.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले कमजोर अपाङ्गता भएका र सहारा विहीन बालबालिकाहरूको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	आधारभूत तहमा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सँख्या	२२७	२००	१७५	१५०	१२५	१००
२	आधारभूत तहमा लैङ्गिक समता सूचक	१.०३	१.००	१.००	१.००	१.००	१.००
३	माध्यमिक तहमा लैङ्गिक समता सूचक	०.९१	०.९२	०.९३	०.९४	०.९५	०.९६

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	छात्रा छात्रवृत्ति (कक्षा १-५)	जना	१२६४	१२६४	१२६४	१२६४	१२६४	६३२०	६३२०
२	दलित छात्रवृत्ति (कक्षा १-५)	जना	७७९	७७९	७७९	७७९	७७९	३८९५	३८९५
३	आधारभूत तहमा अध्ययनरत लक्षित समूहका विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	५०
४	अपाङ्ग छात्रवृत्ति (कक्षा १-१२)	जना	२९	२९	२९	२९	२९	१४५	१४५
५	अपाङ्ग विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति (कक्षा १-१२) (आवासीय)	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	५०
६	विपन्न लक्षित छात्रवृत्तिकालागि छनोट भएका (कक्षा ६-१२ मा अध्ययनरत) विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	५०
७	आवासीय छात्रवृति प्राप्त बालबालिकालाई आवास सञ्चालन अनुदान	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	५०
८	विशेष आवश्यकत्ता भएका विद्यार्थी अध्ययनरत विद्यालय अनुदान	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	५
९	बालिका तथा समावेशी शिक्षा सञ्जाल परिचालन	विद्यालय	४७	४७	४७	४७	४७	२३५	२३५
१०	बालबालिकाको अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचानका (Disability Screening)	विद्यालय	४७	४७	४७	४७	४७	२३५	२३५
११	विपन्न, अपाङ्गता, असहाय र सीमान्तकृत विद्यार्थीहरूको शिक्षणको लागि सहयोग	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	५०
१२	पालिका स्तरिय छात्रवृत्ति कोष स्थापना (जेहनदार, असहाय, विपन्न र समस्याग्रस्त विद्यार्थीहरूका लागि) तथा संचालन	पटक	१	१	१	१	१	१	१
१३	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि वोसिया खेलकुद प्रशिक्षण एवं प्रतियोगिता संचालन सहयोग	पटक	०	०	०	०	१	१	२
१४	समता र समावेशीकरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१५	विद्यालयमा जेन्डर फोकल पर्सनको व्यवस्था	विद्यालय	१२	१६	१९	२६	२९	३३	३७
१६	प्रत्येक विद्यालयमा गुनासो पेटिका व्यवस्थापन		१२	१६	१९	२६	२९	३३	३७
१७	गुनासो व्यवस्थापन तथा समाधान प्रणाली सञ्चालन	विद्यालय	१२	१६	१९	२६	२९	३३	३७
१८	विद्यालयमा लैङ्गिकमैत्री शौचालय निर्माण	ओटा	१०	१२	१५	२०	२५	३०	३७

१९	अपाङ्गमैत्री संरचना (र्याम्प, रेलिङ आदि) निर्माण	विद्यालय	१०	१२	१५	२०	२५	३०	३७
२०	घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत बालबालिकाको विवरण सङ्कलन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२१	विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाका लागि स्रोत कक्षा सञ्चालन	ओटा	०	०	०	०	१	१	२
२२	किशोरीहरूका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२३	विद्यालयमा विभेद तथा हिंसा न्यूनीकरण अभियान सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२४	विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावकसँग अन्तरक्रिया	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२५	समता र समावेशीकरणसम्बन्धी नियमित अनुगमन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
२६	Universal Design of Learning (UDL), Socio-Emotipnal Learning (SEL) र Gender Responsive Pedagogy विषयमा शिक्षक तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

४.४ विद्यालय दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

विद्यालय दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई कार्यक्रम विद्यालय उमेरका बालबालिकाको समग्र विकास, नियमित उपस्थिती र सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सञ्चालन गरिने महत्वपूर्ण कार्यक्रम हो। यस कार्यक्रमअन्तर्गत विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकालाई पोषणयुक्त दिवाखाजा उपलब्ध गराउने, स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने, व्यक्तिगत तथा वातावरणीय सरसफाइका व्यवहारहरू प्रवर्द्धन गर्ने तथा विद्यालयमा सुरक्षित र स्वच्छ वातावरण निर्माण गर्ने कार्यहरू गरिन्छन्। यसले बालबालिकाको स्वास्थ्य अवस्था सुधार गर्न, कुपोषण न्यूनीकरण गर्न तथा विद्यालयमा नियमित उपस्थिति र सक्रिय सहभागिता बढाउन महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ। साथै, विद्यालय, अभिभावक र समुदायको सहकार्यमा स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइसम्बन्धी सकारात्मक व्यवहार विकास गर्न पनि यस कार्यक्रमले सहयोग गर्दछ।

४.४.२ बर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकाले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र समग्र विकास सुनिश्चित गर्न विद्यालय स्तरमा विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। सामुदायिक विद्यालयहरूमा बालविकासदेखि कक्षा ५ सम्मको दिवाखाजा नेपाल सरकारको व्यवस्थापनमा रहेको छ। यस कार्यक्रमबाट विशेषगरी आर्थिक अवस्था कमजोर परिवारका विद्यार्थीहरू लाभान्वित भएका छन्।

गाउँपालिकाका सबै माध्यमिक तथा केही आधारभूत विद्यालयमा छात्र र छात्राका लागि अलग-अलग शौचालय निर्माण भइसकेको छ र बाँकी विद्यालयमा निर्माण प्रक्रिया जारी छ। कक्षा ६-१२ सम्म अध्ययनरत छात्राहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न निःशुल्क सेनिटरी प्याड वितरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। साथै, सबै विद्यालयमा प्राथमिक उपचार सामाग्रीको बाकस राखिएको छ र बालिकाहरूका लागि आइरन चक्की वितरण गरी पोषण सुधारमा सहयोग पुऱ्याइएको छ।

यी कार्यक्रमहरूले बालबालिकाको स्वास्थ्य सुधार, कुपोषण न्यूनीकरण, नियमित उपस्थिती र सिकाइ उपलब्धिमा सकारात्मक प्रभाव पुऱ्याउँदै समता र समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्ने महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन्।

४.४.३ उद्देश्यहरू

१. बालबालिकाहरूलाई स्वस्थ एवं पोषणयुक्त पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु,

२. विद्यालयमा अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाको गुणस्तर बृद्धि गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाई उपलब्धीमा सुधार गर्नु।

४.४.४ रणनीतिहरू

१. सबै सामुदायिक विद्यालयमा बालविकासदेखि कक्षा ८ सम्म पोषिलो र ताजा दिवाखाजा उपलब्ध गराउने।

२. विद्यालय भान्सा, भण्डार, भान्सामा प्रयोग हुने भाँडावर्तन र सामाग्री सुधार्ने, समूहमा हात धुने सुविधा विस्तार गर्ने।

३. पर्याप्त पानी, साबुन, सफाइ सामाग्री, अलग–अलग शौचालय र युरिनल, किशोरीका लागि चेन्ज रूम, कक्षा र परिसर सरसफाइ सुनिश्चित गर्ने।

४. प्राथमिक उपचार किट वितरण, बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्मपोषक तत्व वितरण नियमित गर्ने।

५. किशोरीहरूको महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि सेनिटरी प्याड वितरण प्रभावकारी बनाउने।

६. विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकलाई पोषण, स्वास्थ्य, स्वच्छता र महिनावारी व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

७. अपाङ्गता भएका, वञ्चित र आर्थिक रूपमा कमजोर विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी कार्यक्रम पहुँच सुनिश्चित गर्ने।

८. शिक्षक र कर्मचारीलाई तालिम दिई क्षमता विकास गर्ने।

९. अभिभावक र समुदायलाई अनुगमन, सुधार र मूल्याङ्कनमा सक्रिय सहभागी बनाउने।

१०. स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ र किशोरी स्वच्छता कार्यक्रमलाई स्वास्थ्य र कृषि क्षेत्रसँग समन्वय गरी संयुक्त कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने।

११. कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन र पुनरावलोकन गर्दै प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने।

४.४.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. विद्यालयमा अध्ययन गर्न सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाईमा सुधार सहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाई वातावरणमा समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता भएको हुनेछ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८

१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका* (%)	७५	८०	८५	९०	९५	१००
२	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका* (%)	७५	८०	८५	९०	९५	१००
४	वार्षिक रूपमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने विद्यालयको सँख्या	३	५	१०	१५	२०	३७
५	खानेपानी, शौचालय र प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेका विद्यालय सँख्या	३	५	१०	१५	२०	३७
६	नर्सिङ् सेवा तथा सुविधा पुगेका विद्यालय सँख्या	०	०	०	१	१	२

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	दिवा खाजा कार्यक्रम (बालविकासदेखि कक्षा ५ सम्म) सञ्चालन	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
२	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरूलाई निःशुल्क स्यानिटरी प्याड व्यवस्थापन	जना	१३००	१३००	१३००	१३००	१३००	६५००	८०००
३	विद्यालय पोषण र दिवाखाजा सम्बन्धी कार्यविधि तयारी र कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	१	१
४	साबुन, पानी, सरसफाइ सामग्रीको व्यवस्था	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
५	प्राथमिक उपचार कक्ष सञ्चालन	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
६	स्वास्थ्य जाँच र पोषण तत्व वितरण	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
७	विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकलाई पोषण, स्वास्थ्य र स्वच्छतासम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
८	अभिभावक र समुदायको अनुगमन र सुधारमा सहभागीता	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
९	कार्यक्रमको नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन	पटक	३	३	३	३	३	१५	२५

४.५ आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा

४.५.१ परिचय

शिक्षा मानिसको मौलिक अधिकार हो। आपत्कालीन अवस्थामा समग्र शिक्षाका गतिविधि खलबलिन गई शिक्षाले गर्ने रूपान्तरणमा बाधा उत्पन्न हुन्छ। प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, द्वन्द्व एवम् युद्धको अवस्थामा बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितको शैक्षिक कार्यक्रम नै आपत्कालीन शिक्षा (Education in Emergency) हो।

विभिन्न कारणले उत्पन्न सङ्कटकालीन अवस्थामा बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नु र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाध रूपमा क्रियाशील रहने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु यसको मुख्य उद्देश्य हो । आपत्कालीन शिक्षाले बालबालिकाको शिक्षाको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दछ । यसरी विपद्पश्चात् पुनः शिक्षा सञ्चालन गर्दा आवश्यकताअनुसार बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्श दिने, भिन्न प्रकारको वैकल्पिक पाठ्यक्रम प्रयोग गरी बालमैत्री वातावरणमा पठनपाठन सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसले बालबालिकालाई शारीरिक, मानसिक तथा संज्ञानात्मक हिसाबले सुरक्षा प्रदान गर्ने भएकाले बालबालिकाको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । बालबालिकाहरूमा जोखिम घटाउने र सजिलै पुनउत्थान हुने सिपको विकास हुन्छ । आपत्कालीन शिक्षाले बालबालिकाको यौनजन्य वा आर्थिक शोषण, दुरुपयोग वा हेला वा अपहरण हुने जस्ता मानवीय सङ्कटको जोखिमको न्यूनीकरण गर्नुका साथै बालबालिकाले विद्यालय जान छोडने, शैक्षिक वर्षको पढाइ छुट्ने जस्ता गतिविधिमा कमी ल्याउँछ । यसले आपत्कालका समस्या समाधान गर्ने र समस्याको सामना गर्ने सिपहरूको सबलीकरण गरेर सिकारुहरूलाई जोखिमपूर्ण वातावरणमा आफू कसरी बाँच्ने र अरुको हेरचाह कसरी गर्ने भन्नेबारे समुचित निर्णय गर्न सक्षम तुल्याउँदछ । यसले मानिसहरूलाई राजनीतिक सन्देश अथवा विरोधाभाषपूर्ण सूचनाका स्रोतबारे समालोचनात्मक किसिमले सोच्न पनि मदत पुऱ्याउँछ ।

आपतकासषलीन अवस्था, जस्तै प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, द्वन्द्व वा अन्य संकटका बेला बालबालिकाको शिक्षा निरन्तरता सुनिश्चित गर्नु अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । यस क्रममा विद्यालय भवन क्षतिग्रस्त भए पनि वैकल्पिक कक्षा, अनलाइन वा सामुदायिक आधारमा सिकाइको व्यवस्था गरिनु पर्छ। शिक्षण सामग्री, शिक्षक प्रशिक्षण र विद्यार्थीहरूको पहुँचमा ध्यान दिँदै सबै बालबालिकाले समान अवसर पाउनुपर्छ । आपतकालीन शिक्षाले मात्र बालबालिकाको सिकाइ निरन्तरता सुनिश्चित गर्दैन, उनीहरूको मानसिक स्वास्थ्य, सुरक्षा र सामाजिक सुरक्षा पनि प्रवर्द्धन गर्छ। यसले दीर्घकालीन विकास र समावेशी समाज निर्माणमा योगदान पुऱ्याउँछ ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकामा आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा निरन्तरता सुनिश्चित गर्न विभिन्न तयारी र कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । प्राकृतिक प्रकोप वा स्वास्थ्य संकट जस्ता अवस्थाका बेला विद्यालय भवन क्षतिग्रस्त भए पनि वैकल्पिक कक्षा, सामुदायिक केन्द्र वा घरमा आधारित सिकाइको व्यवस्था गरिन्छ। स्थानीय सरकार, शिक्षक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सहकार्यमा संकटमा रहेका बालबालिकाका लागि आवश्यक शैक्षिक सामग्री वितरण, अनलाइन वा टेलिफोन माध्यममार्फत सिकाइको सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ ।

साथै, शिक्षकहरूलाई आपतकालीन शिक्षासम्बन्धी तालिम दिइरहेको र अभिभावक तथा समुदायलाई बालबालिकाको सिकाइ निरन्तरतामा सहकार्य गर्न अभिमुखीकरण गरिएको छ। यद्यपि, केही दुर्गम क्षेत्रका बालबालिकाले अनलाइन पहुँच, उपकरण र स्रोत अभावका कारण प्रभावकारी सिकाइमा चुनौती भोगिरहेका छन् । गाउँपालिकाले आपतकालीन शिक्षामा पहुँच, सामग्री वितरण र समावेशीता सुनिश्चित गर्न थप योजना र स्रोत व्यवस्थापन गर्दै आएको छ ।

४.५.३ उद्धेश्य

१. प्राकृतिक प्रकोप, महामारी वा अन्य संकटका बेला पनि सबै बालबालिकाले समान रूपमा निरन्तर शिक्षा प्राप्त गर्न पहुँच र अवसर सुनिश्चित गर्नु

२. आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य र समावेशी सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै दीर्घकालीन विकासमा योगदान पुऱ्याउनु

४.५.४ रणनीति

१. संघीय सरकारले बनाएको विपद्/आपतकालीन कार्यविधि स्थानीय स्तरमा लागू गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने ।

२. स्थानीय सरकार र विज्ञहरूसँग अन्तरक्रिया गरी तहगत वैकल्पिक सिकाइ पाठ योजना तयार गर्ने ।

३. स्थानीय रेडियो, टेलिभिजन र अन्य सञ्चार माध्यमसँग समन्वय गर्ने ।

४. विपद् प्रतिरोधी विद्यालय पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिने ।

५. गाउँपालिका स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने, जसमा विद्यालय शिक्षा उपसमिति पनि रहने ।

६. प्रत्येक विद्यालयमा आपतकालीन प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने ।

७. महामारी वा संकटका समयमा वैकल्पिक शिक्षण–सिकाइ उपाय तयार गर्ने ।

८. स्थानीय तह र विद्यालयका कर्मचारी/शिक्षकहरूको आपतकालीन क्षमता विकास गर्ने ।

९. विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन समावेश गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

१०. हरित विद्यालय, जलवायु परिवर्तन र दिगो विकाससम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

११. संकट/आपतकालिन अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्दै सिकाइ निरन्तरता कायम गर्ने ।

१२. Covid-19 जस्ता संकटले पार्ने छोटो र लामो अवधि प्रभाव पहिचान गरी समाधान गर्ने ।

१३. विपद् पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र ड्रिल अभ्यासलाई विद्यालयको वार्षिक योजना समावेश गर्ने ।

१४. शिक्षक र विद्यार्थीलाई विपद्, जलवायु परिवर्तन र आपतकालीन तयारी सम्बन्धी ज्ञान र व्यवहारिक तालिम दिने ।

१५. अभिभावक र समुदायलाई आपतकालीन शिक्षामा सक्रिय सहभागी बनाउने ।

१६. संकट-आपतकालिन अवस्था व्यवस्थापनका लागि नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार गर्ने ।

४.५.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धी

१. आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य र समावेशी सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै दीर्घकालीन विकासमा योगदान पुगेको हुनेछ ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने माध्यमिक विद्यालय सँख्या	५	८	९	१०	११	१२
२	हरित विद्यालय सँख्या	२	३	४	५	८	१५
३	जलवायु परिवर्तन तथा दिगो विकास निम्ति शिक्षा जस्ता कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सँख्या	२	३	४	५	८	१५

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	स्थानीय कार्यविधि अनुसार आपतकालीन शिक्षा योजना कार्यान्वयन	विद्यालय	२	४	५	८	९	२८	३७

२	गाउपालिका स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन	पटक	१	१	१	१	१	१	१
३	विद्यालय शिक्षा उपसमिति व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	१	१
४	स्रोत शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
५	विद्यार्थी र शिक्षकमा विपद् सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	२	६	१०	५	५	२८	३७
६	अभिभावक सचेतना	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
७	वैकल्पिक सिकाइ योजना निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
८	स्थानीय रेडियो, टेलिभिजन र सञ्चारसँग समन्वय	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
९	विपद् प्रतिरोधी विद्यालय पूर्वाधार निर्माण	विद्यालय	१	५	५	११	२	२३	३७
१०	नियमित ड्रिल अभ्यास र आपतकालीन अभ्यास	पटक	०	०	१	१	१	३	५
११	विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन समावेश	विद्यालय	१२	१५	२१	२२	२४	२९	३७
१२	अनुगमन र मूल्याङ्कन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर

४.६ **विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास**

४.६.१ परिचय

विद्यालयमा बालबालिकाले सुरक्षित र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न भौतिक पूर्वाधार अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ। शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार, प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षामा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल तोकिएको छ। यसले प्रत्येक विद्यार्थीले पर्याप्त स्थानमा पठनपाठन गर्न सक्ने वातावरण सुनिश्चित गर्छ।विद्यालयका आधारभूत भौतिक पूर्वाधारमा सुरक्षित विद्यालय भवन, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेलकुदका लागि खेलमैदान, शौचालय, स्वच्छ पानी, सफाइ र पुस्तकालय/बुक कर्नर जस्ता सुविधा समावेश हुन्छन्। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयलाई बालमैत्री, सुरक्षित, हरित र विपद् जोखिममुक्त बनाउन भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी र पुस्तकालय जस्ता सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्थापन गरेको छायी पूर्वाधारले मात्र शिक्षा पहुँच सुनिश्चित नगरी बालबालिकाको सिकाइ अनुभव, स्वास्थ्य र समग्र विकासमा पनि योगदान पुऱ्याउँछ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकामा बालबालिकाको सुरक्षित र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासमा लगातार प्रयास भइरहेका छन्। गाउँपालिकाभित्र रहेका सामुदायिक विद्यालयमा कक्षाकोठा, खेलमैदान, शौचालय, पिउने पानी, फर्निचर, पुस्तकालय/बुक कर्नर लगायतका आधारभूत संरचना उपलब्ध छन्। प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका कक्षामा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल सुनिश्चित गरिएको छ।

गाउँपालिकाले विद्यालय भवन र अन्य पूर्वाधारलाई सुरक्षित, बालमैत्री तथा हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने नीति अनुसार काम गर्दै आएको छ। केही विद्यालयमा भवन विस्तार, खेलमैदान सुधार र शौचालय/स्वच्छता सुविधा सुधार गर्न आवश्यक देखिन्छ। यद्यपि, सबै विद्यालयमा विपद् प्रतिरोधी पूर्वाधार निर्माण, पर्याप्त खेल क्षेत्र र पुस्तकालय सुविधा सुनिश्चित गर्न थप प्रयास जारी छ।

समग्रमा, खत्याड गाउँपालिकाले विद्यालय भौतिक पूर्वाधारको विकासमा ठोस कदम चाल्दै आएको भए पनि विद्यालयहरूको भौतिक वातावरण सुधार, समावेशी पहुँच र विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा अझै योजना र स्रोतको आवश्यकता देखिन्छ।

४.६.३ उद्देश्य

१. सबै विद्यालयमा बालबालिकाको सिकाइ, स्वास्थ्य र खेलकुदका लागि पर्याप्त, सुरक्षित र समावेशी भौतिक पूर्वाधार सुनिश्चित गर्नु ।

२. विद्यालय भवन र अन्य पूर्वाधारलाई बालमैत्री, हरित र विपद् जोखिममुक्त बनाउँदै दीर्घकालीन टिकाउ विकास प्रवर्द्धन गर्नु ।

४.६.४ रणनीतिहरू

१. विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा पूर्वाधार विकासका मापदण्ड तयार गर्ने ।

२. पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नतिका लागि संघसंस्था, सरोकारवालासँग लागत साझेदारी गर्ने ।

३. कक्षाकोठा, शिक्षक / प्रधानाध्यापक कक्ष, प्रशासनिक कक्ष, पानी, शौचालय, भान्सा / खाजाका घरलगायत पूर्वाधार समावेश गरेर डिजाईन गर्ने ।

४. प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवनलाई तुरून्त वैकल्पिक व्यवस्थासहित स्तरोन्नति गर्ने ।

५. पूर्वाधार निर्माणसँगै विद्यालय व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

६. विद्यालय भौतिक पूर्वाधारका लागि सूचक तयार गरी अनुगमन गर्ने ।

७. आंशिक क्षति भएका विद्यालय संरचनाको मर्मत सम्भार नियमित गर्ने ।

८. विद्यालय भवन र पूर्वाधारलाई विपद् जोखिममुक्त, सुरक्षित र हरित बनाउने ।

९. विद्यालयलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री र हिंसा रहित सुरक्षित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने ।

१०. खेलकुद मैदान, पुस्तकालय/बुक कर्नर र अन्य सिकाइ स्रोत सुनिश्चित गर्ने ।

११. विद्यार्थीहरूको पहुँच र समावेशीता सुनिश्चित गर्दै सबै पूर्वाधार डिजाइन गर्ने।

१२. अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार मार्फत पूर्वाधारको टिकाउपन र प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने ।

४.६.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरणमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुनेछ ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	भूकम्प प्रतिरोधी विद्यालय	६	५	८	९	४	३
२	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने कक्षाकोठा सँख्या	२०	१६	२२	२४	१२	८
३	सबलीकरण गर्नु पर्ने कक्षाकोठा सँख्या	१०	१५	२०	२१	१५	२०
४	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने शौचालय सँख्या	५	६	४	८	६	१०
५	बाढी पहिरो लगायतका प्रकोप न्यूनीकरणका लागि कार्य गर्नु पर्ने विद्यालय सँख्या	३	५	८	९	७	९

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	

क्र.स.			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
१	विद्यालय भवन निर्माण	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१५
२	विद्यालय भवनको सबलीकरण	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१५
३	विद्यालयमा बनेका संरचनाको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भार	विद्यालय	४	५	५	४	४	२२	४०
४	विद्यालयमा फर्निचर व्यवस्थापन	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	३७
५	विद्यालयको पूर्वाधार मापदण्ड निर्धारण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
६	संघसंस्था र सरोकारवालासँग समन्वय	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
७	शौचालय, पानी, भान्सा/खाजा घर लगायत समग्र पूर्वाधार निर्माण	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	३७
८	प्रकोप प्रभावित विद्यालय भवनको स्तरोन्नति र वैकल्पिक व्यवस्था	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	२०
९	विद्यालय व्यवस्थापन र कर्मचारीको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१०	आंशिक क्षति भएका विद्यालय संरचनाको मर्मत सम्भार	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५	३०
११	विद्यालयलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री, हिंसा रहित, सुरक्षित र हरित विद्यालय, वातावरण संरक्षण तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

४.७ विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरी सहरी तथा ग्रामीण, सुगम तथा दुर्गम र निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूबीच देखिएको शैक्षिक गुणस्तरको दुरी घटाउन एवम् विश्व ज्ञानभण्डारमा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गरी उनीहरूको सिकाइको दायरा फराकिलो पार्न, विशेष गरी शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा सुधार गर्न, सिकाइ सामग्रीको प्रयोगमा पहुँच बढाउन र शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याउन वर्तमान समयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अपरिहार्य रहेको छ ।

नेपालको संविधान, २०७२ ले सूचनाको हकमा प्रत्येक नागरिकको आफनो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सुचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनि मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ। शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुर्याइ डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षा सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुर्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाइ सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहयोग पुर्याउनु पर्दछ।

त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ।

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) विद्यालय शिक्षामा सिकाइ प्रक्रियालाई थप प्रभावकारी, सहभागी र आधुनिक बनाउन प्रयोग गरिन्छ। ICT मार्फत शिक्षकहरूले बहु-माध्यमिक सामग्री, अनलाइन स्रोत, डिजिटल कक्षाकोठा र शिक्षण सफ्टवेयरको प्रयोग गरी

पाठ्यक्रमअनुसार सिकाइ अनुभव समृद्ध बनाउन सक्छन् । विद्यार्थीहरूलाई खोज, अनुसन्धान, प्रोजेक्ट कार्य र संवादात्मक सिकाइमा सहभागी गराउने ICT ले सिकाइलाई सक्रिय र रचनात्मक बनाउँछ।विद्यालय शिक्षामा ICT को प्रयोगले शिक्षण–सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउँछ, सूचना पहुँच सजिलो बनाउँछ, सहकार्य र सञ्चार प्रवर्द्धन गर्छ र डिजिटल सीप विकासमा सहयोग पुर्‍याउँछ । यसले मात्र ज्ञान प्राप्तिमा सहजता ल्याउने होइन, भविष्यका दक्ष र सृजनशील नागरिक तयार पार्नमा पनि महत्वपूर्ण योगदान दिन्छ ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

खत्याड गाउँपालिकामा विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT)) को प्रयोग विस्तार हुँदै आएको छ । केही माध्यमिक र आधारभूत विद्यालयमा कम्प्युटर ल्याब, प्रोजेक्टर, स्मार्ट बोर्ड र इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध छन् । शिक्षकहरूले सिकाइ प्रक्रियामा डिजिटल स्रोत, अनलाइन सामग्री र प्रस्तुति प्रविधिको प्रयोग गर्दै पाठ्यक्रम अनुसार पाठ सञ्चालन गरिरहेका छन् ।

तर, सबै विद्यालयमा ICT पहुँच समान छैन। दुर्गम क्षेत्रका विद्यालयहरूमा उपकरण, इन्टरनेट र प्रशिक्षित शिक्षकको अभावले डिजिटल शिक्षामा चुनौती देखा परेको छ । गाउँपालिकाले ICT पहुँच, उपकरण उपलब्धता, शिक्षक तालिम र डिजिटल पाठ्य सामग्री विकासमा काम गर्दै आएको छ ।

समग्रमा, खत्याड गाउँपालिकामा ICT को प्रयोगले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैका लागि सिकाइ अनुभव समृद्ध बनाउने क्रम जारी छ, तर समावेशी र पूर्ण पहुँच सुनिश्चित गर्न अझ योजना र स्रोतको आवश्यकता देखिन्छ ।

४.७.३ उद्देश्य

१. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

२. शिक्षक र विद्यार्थीको सिकाइ अनुभवलाई प्रभावकारी बनाउनु ।

३. डिजिटल क्षमता, अनुसन्धान, सहकार्य र रचनात्मक सोच विकास गर्नु ।

३. दूर तथा समावेशी शिक्षा प्रवर्द्धन गर्नु ।

४.७.४ रणनीतिहरू

१. सबै विद्यालयमा ICT को आधारभूत संरचना र उपकरण (कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, स्मार्ट बोर्ड आदि) उपलब्ध गराउने ।

२. शिक्षकहरूको ICT प्रयोग क्षमता वृद्धि गर्न तालिम र कार्यशाला सञ्चालन गर्ने ।

३. कक्षा र विषय अनुसार तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल पाठ्य सामग्रीको प्रयोग बढाउने ।

४. शिक्षक सहायता, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीमा ICT को प्रयोग गर्ने ।

५. शैक्षिक स्रोत र सामग्रीमा इन्टरनेट सुविधा मार्फत विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गर्ने ।

६. विद्यालय प्रशासन, सूचना व्यवस्थापन र शिक्षासम्बन्धी सेवा प्रवाहमा ICT प्रयोग विस्तार गर्ने ।

७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूमा ICT स्थापना गर्ने ।

८. दुर्गम क्षेत्रका विद्यालयमा ICT पहुँच सुनिश्चित गर्न मोबाइल/साझा उपकरण वा अनलाइन समाधानको व्यवस्था गर्ने ।

९. ICT मार्फत विद्यार्थी केन्द्रित, अनुसन्धान र परियोजना आधारित सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने ।

१०. ICT सम्बन्धी अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार कार्य योजनामा समावेश गरी प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने ।

४.७.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भइ सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्नुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आइ सुशासन प्रबर्द्धन हुनेछ ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	Internet connectivity भएका विद्यालयको सँख्या	१२	१२	१५	२०	३०	३७
२	शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधिको उपयोग भएका विद्यालय सँख्या	१२	१२	१५	२०	३०	३७
३	मुख्य विषयहरूमा डिजिटल पाठ्यसामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	३	१०	१५	२०	२५	३७
४	व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	३७	३७	३७	३७	३७	३७
५	विद्युतको पहुँच पुगेका विद्यालय सँख्या	१८	२०	२५	३१	३७	३७

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	विद्यालय	५	६	७	८	९	३५	३७
२	विद्यालयहरूलाई आधुनिक ICT उपकरण वितरण	विद्यालय	५	६	७	८	९	३५	३७
३	विद्यालयमा इन्टरनेट कनेक्टिविटीको व्यवस्था	विद्यालय	१२	६	४	८	७	३७	३७
४	शिक्षकहरूको ICT क्षमता विकास तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
५	विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री वितरण	विद्यालय	५	६	७	८	९	३५	३७
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको ICT क्षमता विकास	केन्द्र	०	१	१	१	१	४	११
७	विद्यालयमा ई-हाजिरी प्रणालीको व्यवस्था	विद्यालय	१२	४	९	४	२	३१	३७
८	माध्यमिक तहका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	विद्यालय	०	०	१	१	१	३	१२
९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि स्मार्टबोर्ड र कम्प्युटरको व्यवस्था	विद्यालय	५	७	७	५	६	३०	३७
१०	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि शिक्षक तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

परिच्छेद ५

विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन

शिक्षा जस्तो महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सेवालाई सबल, चुस्त, सेवाउन्मुख तथा परिणाममुखी बनाउनका लागि सुशासन र व्यवस्थापनको भूमिका ज्यादै महत्त्वपूर्ण रहन्छ । सामान्यतया सुशासन तथा व्यवस्थापनले उत्तरदायित्त्व, पारदर्शिता, जिम्मेवारी बोध वा जवाफदेहीपन, विधिको शासन, समता तथा समावेशिता र व्यापक सहभागिता सुनिश्चित गरी योजनाका उद्देश्यहरू प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याउन तयार गरिएका संरचना तथा प्रकियाहरू जनाउँदछ । सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयन गर्न, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित भई कार्य गर्न, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायित्त्व वहन गर्न, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही बन्न र पारदर्शिता तथा विधिको सर्वोच्चता कायम गर्न सहयोग पुग्ने गरी संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरू व्यवस्थित गरिनु पर्दछ । शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले आआफ्नो भूमिकाअनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान आवश्यक हुन्छ ।नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था छ । विद्यालय शिक्षाको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको व्यबस्थापकीय प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

यस परिच्छेदमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत संस्थागत क्षमता विकास, स्थानीय शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको प्रबन्ध र अनुमगन तथा मूल्यांकन जस्ता क्षेत्रहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१ संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान सस्थागत संरचना संघीय स्वरूपमा तीनै तहमा प्रवाह गर्ने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागी कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ । बदलिदो परिवेशअनुसार शासकीय संरचना, प्रकिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय संरचनाअनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व, शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार, ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थाग्त संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँ कार्यपालिका, गाउँसभा, गाउँ शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, विद्यालय मुख्य संयन्त्रका रूपमा रहेका छन् । शिक्षा योजनामा उल्लेख नीति तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि सरोकारवालको क्षमता विकास हुन जरूरी हुन्छ । त्यसका लागि सहभागितामूलक योजना निर्माण, सुझाव सङ्कलनर प्रबोधिकरण मार्फत कार्यान्वयन संयन्त्रको क्षमता विकास गरिनेछ । योजनामा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमको स्पष्टता विना सफल कार्यान्वयन हुन सक्दैन । त्यसका लागि सरोकारवाला संयन्त्रको क्षमता विकास हुनुमा यसको औचित्य ठहर्छ ।

नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (ज) मा स्थानीय तहका २३ वटा अधिकारहरूको व्यवस्था गरेको छ । विभिन्न ऐन र कानुनमार्फत स्थानीय तहका अधिकारहरूलाई स्पष्ट पारेको छ ।

नेपालमा शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचनातर्फ दृष्टिगोचर गर्दा सङ्घमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ । सो अन्तर्गत शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग पनि क्रियाशील छन् । साविकमा शैक्षिक जनशक्ति विकास अन्तर्गतका रहेका २९ शैक्षिक तालिम केन्द्रमध्ये ७ वटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन् ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन बमोजिम तोकिएका २३ वटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ राखिएको छ। प्रत्येक तहमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद महाशाखा / शाखाको व्यवस्था गरिएको छ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकामा रहेका शाखाहरूमध्ये शिक्षा, युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी काम शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ। शिक्षाको कार्यक्रम हेर्ने अलग्गै लेखाको कर्मचारी व्यवस्था नहुँदा शिक्षा क्षेत्रको आर्थिक श्रेस्ताको अभिलेखीकरण अपेक्षाकृत रूपमा व्यवस्थित बन्न सकेको छैन।

सबै विद्यालयहरूमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारी समिति रहेका छन् । सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सहयोगी र माध्यमिकतह सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयमा एकएक जना विद्यालय सहायकको व्यवस्थापन गरिएको छ । प्रायजसो विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक सङ्घको बैठक अपेक्षाकृत रूपमा बस्न सकेको पाइदैन। सबै विद्यालयहरूले सामाजिक परीक्षण र अन्तिम लेखा परिक्षण गर्ने गर्दछन्।

विद्यालयमा नागरिक बडापत्र राख्ने, गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको विकास, विविधता व्यवस्थापन, अभिभावक भेला र छलफलजस्ता पक्षमा विद्यालयहरूले उपलब्धिपूर्ण तरिकाले काम गरेका छन्। यसमा योजनाका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणास्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशिताको प्रवर्धनसहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायमगर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएकोछ।

त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएकोछ । शिक्षाविकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनकालागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षागरी यस शिक्षाक्षेत्र योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना, क्षमता र प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरिरएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरू सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पनि गरिएको छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनबमोजिम तोकिएका २३ ओटा कार्यबाहेक अन्य कार्यका लागिजिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ र लुम्बिनी प्रदेशले सामाजिक विकास डिभिजन कार्यालयको स्थापना गरी शिक्षा प्रशासनका निकायहरूएकातिर कामविहिन भएको पाइन्छभने अर्कोतिर तीनवटै तहका विभिन्न निकायहरू बीचको समन्वय, सहकार्य र सहसम्बन्ध कमजोर भएको देखिन्छ।

५.१.३ उद्देश्य

१. स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउनु,

२. तीनै तहका सरकारबीचको अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ बनाउनु,

३. स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु,

४. जनशक्तिहरूको संस्थागत क्षमता विकास गर्नु।

५.१.४ रणनीतिहरू

१. स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने।

२. संस्थागत संरचनाअनुसार आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने।

३. कार्यरत शिक्षक, कर्मचारी र प्रधानाध्यापकको क्षमता विकास गर्ने।

४. शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली स्थापन गरी उनीहरूको व्यावसायिक विकास सुनिश्चित गर्ने ।

५. प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाई नेतृत्व र क्षमता विकास गर्ने।

६. विद्यालय कार्यक्रम प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोत र साधनको व्यवस्था गर्ने।

७. विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापन संरचना सुधार गर्ने ।

८. शिक्षक, प्रधानाध्यापक र कर्मचारीको पेशागत क्षमता विकासका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने ।

९. विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीको कार्यसम्पादन नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने ।

१०. मानव, वित्तीय र भौतिक स्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।

११. स्थानीय सरकार, समुदाय र सरोकारवालासँग सहकार्य र समन्वय बढाउने ।

१२. ICT र डिजिटल प्रणालीमार्फत प्रशासन र शिक्षण–सिकाइ प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने ।

१३. विद्यालय सुधार योजना, बजेट र नीति निर्माणमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

१४. विपद् र आपतकालीन अवस्थामा विद्यालय व्यवस्थापन र शिक्षकहरूको तयारी क्षमता विकास गर्ने ।

५.१.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यलयमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	माध्यमिक विद्यालयमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सँख्या	५	१२	१२	१२	१२	१२
२	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सँख्या	५	१०	२५	२५	२५	२५
३	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय सँख्या	३७	३७	३७	३७	३७	३७
४	विद्यालय व्यवस्थापन समिति भएका विद्यालय सँख्या	३७	३७	३७	३७	३७	३७
५	प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रधानाध्यापक तथा प्राचार्य नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय सँख्या	०	१२	१२	१२	१२	१२

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	

			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
१	स्थानीय शिक्षा योजना अद्यावधिक	पटक	०	१	१	१	१	४	९
२	शैक्षिक सुशासन प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३	वार्षिक, त्रैमासिक प्रतिवेदन तयारी	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
४	IEMIS तथा शैक्षिक अभिलेख व्यवस्थापन	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
५	विभिन्न समिति तथा कार्यदलका समन्वय बैठक व्यवस्थापन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०
६	उत्प्रेरणा तथा सकारात्मक सोचको विकासका लागि गोष्ठी/तालिम तथा सेमिनार	पटक	१	१	१	१	१	५	५
७	विभिन्न दिवस व्यवस्थापन (शिक्षा सम्बन्धी)	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०
८	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका असल अभ्यासहरूको आदान प्रदानका लागि साझा अभ्यास फोरम गठन र साझा अभ्यास मेला सञ्चालन	विद्यालय	१	२	५	६	४	१८	३७
९	प्रधानाध्यापक तथा विषय शिक्षकहरूको नियमित बैठक सञ्चालन	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०	४०
१०	शिक्षा शाखाबाट विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०
११	परीक्षा अनुगमन र निरीक्षण (त्रैमासिक, एसइइ)	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१२	शैक्षिक क्रियाकलाप सम्बन्धी समन्वय बैठक	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०
१३	गाँउपालिका स्तरीय शैक्षिक मेला	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१४	स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापन सुधार गर्न नीति तथा मार्गदर्शन निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१५	प्रधानाध्यापकका लागि नेतृत्व विकास तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	५
१६	शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	विद्यालय	५	१०	१५	२०	२५	७५	१५०
१७	विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापन सुधारका लागि अनुगमन र मूल्याङ्कन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

५.२.१ परिचय

संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षाको व्यवस्थापन, सञ्चालन र विकासको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको छ। यस सन्दर्भमा स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्रको शैक्षिक आवश्यकता, प्राथमिकता र स्रोत साधनलाई ध्यानमा राखी शिक्षा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

स्थानीय शिक्षा योजना भनेको स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित, गुणस्तरीय र समावेशी बनाउने उद्देश्यले तय गरिएको रणनीतिक र कार्यान्वयनमुखी योजना हो। यसले विद्यालय शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, वैकल्पिक शिक्षा, साक्षरता, समावेशी शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार, सिकाइ उपलब्धि सुधार लगायतका विषयलाई समेट्छ।

स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत योजना निर्माण, स्रोत व्यवस्थापन, कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका स्पष्ट प्रक्रिया र संरचनाहरू तय गरिन्छ। यस प्रक्रियामा स्थानीय सरकार, विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, समुदाय तथा सम्बन्धित सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गरिन्छ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

गाउँपालिकाले स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रअनुसार शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थित विकासका लागि स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध गर्नेछ। गाउँपालिकाले शिक्षा शाखामार्फत विद्यालय शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, समावेशी तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमहरूको समन्वय र व्यवस्थापन गर्नेछ। योजना कार्यान्वयन अन्तर्गत गाउँपालिकाले विद्यालयहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने, विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने, शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन तथा आवश्यकता अनुसार पुनर्वितरण गर्ने, रिक्त पदमा शिक्षक नियुक्ति प्रक्रियामा सहजीकरण गर्ने तथा शिक्षकहरूको पेशागत क्षमता विकासका लागि तालिम, कार्यशाला, क्लस्टर बैठक र मेन्टरिङ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ। साथै सिकाइ उपलब्धि सुधार, समावेशी तथा समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्ने, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने तथा नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने कार्यहरू पनि गरिनेछन्।

यसका अतिरिक्त गाउँपालिकाले सरोकारवालासँग समन्वय गरी स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा शिक्षा योजना कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउने तथा आवश्यक जनशक्ति, स्रोत व्यवस्थापन र तथ्याङ्कमा आधारित निर्णय प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने प्रयास गर्नेछ। जनशक्ति व्यवस्थापन कानुन कार्यविधि निर्माण वजेटको सुनिश्चितता तीन तहका सरकार बीचको समन्वय र सहकार्य वार्षिक रणनीतिक योजना र कार्यान्वयन योजना निर्माण, अनुगमन योजना निर्माण, कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तैयारी, विभिन्न सरोकारवालाहरूलाई कार्यक्रमहरूको बारेमा प्रबोधिकरण जस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिएको छ।

५.२.३ उद्देश्यहरू

१. शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु।

५.२.४ रणनीतिहरू

१. संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने।

२. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार कानुन, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने।

३. कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने।

४. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने।

५. विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने।

६. विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माण तथा अध्यावधिक गर्न लगाउने।

७. विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तिकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने।

८. वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने।

९. अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।

१०. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत सबै उमेर समूहका सिकारूहरूका लागि साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, बैकल्पिक शिक्षा तथा आय आर्जन र सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आजीवन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने ।

५.२.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।

ख) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	वार्षिक कार्यक्रम निर्माण गर्ने विद्यालय सँख्या	१२	१६	२५	२८	३१	३७
२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने विद्यालय सँख्या	३७	३७	३७	३७	३७	३७
३	शैक्षिक गुणस्तर सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सँख्या	५	१५	२०	२५	३०	३७
४	सामाजिक परीक्षण गर्ने विद्यालय सँख्या	३७	३७	३७	३७	३७	३७
५	निरन्तर प्रगति प्रतिवेदन सरोकारवालहरूको उपस्थितितमा समीक्षा गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	१९	२२	२७	३२	३७	३७

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
४	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
५	एकिकृत शैक्षिक सुचना प्रणाली सुदृढीकरण	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
६	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्वन्धी अन्तरक्रिया	विद्यालय	१९	३७	३७	३७	३७	३७	३७
८	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनको आधारमा विद्यालयहरूलाई थप सहजीकरण	विद्यालय	०	६	७	८	५	३५	३७

५.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

५.३.१ परिचय

स्थानीय तहले शिक्षा कार्यक्रम कार्यन्वयन वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरूप कार्यान्वन गर्नेछ। स्थानीय तह र बिद्यालयको आधारभूत तहमा संचालन हुने कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयनमा जोड दिईएको छ । प्रत्येक बिद्यालयले र स्थानीय तहले बजेटमा तोकिएको

जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्नेछन । कार्यक्रम संचालनको लागि बजेट र आबश्यक प्रबन्ध शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्नेछ ।

जब कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्यांकन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र बिद्यालय तहमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयनको अनुगमन गरिनेछ।विद्यालय अनगुमनका क्रममा गाउँपालिकाले समग्र पक्षको (शैक्षक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) नियमित अनगुमन, सपुररिक्षण, निरीक्षण गर्नेछन् । अनगुमन पश्चात सरोकारवालाहरूसँग समीक्षा बैठक गरी अनकुरणीय पक्षको प्रचार प्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यान्वन गरिनेछ । कार्यक्रम कार्यान्वियनको लागि नीतिगत रूपमा पालिका र बिद्यालय स्तरमा कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति बनाई सक्रिय हुनेछ ।

५.३.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरूमा अनुगमन, नियमन र मूल्यांकन गर्ने कार्य गरिरहेको छ।खासगरी शिक्षा शाखावाट अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको र जनप्रतिनीधिहरूवाट पनि समय समयमा अनुगमन गरिएको छ।बिद्यालयमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरेको छ।कहिलेकाही गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छैन।प्रभावकारी अनुगमन र मूल्यांकनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचलनमा समस्या छ। सफलता, सिकाई र राम्रा अभ्यासहरूको दस्तावेजिकरण र प्रचार प्रसार को पनि खाँचो रहेको छ।

ऐन,नियमअनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोख गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङकन गर्ने कार्यहरूनियमित रूपमा भैरहेका छन्।सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन लेखाजोखा तथा मूल्याङकन गरिने छ।

गाउँ शिक्षा योजनाको प्रचारप्रसार गर्न सरोकारवालाहरूलाई भेला गराइ, सूचना तथा प्रविधिको अन्य माध्यमबाट जानकारी गराइनेछ। योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यको लागि गाउँपालिका तथा सम्वन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्वन्धित तह तथा निकायहरूसँग आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछ।योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा गाउँपालिका वडाहरू, सम्वन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको वैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ।

५.३.३ उद्देश्य

१. अनुगमन तथा मूल्यांकनको लागि संयन्त्रको निर्माण गर्नु

२. अनुमगन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउनु

३. योजना कार्यान्वयनको क्रममा आएका समस्या तथा चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धी हासिल गर्नु

५.३.४ रणनीतिहरू

१. प्रभावकारी अनुगमनको लागि संयन्त्र निर्माण गर्ने ।

२. शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र प्रयोग गर्ने ।

३. कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनको लागि एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने ।

४. नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्ने ।

५. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने

६. कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणाली प्रबन्ध गर्ने ।

७. योजना अन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रम तथा परियोजना वा क्रियाकलापहरूको नियमित आवधिक, मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने ।

५.३.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. प्रभावकारी अनुगमनको माध्यबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने

२. योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.स.	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३	अनुगमन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
४	चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०
५	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
६	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
७	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
८	अनुगमन सम्बन्धि क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१०	विद्यालयको लेखा परीक्षण	विद्यालय	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७
११	अध्ययन तथा अनुसन्धान	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

परिच्छेद ६

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ परिचय

सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तह निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक तह निःशुल्क उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा राखिएको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका टिउसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ ले २३ वटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको पाइन्छ । कार्यक्षेत्रभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलव्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तिय सुशासन कायम गर्ने दायित्व पालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्येही, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

वित्तिय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईवटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ । एकातर्फ योजना कार्यन्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारवाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुर्याई तोकिएबमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्नेछ ।

शिक्षा विकासका पूर्वाधारहरूको पनि पूर्वाधारका रूपमा लिइन्छ । शिक्षाको समयसापेक्ष जुन गतिमा विकास हुनुपर्ने हो त्यसो हुन सकेको छैन । विभिन्न प्रतिवेदनहरूले कुल बजेटको २०प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरिएता पनि सो अनुपातमा पुग्न सकेको छैन । यथार्थताको नजिक रहेर योजना बनाएर सोबमोजिम बजेट विनियोजन गर्ने नभई हचुवाको भरमा बजेट विनियोजन गर्ने कार्यले प्रश्रय पाएको छ । समुदायको विद्यालयमा लगानी गर्नुपर्छ भन्ने सोचमा गिरावट आएको छ । संविधानमा शिक्षालाई लगानीमैत्री बनाउने र लगानी बढाउदै लजाने नीति उल्लेख गरिएको छ ।

कमजोर भौतिक पूर्वाधारलाई सुविधा सम्पन्न बनाउनु, विद्यालयहरूको आर्थिक पक्षलाई सबलीकरण गर्नु, विद्यालय शिक्षामा परिचालन हुने बजेटलाई पारदर्शि बनाउनु चुनौतिका रूपमा रहेका छन् । सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको सूचीमा शिक्षालाई राखिनु, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारका रूपमा समेत स्पष्ट गरिनुले शिक्षामा लगानीको राम्रो अवसर प्रदान गरेको छ ।

६.२ वर्तमान अवस्था

विश्वव्यापी रूपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुल बजेटको कम्तिमा २० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने विश्वव्यापी प्रतिवद्धता रहेता पनि शिक्षा क्षेत्रको बजेट क्रमश घट्दै गइरहेको पाइन्छ । सर्शत अनुदानको रूपमा प्राप्त हुने केन्द्रिय अनुदानको ९५ प्रतिशत भन्दा वढि रकम शिक्षक तलव भत्ता, छात्रवृत्ति, भौतिक पूर्वाधार, दिवाखाजा र पाठ्यपुस्तक जस्ता शिर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ । गुणस्तर अभिवृद्धि र क्षमता विकासका लागि स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू केन्द्रित रहेका छन । विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा एकाई लागत विश्लेषण गर्दा अभिभावकको प्रत्यक्ष लागनीका अतिरिक्त पालिका क्षेत्रमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिविद्यार्थी लागत २१ हजार रहेको छ । तिहारको भैलो देखि अभिभावकको सहयोग विद्यालयका आम्दानीका प्रमुख स्रोतहरू बनेकाछन् ।

पञ्चवर्षीय गाउँ शिक्षा योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहनेछन् । अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रूपमा रहनेछ । शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घसंस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रूपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ । समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि प्रयाप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकता क्षेत्रमा स्रोत उपलव्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन । नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति मार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्यसम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ । श्रोतको आँकलन तपसिल बमोजिम गरिएको छ ।

६.३ उद्देश्य

१. योजना अवधिका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्ने,

२. पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्ने,

३. उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,

४. खर्चको प्रक्रिया र दायित्व स्पष्ट गर्नु

६.४ रणनीतिहरू

१. सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानी गरिने,

२. आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानीको व्यवस्था गरिने,

३. स्रोतको उपयोग गर्ने विद्यालयलाई जबाफदेही बनाइने,

४. वार्षिक रूपमा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गरिने,

५. शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रबर्द्धन गरिने,

६. मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने,

७. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सबल बनाइने ।

६.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि

१. शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुने,

२. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ हुने ।

६.८ बित्तीय योजना

खत्याड गाउँपालिकाको शिक्षा योजनाको कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने अनुमानित बजेट बजेटको स्रोतलाई शिक्षाका उपक्षेत्रगतरूपमा देहायबमोजिम प्रक्षेपण गरिएको छ ।

शिक्षाका उपक्षेत्रका क्रियाकलापहरू सञ्चालनका लागि योजन अवधिको लागत स्रोत आँकलन तालिका

रकम रू हजारमा

प्रमुख क्रियाकलाप	कूल लागत	परिमाणात्मक लक्ष्य (५ वर्ष)					लगानीको स्रोत			
		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	अन्य
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा										
१.१ प्रारम्भिक बालविकासका सहजकर्ताहरूको पारिश्रमिक	३४३२०	६८६४	६८६४	६८६४	६८६४	६८६४	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	
१.२ प्रारम्भिक बालविकासमा न्यूनतम सक्षमता विकास गर्न प्रति विद्यार्थी एकाइ लागतका आधारमा अनुदान	१९८८	४२३	४३०	४४०	४४५	४५०	सङ्घ			
१.३ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधिकरण	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			पालिका	
१.४ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	१५०	५०		५०		५०			पालिका	
१.५ अनाथ, असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			पालिका	
१.६ बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था	२०००	४००	४००	४००	४००	४००		प्रदेश	पालिका	
१.७ बालविकस केन्द्रका सहजकर्ताका लागि क्षमताविकास कार्यक्रम सञ्चालन	६००	२००		२००		२००	सङ्घ		पालिका	
१.८ कृषि, स्वास्थ्य र महिला तथा बालबालिका शाखासँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			पालिका	

१.९ पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	१०९३	२११	२१५	२२०	२२२	२२५	सङ्घ		पालिका	
१.१० पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
१.११ पूर्वाधार, सिकाई क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाई तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार	२०००	४००	४००	४००	४००	४००	सङ्घ		पालिका	
१.१२ बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन	३००	६०	६०	६०	६०	६०			पालिका	
१.१३ वृद्धि अनुगमन र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध	३००	६०	६०	६०	६०	६०			पालिका	
१.१४ अभिभावक शिक्षा	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१.१५ शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१.१६ सहयोगी (आया) को व्यवस्था	१९५०	३९०	३९०	३९०	३९०	३९०			पालिका	
१.१७ नमुना प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्तालाई पुरस्कारको व्यवस्था	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			पालिका	
१.१८ प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताको थप कोटाको व्यवस्था	१५६०	३१२	३१२	३१२	३१२	३१२	सङ्घ		पालिका	
१.१९ ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन गरी केन्द्रहरूको आवश्यकताको पहिचान	१००	१००					सङ्घ		पालिका	
१.२० राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड अनुसार प्रत्येक केन्द्रमा पोषण, खेल मैदान, सयन कक्ष, श्रव्य–दृश्य सामग्री र बालमैत्री वातावरण निर्माण	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	
१.२१ वडा र टोलमा बालबालिकाको खेलकुद र सामाजिक विकासका लागि सुरक्षित बालउद्यान निर्माण	४०००	८००	८००	८००	८००	८००		प्रदेश	पालिका	
१.२२ उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने शिक्षक र सुसारेहरूलाई मूल्याङ्कनका आधारमा पुरस्कृत	५०	१०	१०	१०	१०	१०			पालिका	
१.२३ बालविकासका सहजकर्ता र आयाको तालिम	३००	१००		१००		१००			पालिका	

१.२४ बालविकास कक्षाका लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	१५००	३००	३००	३००	३००	३००		प्रदेश	पालिका	
जम्मा	**६०१६१**	**१२२३०**	**११७९१**	**१२१५६**	**११८१३**	**१२१७१**				
२. आधारभूत शिक्षा										
२.१ आधारभूत तहका स्वीकृत दरवन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षकका लागि तलब भत्ता	१५४७००	३०९४०	३०९४०	३०९४०	३०९४०	३०९४०	सङ्घ			
२.२ विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८)	२२१००	४४२०	४४२०	४४२०	४४२०	४४२०	सङ्घ			
२.३ सिकाइका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी सामग्री व्यवस्थापन	१७०००	३४००	३४००	३४००	३४००	३४००	सङ्घ		पालिका	
२.४ सुधारात्मक शिक्षण अनुदान	१७०००	३४००	३४००	३४००	३४००	३४००		प्रदेश	पालिका	
२.५ कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका विद्यार्थीको पोर्टफोलियोको लागि अनुदान	८५००	१७००	१७००	१७००	१७००	१७००	सङ्घ		पालिका	
२.६ शिक्षण सिकाइ सामग्री, डिजिटल सिकाइ सामग्री तथा Book Corner व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान (कक्षा १-५)	८७००	१७४०	१७४०	१७४०	१७४०	१७४०	सङ्घ		पालिका	
२.७ शिक्षण सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान (कक्षा ६-८)	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ		पालिका	
२.८ कक्षा १-५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तकका लागि अनुदान (स्थानीय विषय/मातृभाषाको समेत)	५३००	१०६०	१०६०	१०६०	१०६०	१०६०	सङ्घ		पालिका	
२.९ कक्षा ६-८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तक अनुदान (स्थानीय विषय/मातृभाषाको समेत)	३३७०	६७४	६७४	६७४	६७४	६७४	सङ्घ			
२.१० सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-५	२९००	५८०	५८०	५८०	५८०	५८०	सङ्घ			
२.११ सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-८	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ			

२.१२ आधारभूत विद्यालयहरूलाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक, सामाजिक परीक्षण तथा आर्थिक लेखा परिक्षण, विद्यार्थी रिपोर्ट कार्ड, विद्यालय तथ्याङ्कन व्यवस्थापन, बुलेटिन प्रकासनल, अभिभावक शिक्षा एवम् अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि गैर अनुदान	२५५०	५१०	५१०	५१०	५१०	५१०	सङ्घ			
२.१३ विद्यालयमा इन्टरनेट जडान तथा सञ्चालन खर्च	३७५	७५	७५	७५	७५	७५	सङ्घ		पालिका	
२.१४ हाल सञ्चालनमा रहेका बहुकक्षा MGML सञ्चालन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	
२.१५ लक्षित बालबालिकाको तथ्याङ्क सङ्कलन र अद्यावधिक	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
२.१६ लक्षित समूहका लागि विशेष छात्रवृत्ति व्यवस्था	१२५	२५	२५	२५	२५	२५	सङ्घ		पालिका	
२.१७ आवश्यकता अनुसार छात्रावास सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन	२००	२००							पालिका	
२.१८ पोसाक र शैक्षिक सामग्रीमार्फत प्रोत्साहन कार्यक्रम	२५	५	५	५	५	५	सङ्घ		पालिका	
२.१९ समुदायको सहभागितामा घरदैलो भर्ना अभियान सञ्चालन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
२.२० सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर सुधारका लागि सूचक विकास र असल अभ्यास विस्तार	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			पालिका	
२.२१ स्थानीय बाल अधिकार समिति गठन र सक्रिय	१७००	३४०	३४०	३४०	३४०	३४०			पालिका	
२.२२ अभिभावक शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	१७००	३४०	३४०	३४०	३४०	३४०	सङ्घ		पालिका	
२.२३ विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
२.२४ कक्षागत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
२.२५ आधारभुत तहका बालबालिकाहरूका लागि सिकाइ सामग्री व्यवस्था	१७००	३४०	३४०	३४०	३४०	३४०	सङ्घ		पालिका	
२.२६ विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार विकास	१२५०००	२५०००	२५०००	२५०००	२५०००	२५०००	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	

२.२७ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ			
२.२८ आधारभूत तहका शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम	१२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	सङ्घ			
२.२९ आधारभुत विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार	३५००	७००	७००	७००	७००	७००	सङ्घ		पालिका	
२.३० विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	१५८०	३१६	३१६	३१६	३१६	३१६	सङ्घ			
२.३१ अपाङ्गता तथा विशेष अवस्थाका बालबालिकाहरूको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	७२५	१४५	१४५	१४५	१४५	१४५	सङ्घ			
२.३२ अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	१७०	३४	३४	३४	३४	३४	सङ्घ		पालिका	
२.३३ विद्यार्थीहरूको लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	८५०	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	सङ्घ		पालिका	
२.३४ उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था	१२५	२५	२५	२५	२५	२५				
२.३५ आधारभुत तहमा शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षकको तलब व्यवस्थापन	१९९५०	३९९०	३९९०	३९९०	३९९०	३९९०	सङ्घ			
२.३६ स्थानीय तहबाट नपुग शिक्षक व्यवस्थापन	५८५०	११७०	११७०	११७०	११७०	११७०			पालिका	
२.३७ दलित, छात्रा, सिमान्तकृत तथा अपाङ्ग विद्यार्थीको लागि छात्रवृत्ति	६२५५	१२५१	१२५१	१२५१	१२५१	१२५१	सङ्घ			
२.३८ विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	२५५०	५१०	५१०	५१०	५१०	५१०	सङ्घ		पालिका	
२.३९ आधारभूत परीक्षा सञ्चालन	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ			
२.४० सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका (कक्षा १-३) लागि कार्यसञ्चयिका / पोर्टफोलियो निर्माण र वितरण	२१७०	४३४	४३४	४३४	४३४	४३४	सङ्घ		पालिका	
जम्मा	**४३२४२०**	**८६६४४**	**८६४४४**	**८६४४४**	**८६४४४**	**८६४४४**				
३. माध्यमिक विद्यालय										

३.१ माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान (विशेष शिक्षा परिषद अन्तर्गतका शिक्षक/कर्मचारी,प्राविधिक धारका प्रशिक्षकसमेत)	१९५०००	३९०००	३९०००	३९०००	३९०००	३९०००	सङ्घ			
३.२ विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान माध्यमिक विद्यालय (कक्षा १-१२) (१ जना सहयोगी र १ जना लेखा कर्मचारी)	२५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	सङ्घ			
३.३ शिक्षण सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका (कक्षा ९-१२)	८५०५	१७०१	१७०१	१७०१	१७०१	१७०१	सङ्घ			
३.४ प्राविधिक धार (कक्षा ९-१२) सञ्चालित विद्यालयलाई प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान	२२५००	४५००	४५००	४५००	४५००	४५००	सङ्घ			
३.५ कक्षा ९-१० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तक अनुदान	१७७२५	३५४५	३५४५	३५४५	३५४५	३५४५	सङ्घ			
३.६ कक्षा ११-१२ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तक अनुदान	११८५०	२३७०	२३७०	२३७०	२३७०	२३७०	सङ्घ			
३.७ सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-१०	८७५	१७५	१७५	१७५	१७५	१७५	सङ्घ			
३.८ सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-१२	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	सङ्घ			
३.९ माध्यमिक तह सञ्चालित विद्यालयहरूलाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक, सामाजिक परीक्षण तथा आर्थिक लेखा परिक्षण, विद्यार्थी रिपोर्ट कार्ड, विद्यालय तथ्याङ्कन व्यवस्थापन, बुलेटिन प्रकासन, अभिभावक शिक्षा एवम् अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि अनुदान	१२००	२४०	२४०	२४०	२४०	२४०	सङ्घ		पालिका	
३.१० प्राविधिक विषय अध्यापन हुने विद्यालयलाई ल्याव सामग्री सहयोग अनुदान	१५०००	३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	सङ्घ			
३.११ खुला विद्यालय सञ्चालन अनुदान माध्यमिक	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	सङ्घ		पालिका	

३.१२ प्राविधिक धारतर्फ कक्षा ११ सञ्चालन गर्ने विद्यालयलाई ल्याव व्यवस्थापन अनुदान	७५००	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	सङ्घ			
३.१३ नमुना विद्यालयको शैक्षिक तथा व्यवस्थापकीय योजना कार्यान्वन	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	सङ्घ			
३.१४ विपन्न र लक्षित समूहका लागि निःशुल्क शिक्षा र विशेष छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	सङ्घ			
३.१५ आवश्यकता अनुसार व्यावसायिक, सङ्गीत, आयुर्वेद वा कृषि विद्यालय स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन	२००	१००		१००					पालिका	
३.१६ स्मार्ट बोर्ड, इन्टरनेट र श्रव्य–दृश्य सामग्री प्रयोग सम्बन्धी शिक्षक तालिम	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
३.१७ किशोर–किशोरीको यौन शिक्षा, आत्मरक्षा र मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन	३०००	६००	६००	६००	६००	६००			पालिका	
३.१८ सदाचार, अनुशासन, करूणा र समाजसेवा समेटिएको नैतिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	३०००	६००	६००	६००	६००	६००			पालिका	
३.१९ सफल व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया र प्रेरणादायी कार्यक्रम सञ्चालन	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
३.२० थप विद्यालयहरूमा विज्ञान संकाय विस्तारका लागि अध्ययन र लगानी गर्ने	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००			पालिका	
३.२१ विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण, समायोजन र स्थापना	३००	१००		१००		१००	सङ्घ		पालिका	
३.२२ विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण र समावेशी पूर्वाधार निर्माण	१००००	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००				
३.२३ शिक्षक पेसागत विकास र अभिप्रेरणा कार्यक्रम सञ्चालन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
३.२४ वैकल्पिक र अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ			
३.२५ शैक्षिक उपलब्धि न्यून भएका सामुदायिक विद्यालयका लागि अभिभावक सचेतना कार्यक्रम	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०			पालिका	

३.२६ विद्यालयमा अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालन	३०००	६००	६००	६००	६००	६००			पालिका	
३.२७ एसइइ दिएका विद्यार्थीहरूका लागि व्यवसायिक तथा प्राविधिक सिप सम्बन्धी तालिम	९६७५	१९३५	१९३५	१९३५	१९३५	१९३५	सङ्घ		पालिका	
३.२८ खेलकुद शिक्षक र सङ्गित शिक्षक व्यवस्था	३९००	७८०	७८०	७८०	७८०	७८०			पालिका	
३.२९ STEAM Education सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	६०००	१२००	१२००	१२००	१२००	१२००	सङ्घ			
जम्मा	**३६५४८०**	**७३१९६**	**७२९९६**	**७३१९६**	**७२९९६**	**७३०९६**				
४. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाई	**४६५००**									
४.१ खुला विद्यालय सञ्चालन (कक्षा ६-८)	५५०	११०	११०	११०	११०	११०	सङ्घ			
४.२ अनौपचारिक विद्यालय सञ्चालन (कक्षा १-५)	१५००	३००	३००	३००	३००	३००	सङ्घ			
४.३ अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय सञ्चालन (कक्षा १-८)	४०००	८००	८००	८००	८००	८००				
४.४ अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय (कक्षा ९-१०)	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	सङ्घ			
४.५ सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन	१२०००	१८००	२१००	२४००	२७००	३०००	सङ्घ		पालिका	
४.६ पुराना सामुदायिक पुस्तकाल व्यवस्थापन	१५००	२००	२५०	३००	३५०	४००			पालिका	
४.७ युवाका लागि कानूनी साक्षरता कार्यक्रम	१५००	३००	३००	३००	३००	३००			पालिका	
४.८ युवाहरूलाई लागु पदार्थ र दुर्व्यसनबाट जोगाउन सचेतनामूलक कार्यक्रम	१५००	३००	३००	३००	३००	३००		प्रदेश	पालिका	
४.९ युवा मेला तथा महोत्सव	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
४.१० सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र पुस्तकालयको लागि विभिन्न विधाका पुस्तक खरिद तथा वितरण	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			पालिका	
४.११ घरधुरी सर्वेक्षण गरी साक्षरता तथा अनौपचारिक शिक्षाको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने	१०००	५००			५००				पालिका	

४.१२ सिकाइ केन्द्रहरूमा इन्टरनेट र सूचना प्रविधि सुविधा उपलब्ध गराउने	३६००	१२००		१२००		१२००	सङ्घ		पालिका	
वैकल्पिक शैक्षिक संस्थाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन र सुदृढीकरण	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
४.१३ वडा र टोलमा प्रौढ साक्षरता कक्षा सञ्चालन	५५००	११००	११००	११००	११००	११००			पालिका	
४.१४ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सीप विकास र आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन	३०००	६००	६००	६००	६००	६००	सङ्घ		पालिका	
४.१५ खुला तथा दूर कार्यक्रम सञ्चालन	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	सङ्घ			
४.१६ परम्परागत ज्ञानको संरक्षण र अभिलेखीकरण	६००	२००		२००		२००			पालिका	
४.१७ बहु–सञ्चार केन्द्र स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
जम्मा	**४६५००**	**९४६०**	**७९१०**	**९६६०**	**९११०**	**१०३६०**				
५. पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन	**73000**									
५.१ कक्षा १-३ मा पढाइ तथा गणित क्षेत्रका थप सिकाइ सामग्री छपाइ तथा वितरण	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००			पालिका	
५.२ एकीकृत पाठ्यक्रमसम्बन्धी कस्टमाइज्ड तालिम (अनलाइन समेत)	१५००	५००		५००		५००	सङ्घ		पालिका	
५.३ पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक प्रोबोधीकरण (सबै तहका सबै विषय)	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
५.४ स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास र छपाइ	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			पालिका	
५.५ शैक्षिक पाठ्यक्रम, पठन सामग्री तथा निर्देशिका विकास तथा छपाइ	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			पालिका	
५.६ उत्कृष्ठ नतिजा ल्याउने विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीलाई प्रोत्साहन तथा सम्मान कार्यक्रम (कक्षा ८, १० र १२)	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
५.७ Talent-Based Learning class -TBLC / पाठ्यपुस्तकविहीन कक्षा (क्षमता, सिप तथा कलामैत्री) सञ्चालन	११७५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०			पालिका	

५.८ सामुदायिक विद्यालयका सिकाइ क्षमता कमजोर भएका विद्यार्थीहरूका अभिभावकहरूका लागि परामर्श तथा अभिभावक सचेतनामूलक कार्यक्रम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
५.९ पाठ्यक्रम कार्यान्वयनसम्बन्धी शिक्षक क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
५.१० शिक्षक पेसागत सहयोग	११७५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	सङ्घ		पालिका	
५.११ कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्यांकन	११७५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०			पालिका	
५.१२ आवधिक मूल्यांकन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
५.१३ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			पालिका	
५.१४ पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाह्रखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती र अन्य सामग्रीको ब्यवस्था	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००			पालिका	
५.१५ विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको अभिमुखिकरण	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
५.१६ समावेशी तथा बहुभाषिक मूल्याङ्कन उपकरण विकास र प्रयोग	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
५.१७ विषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा पेशागत सिकाइ समुदाय गठन	११७५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	सङ्घ		पालिका	
५.१८ परीक्षा नतिजा विश्लेषण गरी सुधारात्मक कार्ययोजना कार्यान्वयन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
जम्मा	**७३०००**	**१४८००**	**१४३००**	**१४८००**	**१४३००**	**१४८००**				
६. शिक्षक व्यवस्थापन र विकास										
६.१ शिक्षक दरबन्दी तथा शिक्षक अनुदान प्राप्त नगरेका सामुदायिक विद्यालयहरूलाई गैर अनुदान	९७५०	१९५०	१९५०	१९५०	१९५०	१९५०	सङ्घ		पालिका	
६.२ माध्यमिक तह कक्षा (९-१०) मा अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा शिक्षण सहयोग अनुदान	११७००	२३४०	२३४०	२३४०	२३४०	२३४०	सङ्घ			

६.३ आधारभूत तह कक्षा (६-८) मा अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा शिक्षण सहयोग अनुदान	९७५०	१९५०	१९५०	१९५०	१९५०	१९५०	सङ्घ			
६.४ विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा शिक्षकको निरन्तर पेशागत सहयोगका लागि मेन्टरिङ पद्धतिको कार्यान्वयन	११६७५	२३३५	२३३५	२३३५	२३३५	२३३५	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	
६.५ शिक्षक तालिम (नयाँ प्रवेशी, पुनर्ताजगी, शैक्षिक केन्द्रित, शैक्षिक सामग्री निर्माण, ICT र मूल्याङ्कन)	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ		पालिका	
६.६ विद्यालय किशोरी पोषण, मनोपरामर्श तथा प्रजनन् शिक्षा सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			पालिका	
६.७ शिक्षक बैंक स्थापना तथा व्यवस्थापन	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
६.८ नगर शिक्षण अनुदान	६५००	१३००	१३००	१३००	१३००	१३००			पालिका	
६.९ शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण र विषयगत आवश्यकताअनुसार समायोजन	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
६.१० शिक्षकको पेशागत क्षमता विकासका लागि कार्यशाला, तालिम, अवलोकन भ्रमण, क्लस्टर बैठक र अनलाइन फोरम सञ्चालन	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	
६.११ प्रधानाध्यापकलाई विद्यालय व्यवस्थापन, लेखा र स्रोत व्यवस्थापन तालिम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	
६.१२ शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको निरन्तर मूल्याङ्कन र सुधार कार्यक्रम सञ्चालन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
६.१३ एकीकृत पाठ्यक्रम प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि पठन तत्व तथा ढाँचासम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्ने	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
६.१४ शैक्षिक सामग्री निर्माण तालिम/कार्यशालाको व्यवस्था गर्ने	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
६.१५ शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली विकास र कार्यान्वयन गर्ने	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
जम्मा	**६२८७५**	**१२५७५**	**१२५७५**	**१२५७५**	**१२५७५**	**१२५७५**				

७. समता र समावेशीता										
७.१ छात्रा छात्रवृत्ति (कक्षा १-५)	६३२०	१२६४	१२६४	१२६४	१२६४	१२६४	सङ्घ			
७.२ दलित छात्रवृत्ति (कक्षा १-५)	१५५८०	३११६	३११६	३११६	३११६	३११६	सङ्घ			
७.३ आधारभूत तहमा अध्ययनरत लक्षित समूहका विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	सङ्घ			
७.४ अपाङ्ग छात्रवृत्ति (कक्षा १-१२)	१४५०	२९०	२९०	२९०	२९०	२९०	सङ्घ		पालिका	
७.५ अपाङ्ग विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति (कक्षा १-१२) (आवासीय)	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ		पालिका	
७.६ विपन्न लक्षित छात्रवृत्तिकालागि छनोट भएका (कक्षा ६-१२ मा अध्ययनरत) विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ		पालिका	
७.७ आवासीय छात्रवृति प्राप्त बालबालिकालाई आवास सञ्चालन अनुदान	७२००	१४४०	१४४०	१४४०	१४४०	१४४०	सङ्घ			
७.८ विशेष आवश्यकत्ता भएका विद्यार्थी अध्ययनरत विद्यालय अनुदान	१२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	सङ्घ			
७.९ बालिका तथा समावेशी शिक्षा सञ्जाल परिचालन	११७५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०			पालिका	
७.१० बालबालिकाको अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचानका (Disability Screening)	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	
७.११ विपन्न, अपाङ्गता, असहाय र सीमान्तकृत विद्यार्थीहरूको शिक्षणको लागि सहयोग	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ		पालिका	
७.१२ नगर छात्रवृत्ति कोष स्थापना (जेहनदार, असहाय, विपन्न र समस्याग्रस्त विद्यार्थीहरूका लागि) तथा संचालन	१००	१००							पालिका	
७.१३ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि वोसिया खेलकुद प्रशिक्षण एवं प्रतियोगिता संचालन सहयोग	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	

७.१४ समता र समावेशीकरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
७.१५ प्रत्येक विद्यालयमा गुनासो पेटिका व्यवस्थापन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	
७.१६ विद्यालयमा लैङ्गिकमैत्री शौचालय निर्माण	२५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	सङ्घ		पालिका	
७.१७ अपाङ्गमैत्री संरचना (र्याम्प, रेलिङ आदि) निर्माण	२३५००	४७००	४७००	४७००	४७००	४७००		प्रदेश	पालिका	
७.१८ घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत बालबालिकाको विवरण सङ्कलन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
७.१९ विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाका लागि स्रोत कक्षा सञ्चालन	२३५०	४७०	४७०	४७०	४७०	४७०	सङ्घ			
७.२० किशोरीहरूका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
७.२१ विद्यालयमा विभेद तथा हिंसा न्यूनीकरण अभियान सञ्चालन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
७.२२ विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावकसँग अन्तरक्रिया	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	
७.२३ समता र समावेशीकरणसम्बन्धी नियमित अनुगमन	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
जम्मा	**१११३००**	**२२२४०**	**२२२४०**	**२२२४०**	**२२२४०**	**२२२४०**				
८. विद्यालय दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई कार्यक्रम										
८.१ दिवा खाजा कार्यक्रम (बालविकासदेखि कक्षा ५ सम्म) सञ्चालन	३११५	६२३	६२३	६२३	६२३	६२३	सङ्घ			
८.२ सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरूलाई निःशुल्क स्यानिटरी प्याड व्यवस्थापन	१५६००	३१२०	३१२०	३१२०	३१२०	३१२०	सङ्घ			
८.३ सामुदायिक विद्यालयका कक्षा ६-१० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि मेयर दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालन	२७३७५	५४७५	५४७५	५४७५	५४७५	५४७५			पालिका	
८.४ विद्यालय पोषण र दिवाखाजा सम्बन्धी कार्यविधि तयारी र कार्यान्वयन	६००	२००		२००		२००	सङ्घ		पालिका	

८.५ साबुन, पानी, सरसफाइ सामग्रीको व्यवस्था	२३५०	४७०	४७०	४७०	४७०	४७०			पालिका	
८.६ प्राथमिक उपचार कक्ष सञ्चालन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
८.७ स्वास्थ्य जाँच र पोषण तत्व वितरण	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५				
८.८ विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकलाई पोषण, स्वास्थ्य र स्वच्छतासम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
८.९ अभिभावक र समुदायको अनुगमन र सुधारमा सहभागीता	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
८.१० कार्यक्रमको नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
जम्मा	**५४२४०**	**१०९२८**	**१०७२८**	**१०९२८**	**१०७२८**	**१०९२८**				
९. आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा										
९.१ स्थानीय कार्यविधि अनुसार आपतकालीन शिक्षा योजना कार्यान्वयन	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			पालिका	
९.२ नगरपालिका स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			पालिका	
९.३ विद्यालय शिक्षा उपसमिति व्यवस्थापन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
९.४ स्रोत शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई तालिम	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
९.५ विद्यार्थी र शिक्षकमा विपद् सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	
९.६ अभिभावक सचेतना	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
९.७ वैकल्पिक सिकाइ योजना निर्माण	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	
९.८ स्थानीय रेडियो, टेलिभिजन र सञ्चारसँग समन्वय	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
९.९ विपद् प्रतिरोधी विद्यालय पूर्वाधार निर्माण	२५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	सङ्घ		पालिका	
९.१० नियमित ड्रिल अभ्यास र आपतकालीन अभ्यास	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	

९.११ विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन समावेश	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५			पालिका	
९.१२ अनुगमन र मूल्याङ्कन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
जम्मा	**३६३००**	**७२६०**	**७२६०**	**७२६०**	**७२६०**	**७२६०**				
१०. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास										
१०.१ विद्यालय भवन निर्माण	५००००	१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	सङ्घ			
१०.२ विद्यालय भवनको सबलीकरण	२५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	सङ्घ			
१०.३ विद्यालयमा बनेका संरचनाको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भार	२००००	४०००	४०००	४०००	४०००	४०००	सङ्घ			
१०.४ विद्यालयमा फर्निचर व्यवस्थापन	१२५००	२५००	२५००	२५००	२५००	२५००	सङ्घ		पालिका	
१०.५ विद्यालयको पूर्वाधार मापदण्ड निर्धारण	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ		पालिका	
१०.६ संघसंस्था र सरोकारवालासँग समन्वय	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
१०.७ शौचालय, पानी, भान्सा/खाजा घर लगायत समग्र पूर्वाधार निर्माण	२५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	सङ्घ		पालिका	
१०.८ प्रकोप प्रभावित विद्यालय भवनको स्तरोन्नति र वैकल्पिक व्यवस्था	२००००	४०००	४०००	४०००	४०००	४०००	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	
१०.९ विद्यालय व्यवस्थापन र कर्मचारीको क्षमता विकास	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	सङ्घ		पालिका	
१०.१० आंशिक क्षति भएका विद्यालय संरचनाको मर्मत सम्भार	७५००	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	सङ्घ			
१०.११ विद्यालयलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री, हिंसा रहित, सुरक्षित र हरित विद्यालय, वातावरण संरक्षण तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	११७५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	२३५०	सङ्घ		पालिका	
जम्मा	**१७७२५०**	**३५४५०**	**३५४५०**	**३५४५०**	**३५४५०**	**३५४५०**				
११. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि										

११.१ विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	३५००	५००	६००	७००	८००	९००	सङ्घ		पालिका	
११.२ विद्यालयहरूलाई आधुनिक ICT उपकरण वितरण	३५००	५००	६००	७००	८००	९००	सङ्घ	प्रदेश	पालिका	
११.३ विद्यालयमा इन्टरनेट कनेक्टिविटीको व्यवस्था	३५०	५०	६०	७०	८०	९०	सङ्घ		पालिका	
११.४ शिक्षकहरूको ICT क्षमता विकास तालिम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
११.५ विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री वितरण	३५००	५००	६००	७००	८००	९००	सङ्घ			
११.६ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको ICT क्षमता विकास	७५०	५०	१००	१५०	२००	२५०	सङ्घ		पालिका	
११.७ विद्यालयमा ई-हाजिरी प्रणालीको व्यवस्था	२९५	२५	३०	७०	८०	९०			पालिका	
११.८ माध्यमिक तहका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	३५०	५०	६०	७०	८०	९०	सङ्घ		पालिका	
११.९ प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि स्मार्टबोर्ड र कम्प्युटरको व्यवस्था	३५००	५००	६००	७००	८००	९००	सङ्घ		पालिका	
११.१० प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि शिक्षक तालिम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
जम्मा	**१७७४५**	**२५७५**	**३०५०**	**३५६०**	**४०४०**	**४५२०**				
१२. विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन										
१२.१ स्थानीय शिक्षा योजना अद्यावधिक	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१२.२ शैक्षिक सुशासन प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालन	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
१२.३ वार्षिक, त्रैमासिक प्रतिवेदन तयारी	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	
१२.४ IEMIS तथा शैक्षिक अभिलेख व्यवस्थापन	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	
१२.५ विभिन्न समिति तथा कार्यदलका समन्वय बैठक व्यवस्थापन	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०			पालिका	
१२.६ उत्प्रेरणा तथा सकारात्मक सोचको विकासका लागि गोष्ठी/तालिम तथा सेमिनार	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
१२.७ विभिन्न दिवस व्यवस्थापन (शिक्षा सम्बन्धी)	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०			पालिका	

१२.८ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका असल अभ्यासहरूको आदान प्रदानका लागि साझा अभ्यास फोरम गठन र साझा अभ्यास मेला सञ्चालन	३७५	२५	५०	७५	१००	१२५			पालिका	
१२.९ प्रधानाध्यापक तथा विषय शिक्षकहरूको नियमित बैठक सञ्चालन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
१२.१० शिक्षा शाखाबाट विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			पालिका	
१२.११ परीक्षा अनुगमन र निरीक्षण (त्रैमासिक, एसइइ)	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
१२.१२ शैक्षिक क्रियाकलाप सम्बन्धी समन्वय बैठक	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
१२.१३ नगर स्तरीय शैक्षिक मेला	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
१२.१४ मेयरसँग विद्यार्थी कार्यक्रम संचालन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
१२.१५ स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापन सुधार गर्न नीति तथा मार्गदर्शन निर्माण	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
१२.१६ प्रधानाध्यापकका लागि नेतृत्व विकास तालिम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
१२.१७ शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्गचालन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
१२.१८ विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापन सुधारका लागि अनुगमन र मूल्याङ्कन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
जम्मा	**१३४७५**	**२६४५**	**२६७०**	**२६९५**	**२७२०**	**२७४५**				
१३. स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	**६६००**									
१३.१ वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
१३.२ आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१३.३ कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधिकरण	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
१३.४ विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	

१३.५ एकिकृत शैक्षिक सुचना प्रणाली सुदृढीकरण	११७५	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	सङ्घ		पालिका	
१३.६ शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्वन्धी अन्तरक्रिया	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१३.७ सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनको आधारमा विद्यालयहरूलाई थप सहजीकरण	१७५०	२५०	३००	३५०	४००	४५०			पालिका	
जम्मा	**६६१०**	**१२२०**	**१२७१**	**१३२२**	**१३७३**	**१४२४**				
१४. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	८८५०									
१४.१ अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	२००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
१४.२ अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१४.३ अनुगमन	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	
१४.४ चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	सङ्घ		पालिका	
१४.५ स्थिति प्रतिवेदन तयारी	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	सङ्घ		पालिका	
१४.६ विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	२००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ			
१४.७ विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	२००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ			
१४.८ अनुगमन सम्बन्धि क्षमता विकास	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१४.९ विद्यालयको लेखा परीक्षण	२३५०	४७०	४७०	४७०	४७०	४७०	सङ्घ		पालिका	
१४.१० अध्ययन तथा अनुसन्धान	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
जम्मा	**८८५०**	**१७७०**	**१७७०**	**१७७०**	**१७७०**	**१७७०**				
१५. कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण	४०००									
१५.१ अनुगमन तथा मुल्याकंन संयन्त्र निर्माण	५००	१००	१००	१००	१००	१००			पालिका	

१५.२ नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू तयार तथा अध्यावधिक	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१५.३ स्थानीय तहले आफूले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रमको अनुगमन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			पालिका	
१५.४ कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	सङ्घ		पालिका	
१५.५ कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
१५.६ अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा कार्यान्वयनको अवस्थाको प्रतिवेदन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ		पालिका	
जम्मा	**४०००**	**८००**	**८००**	**८००**	**८००**	**८००**				
जम्मा	**१४७०२०६**	**२९३८९३**	**२९१२५५**	**२९४८५६**	**२९३६१९**	**२९६५८३**				

६.९ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रगत उपक्षेत्र र अन्तरसम्वन्धित विषय क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूको बजेट विवरण

क्र स	शिक्षाका उप-क्षेत्रहरू	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत (रू ००० मा)						श्रोत आँकलन		
		२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	१२२३०	११७९१	१२१५६	११८१३	१२१७१	६०१६१	संघ		स्थानीय तह
२	आधारभत ू शिक्षा	९४६०	७९१०	९६६०	९११०	१०३६०	४६५००	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
३	माध्यमिक शिक्षा	७३११६	७२९९६	७३११६	७२९९६	७३०९६	३६५४८०	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
४	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	८६६४४	८६४४४	८६४४४	८६४४४	८६४४४	४३२४२०	संघ		स्थानीय तह
५	पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	१४८००	१४३००	१४८००	१४३००	१४८००	७३०००	संघ		स्थानीय तह
६	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	६२८७५	१२५७५	१२५७५	१२५७५	१२५७५	१२५७५	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
७	समता र समावेशीकरण	२२२४०	२२२४०	२२२४०	२२२४०	२२२४०	१११३००	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
८	अन्तरसम्वन्धित विषय क्षेत्र	१०९२८	१०७२८	१०९२८	१०७२८	१०९२८	५४२४०	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
९	शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	७२६०	७२६०	७२६०	७२६०	७२६०	३६३००	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
१०	विद्यालय भौतिक पूर्बाधार विकास	३५४५०	३५४५०	३५४५०	३५४५०	३५४५०	१७७२५०	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
११	आपतकालीन तथा संकटपुर्ण अवस्थामा शिक्षा	२५७५	३०५०	३५६०	४०४०	४५२०	१७७४५	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
१२	विद्यालय सुरक्षा	२६४५	२६७०	२६९५	२७२०	२७४५	१३४७५	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
१३	संस्थात क्षमता विकास	१२२०	१२७१	१३२२	१३७३	१४२४	६६१०	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
१४	शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	१७७०	१७७०	१७७०	१७७०	१७७०	८८५०	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
१५	योजना कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्यङकन समन्वय र सहजीकरण	८००	८००	८००	८००	८००	४०००	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह

	जम्मा	२९३८९३	२९१२५५	२९४८५६	२९३६१९	२९६५८३	१४७०२०६			

परिच्छेद ७

कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण

७.१ परिचय

यस पालिकाले शिक्षा कार्यक्रम कार्यन्वयन वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरूप कार्यान्वन गर्नेछ।स्थानिय तह र बिद्यालयको आधारभूत तहमा संचालन हुने कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयनमा जोड दिईएको छ । प्रत्येक बिद्यालयले र पालिकाले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्नेछन । कार्यक्रम संचालनको लागि बजेट र आबश्यक प्रबन्ध पालिकाको शिक्षा शाखाले गर्नेछ।

जब कार्यक्रमहरूको कार्यन्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्यांकन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र बिद्यालय तहमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयनको अनुगमन गरिनेछ ।विद्यालय अनगुमनका क्रममा गाउँपालिकाले समग्र पक्षको (शैक्षक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) नियमित अनगुमन, सपुररिक्षण, निरीक्षण गर्नेछन् । अनगुमन पश्चात सरोकारवालाहरूसँग समीक्षा बैठक गरी अनकुरणीय पक्षको प्रचार प्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यान्वन गरिनेछ । कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि नीतिगत रूपमा पालिका र बिद्यालय स्तरमा कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति बनाई सक्रिय हुनेछ ।

७.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरूमा अनुगमन, नियमन र मूल्यांकन गर्ने कार्य गरिरहेको छ । खासगरी गाँउ पालिकाको शिक्षा शाखावाट अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको र जनप्रतिनीधिहरूवाट पनि समय समयमा अनुगमन गरिएको छ । बिद्यालयमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरेको छ । अनुगमन मूल्यांकनका संरचना वा निकायहरू खडा भएतापनि सक्रिय बनाउन बाँकि नै छ । कहिलेकाही गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छैन । समग्र कार्यक्रम कार्यान्वयन, प्रगति समिक्षा पनि हुन बाँकी नै छ । प्रभावकारी अनुगमन र मूल्यांकनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचलनमा समस्या छ । सफलता, सिकाई र राम्रा अभ्यासहरूको दस्तावेजिकरण र प्रचार प्रसार को पनि खाँचो रहेको छ ।

ऐन,नियमअनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोख गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङकन गर्ने कार्यहरूनियमित रूपमा भैरहेका छन् । सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन लेखाजोखा तथा मूल्याङकन गरिने छ । सङ्घमा शिक्षा तथा युवा मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका कार्यको समन्वय सञ्चालन गर्नेछन् । खत्याड गाउँपालिकाको गाउँ शिक्षा योजना सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराइ सो कार्यान्वयन भएनभएको सम्वन्धित निकायबाट अनुगमन गरिनेछ । अनुगमन प्रकृया तपसिल बमोजिम हुनेछ ।

क्र.स.	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रकृया	जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
१	वडा शिक्षा समिति	अलवोकन, निरक्षण, सुपरिवेक्षण, प्रतिवेदन	संयोजक	मासिक	आगन्तुक पुस्तिका, विद्यालय अनुगमन फाराम, कक्षाकोठा अनुगमन फाराम, प्रतिवेदन
२	गाउँ शिक्षा समिति		संयोजक	मासिक	
३	वडा कार्यालय		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	मासिक	
४	पालिका		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	त्रैमासिक	
५	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ		इकाइ प्रमुख	वार्षिक	
६	जिल्ला समन्वय समिति		प्रमुख तथा पदाधिकारी	वार्षिक	

७	शिक्षा अधिकृत			मासिक	
८	विद्यालय सुपरिवेक्षक			मासिक	
९	शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र			वार्षिक	
१०	प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालय			वार्षिक	
११	नागरिक समाज तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्था			मासिक	

गाउँ शिक्षा योजनाको प्रचारप्रसार गर्न सरोकारवालाहरूलाई भेला गराइ, सूचना तथा प्रविधिको अन्य माध्यमबाट जानकारी गराइनेछ। योजनाको कार्यन्वयनको क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यको लागि गाउँपालिका तथा सम्वन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्वन्धित तह तथा निकायहरूसँग आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछ। योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा गाउँपालिका वडाहरू, सम्वन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको वैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ।

७.३ उद्देश्य

१. बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयारी र कार्यान्वयन गर्नु,

२. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका नतिजाहरूको विवरण तयार, समीक्षा र सुधार गर्नु,

३. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्नु

७.४ रणनीतिहरू

१. एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गर्ने,

२. अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग गर्ने,

३. शैक्षिक सूचना व्यस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गर्ने,

४. राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकता अनुसार स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने,

५. योजनाका आगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध गर्ने,

६. प्रमाणमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने,

७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई उपयोग गर्ने,

८. कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजा मूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने,

९. सहभागिता मूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गर्ने,

१०. कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एव प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गर्ने,

११. पुरस्कार र दण्ड प्रणालीको विकास गर्ने ।

७.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. प्रभावकारी अनुगमनको माध्यबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने

२. योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने ।

ख) नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने ।

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास भएको हुनेछ ।

२. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित भई योजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	अनुगमन तथा मुल्याकंन संयन्त्र निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू तयार तथा अध्यावधिक गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३	स्थानीय तहले आफूले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०
५	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
६	अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा कार्यान्वयनको अवस्थाको प्रतिवेदन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०